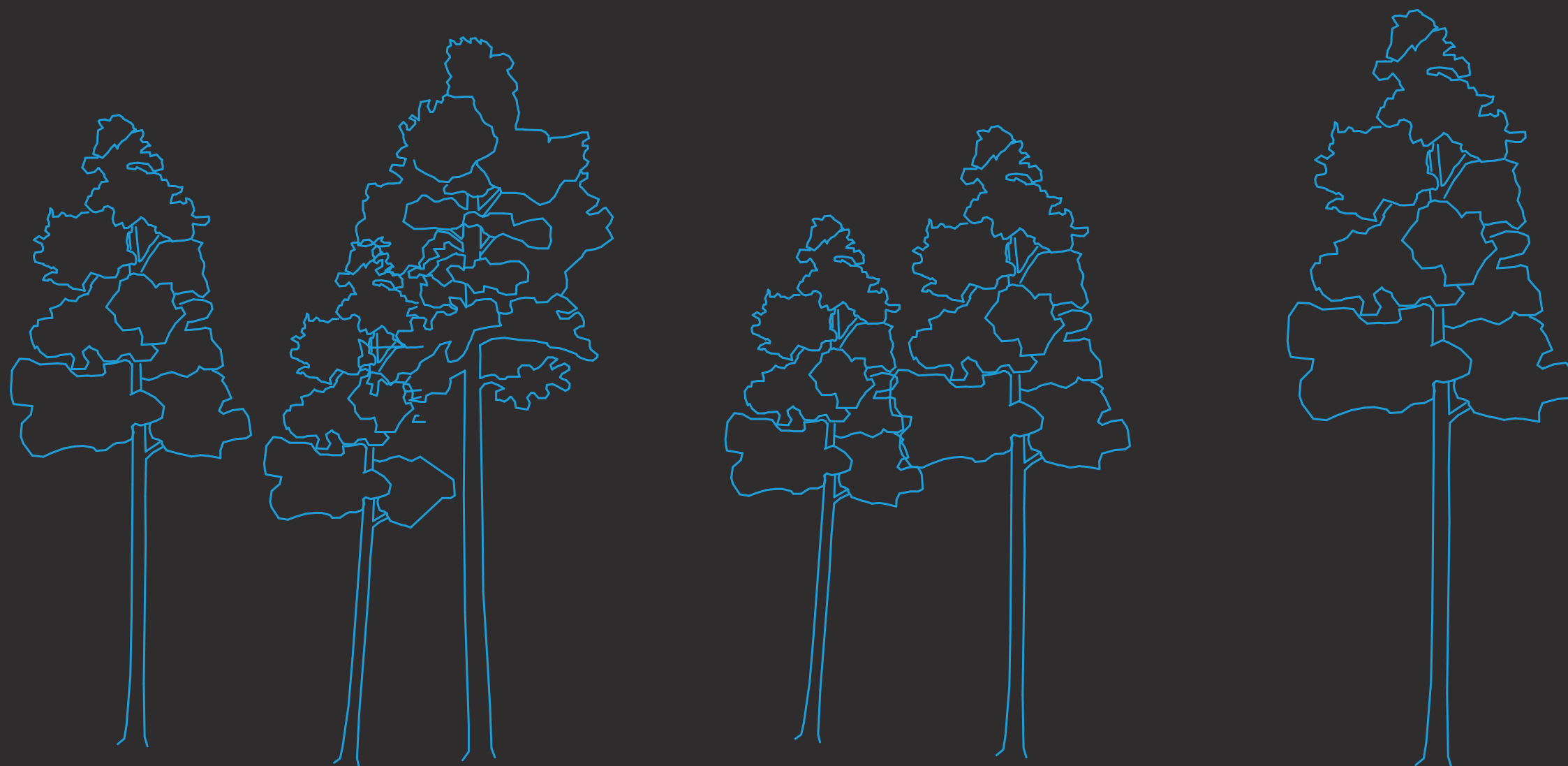

SLU

Sveriges
lantbruksuniversitet

LANDSKAPSARKITEKTUR I NATURMILJÖ

- ATT GESTALTA RASTPLATSER I DEN SVENSKA NATUREN PÅ ETT NYTT SÄTT

Therese Sundqvist, juni 2010
Examensarbete i landskapsarkitektur
vid Institutionen för Stad och land, SLU Ultuna

LANDSKAPSARKITEKTUR I NATURMILJÖ

- Att gestalta rastplatser i den svenska naturen på ett nytt sätt

English title:

LANDSCAPEARCHITECTURE IN NATURE

- To design rest stops in the swedish nature in a new way

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap, Institutionen för Stad och Land

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitektprogrammet 2010

EX0533 - Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp

Nivå: Avancerad E

© Therese Sundqvist, e-post: l05thsu1@stud.slu.se

Titel på svenska: Landskapsarkitektur i naturmiljö - Att gestalta rastplatser i den svenska naturen på ett nytt sätt

Title in English: Landscapearchitecture in nature - To design rest stops in the swedish nature in a new way

Handledare: Tomas Eriksson, universitetsadjunkt, Institutionen för Stad och Land, SLU Ultuna

Examinator: Roger Elg, universitetsadjunkt, Institutionen för Stad och Land, SLU Ultuna

Biträdande examinator: Anders Jönsson, landskapsarkitekt, Andersson Jönsson Landskapsarkitektur AB

Originalformat: A3

Foto: Författarens egna bilder, om inte annat anges.

Utgivningsort: Uppsala

Nyckelord: Landskapsarkitektur, vägarkitektur, natur, gestaltning, rastplatser

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

Förord

Det arbete du har framför dig är mitt examensarbete i landskapsarkitektur och den sista och avslutande delen i min utbildning till landskapsarkitekt vid Sveriges lantbruksuniversitet.

Jag har arbetat med ett roligt och intressant ämne som examensarbete och har lärt mig otroligt mycket. Jag vill tacka min handledare Tomas Eriksson för all hjälp och stöd under arbetets gång.

Jag vill också tacka samtliga som deltog i arbetsseminariet tillsammans med mig. Det var mycket lärorikt och inspirerande och gav mig en knuff framåt i mitt arbete.

Ett stort tack vill jag också ge mina nära och kära som stöttat och peppat mig när det gått trögt, firat med mig när jag haft framgång samt hela tiden kommit med kloka synpunkter.

Jag hoppas slutligen att detta arbete ska komma till nytta för olika liknande projekt i framtiden. Att det kan fungera som en vägledning och en inspirationkälla samt ett komplement till annan mer tekniskt inriktad litteratur.

Tack!

Therese Sundqvist
Uppsala, juni 2010

Sammanfattning

Det här är ett examensarbete på 30 hp utfört vid Institutionen för Stad och Land, SLU Ultuna. Syftet med arbetet har varit att genom litteraturstudier och projektstudier inhämta kunskap och inspiration för att undersöka hur man kan gestalta rastplatser i den svenska naturen på ett nytt sätt.

Arbetet består av en förstudie med litteraturstudier samt studie av genomförda projekt i naturmiljö. Sedan följer ett program för att fastslå de egna utgångspunkterna för gestaltningen. Sist följer förslag för tre rastplatser av en ny typ på olika platser i Sverige.

Rastplatser ska vara trafiksäkra och erbjuda resenärerna en säker och trevlig plats att ta en paus och vila. I tillägg till dessa kvaliteter kan även en upplevelse av naturen på platsen berika rasten.

Människor mår bra och blir mindre stressade av att vistas i naturmiljö och det finns därför ett stort värde i att kunna få möjligheten att vistas i naturen under sitt besök på rastplatsen. Det kan i sin tur leda till lugnare, piggare och trafiksäkrare förare.

De nya rastplatserna ska överraska, väcka intresse och nyfikenhet inför naturen på platsen samt ge en upplevelse som finns kvar hos besökaren länge efter att bilresan är över.

Möjligheterna att skapa en ny typ av rastplatser i den svenska naturen är stora. Flera befintliga rastplatser kan göras om till den nya typen av rastplatser och andra lämpliga platser kan användas. Genom att lära känna varje plats unika karaktär och arbeta på ett medvetet sätt med gestaltning och materialval kan nya arkitektoniskt intressanta, vackra och funktionella rastplatser skapas.

Summary

This is a master thesis of 30 points performed at the Department of Urban and Rural Development at the Swedish University of Agricultural Sciences. The intensions of this thesis has been to obtain knowledge and inspiration to investigate how to design rest stops in the swedish nature in a new way.

The thesis consist of a feasibility study with literaturestudies and studies of implemented projects in nature surroundings. Then follows a program to lay down the gound ideas for the designs. Last follows proposals for three rest stops of a new kind in different places in Sweden.

Rest stops are meant to be traffic safe and offer the travellers a safe and pleasant place to stop and rest. In addition to these qualities an experience of the nature at the location can enrich the experience of the break.

People thrive and get less stressed by spending time in nature, for that reason there is a great value in getting the possibility to get close to nature during the visit on the rest stop. That might lead to calmer, more alert and safer drivers in turn.

The new types of rest stops are intended to suprise and wake interest and curiosity for the nature at the location. In addition to that they are intended to give the visitor an experience that stays with her long after the drive is over.

The possibilities to create a new type of rest stops in the swedish nature are great. Several of the exsisting rest stops can be redesigned to become the new type of rest stops and other suitable places can be used. By getting to know every place's unique character and working in an aware way with design and materials, beautiful and functioning rast stops with an interesting architecture can be created.

Prolog

Under min uppväxt har jag flera somrar åkt runt i bil med husvagn. Upp och ner, kors och tvärs genom hela vårt vackra land. Jag har sett många platser som etsat sig fast i minnet. Upplevelsen av att komma till en ny plats i ett nytt landskap med dess egen särprägel är mäktig. På våra resor med husvagnen har vi stannat på ett stort antal rastplatser. Det har varit allt från de väldigt tråkiga och fula till finare och intressantare rastplatser med vacker natur i anslutning. De som var populärast och som vi kom tillbaka till år efter år var de som låg i anslutning till och där man fick möjligheten att komma i kontakt med den för platsen specifika naturen.

Att vara ute i naturen är något som är mig väldigt kärt. Jag älskar verkligen lugnet och stillheten i naturen. Dess olika nivåer av intryck från det vidsträckta landskapet till varje insekts utseende eller lukten av regn. Det ger mig energi att vistas i naturen.

En sommar för några år sedan arbetade jag med att inventera och skriva skötselplaner för Vägverkets rast- och trafikplatser. Genom det arbetet fick jag ytterligare en inblick i hur de olika rastplatserna i Sverige ser ut. Många var tråkiga och enformiga. De hade liten anpassning efter platsens förutsättningar och tog inte vara på platsernas möjligheter.

I mitt examensarbete har jag därför valt att fördjupa mig i landskapsarkitektur i naturen och mer specifikt hur rastplatser i den svenska naturen kan utformas på ett nytt och spännande sätt.

Innehåll

Inledning.....	10
Bakgrund.....	10
Syfte.....	11
Problemformulering.....	11
Metod.....	11
Viktiga begrepp.....	12

Förstudie 13-29

Svenska landskap.....	14
Allas rätt till naturen.....	14
Kommentarer.....	14
Utevistelse positivt för hälsan.....	14
Kommentarer.....	14
Bilresor.....	14
Vägarna.....	14
Vägen i landskapet.....	15
Reskomfort och resupplevelse.....	15
Kommentarer.....	15
Vägarkitektur.....	15
Vägverkets tradition.....	15
Vägarkitekturens historia.....	16
Tyska motorvägar.....	16
Parkways i USA.....	16
Fenomenet rastplats.....	16
Historia.....	16
Vägverkets grundkvaliteter för rastplatser.....	17
Att välja plats för Vägverkets rastplatser.....	17
Kommentarer.....	17
Turistvägsprojektet i Norge.....	17
Stark identitet.....	18
Möte med Norge.....	18
Platserna har ett värde i sig.....	18
Arkitektur och design.....	18
Att analysera landskapet.....	18
Analysstraditioner.....	19

Varför gör man landskapsanalyser?.....	19
Beskrivning av olika analysmetoder.....	20
Natur- och landskapsanalys.....	20
Visuell analys efter Kevin Lynch.....	20
Landskapsarkitektur i naturmiljö.....	21
Att använda landskapsarkitektur och arkitektur för att framhäva naturen.....	21
Projekt i naturen.....	21
Puritama Springs i San Pedro de Atacama, Chile.....	22
Geometrical Thermal Springs i Villarrica National Park, Chile.....	23
Pedra Tosca Park i Les Preses, Spanien.....	24
Sohlbergsplassen i Stor-Elvdal, Norge.....	25
Gudbrandsjuvet i Gudbrandsjuvet, Norge.....	26
Aurland utsiktspunkt i Aurland, Norge.....	27
Boglösa hållristningsområde i Enköping, Sverige....	28
Skuleskogens nationalpark i Örnköldsvik, Sverige.	28
Vilka krav ställs vid projekt i naturmiljö?.....	29
Nationalparker och naturreservat.....	29
Byggda inslag i naturen.....	29
Representera naturen och sig själva som form.....	29
Planeringen viktig.....	30
Tillgänglighet, säkerhet och ansvar.....	30
Utformning och material.....	30

Program för gestaltningen 31-33

Slutsats från förstudie.....	32
Förhållningssätt.....	32
Estetiska ideal.....	32
Val av platser.....	32
Tillvägagångssätt.....	33
Inventering.....	33
Landskaps- och platsanalys.....	33
Behovsanalys.....	33

Gestaltning.....	33
Gestaltning.....	33
Presentation.....	33
Diskussion.....	33

Förslag 35-52

1. Flatruet.....	36
Beskrivning.....	36
Analys.....	37
Gestaltning.....	38
Förslag.....	39
2. Harrbäcken.....	41
Beskrivning.....	41
Analys.....	42
Gestaltning.....	43
Förslag.....	44
3. Mora stenar.....	47
Beskrivning.....	47
Analys.....	48
Gestaltning.....	49
Förslag.....	50

Avslutning 53-58

Vidare arbete med nya rastplatser.....	54
Tankesätt.....	54
Mina rastplatser.....	54
Öppna landskapet.....	54
Vattennära.....	54
Skogen.....	54
Fortsättningen.....	54
Diskussion.....	55
Reflektioner.....	56
Källor.....	57
Bildkällor.....	58
Kartor och flygbilder.....	58

Inledning

Landskapsarkitekter arbetar ofta med naturen på ett eller annat sätt. Vi gestaltar naturen genom medvetna val. Ibland sker det genom att använda gestaltade inslag för att framhäva naturen och få människor att enklare uppleva den och ge starkare intryck. Det är ett fint sätt att arbeta.

Efter att ha besökt en hel del rastplatser både på fritiden och genom sommarjobb slogs jag av att många av dem var oerhört slitna, tråkiga och ibland riktigt fula. Flera av dem hade stor potential att bli något mer, något utöver det vanliga så att de klamrade sig fast i minnet hos sina besökare. Jag ville utforska om det var möjligt att skapa rastplatser där naturen och landskapet var i fokus för upplevelsen. Platser där besökaren lockas att vidare upptäcka landskapet i omgivningen. Men hur skulle dessa rastplatser kunna se ut?

Genom litteraturstudier och studie av andra projekt med landskapsarkitektur i naturmiljö har jag samlat kunskap, information och inspiration för uppgiften. För min gestaltning har jag valt tre, väldigt olika platser som alla ligger i en inspirerande miljö med unika förutsättningar. Genom att ta hänsyn till och utnyttja dessa förutsättningar på bästa sätt kommer jag att skapa tre rastplatser i naturmiljö på ett nytt sätt.

Bakgrund

Sverige är ett avlångt land som innehåller en mängd olika naturtyper från norr till söder. Landskapet förändras och ger resenären olika intryck när man rör sig genom landet. När man kör längs med vägarna i Sverige och kommer till en rastplats ser det trots allt väldigt lika ut. Vägverkets standard med toalett, ett antal bord och en asfalterad parkering återkommer. Alla platsers specifika karaktär och natur borde kunna tillvaratas på ett bättre sätt och ett antal genomtänkta och unika rastplatser skapas. I Norge har man till exempel genomfört ett projekt där man skapat så kallade turistvägar med ett antal nya och arkitektoniskt intressanta rastplatser. Flera andra exempel finns på olika typer av projekt då man gjort tillägg i en annars orörd naturmiljö. Som exempel kan nämnas entréer till nationalparker och naturum samt anläggningar i friluftsområden.

Syfte

Landskapsarkitektur i naturmiljö är ett intressant ämne eftersom sådana projekt ställer andra krav än när man arbetar i mer urbana miljöer. Att använda landskapsarkitektur och arkitektur för att framhäva och accentuera naturen är ett sätt att arbeta. Genom att göra väl genomtänkta tillägg i en naturmiljö kan man lyfta fram och visa upp landskap på ett effektivt sätt. Man kan få människor att uppmärksamma naturen på platsen och locka dem att vidare utforska den.

Jag vill i mitt examensarbete utforska hur man kan gestalta en rastplats på ett nytt sätt med ett fokus på naturen och landskapet den befinner sig i. Genom att ta del av relevant litteratur och studera andra projekt i naturmiljö hoppas jag kunna visa på möjligheterna att skapa en ny typ av rastplatser. Jag vill också belysa vilka ställningstaganden man ställs inför i projekt likt detta samt vad som är viktigt att tänka på.

De förslag jag ger för nya typer av rastplatser vill jag ska vara inspirerande och visa på möjligheterna. Men jag vill också kunna använda förslagen för att föra en vidare diskussion kring hur ett fortsatta arbete med fler rastplatser skulle kunna se ut.

Problemformulering

I detta examensarbete kommer ett antal frågor att undersökas och behandlas. Frågorna är uppdelade efter hur de besvaras i arbetet. Under förstudien kommer följande frågor att behandlas: Hur kan man på ett vackert och funktionellt sätt skapa rastplatser i naturmiljö som människor kan betrakta, nå och vistas på? Göra tillägg som framhäver det naturliga landskapet och använda landskapsarkitekturen för att framhäva platsens natur och karaktär. Vilka gestaltungsuttryck och material lämpar sig för sådana projekt?

Förslagsdelen kommer att behandla frågorna: Vilka är möjligheterna att skapa ett antal arkitektoniskt intressanta och vackra platser längs med Sveriges vägar? Hur kan dessa gestaltas för att ta vara på platsens unika värden men ändå vara funktionella?

Samtliga frågor återkommer i den avslutande delen i diskussion och reflektion.

Metod

Detta examensarbete kommer att bestå av tre delar. En förstudie, en del med program för gestaltningen samt en förslagsdel.

I förstudien kommer landskapsarkitektur i naturmiljö att studeras genom litteraturstudier och studier av genomförda projekt i naturmiljö. Genom att ta del av relevant litteratur kan en diskussion kring ämnet föras för att prova mina egna ståndpunkter och skaffa en utgångspunkt för den egna gestaltningen. Genom att studera genomförda projekt, deras olika delar och byggstenar, samt inspireras av deras gestaltning kan kunskap erhållas och appliceras på hur ett antal platser längs med vägarna i Sverige skulle kunna gestaltas.

Efter förstudien kommer tre lämpliga platser i Sverige att väljas ut och arbetas vidare med för att ta fram förslag till ny gestaltning. I programmet beskrivs angreppssätt och tillvägagångssätt för gestaltningen.

I förslagsdelen presenteras de tre platserna och förslagen för dem. Gestaltningen av förslagen ska fungera som typexempel och utifrån dessa förslag kommer en diskussion föras om hur vidare arbete med att skapa fler intressanta rastplatser runt om i landet kan göras.

Viktiga begrepp

Jag vill inleda med att reda ut betydelsen för ett antal begrepp som återkommer på flera platser i arbetet. Förklaringarna syftar till att redovisa hur de används i just detta arbete och de är därmed inte allmängiltiga.

Besökare

I detta arbete benämner jag människor som kommer till rastplatserna som besökare när de vistas på rastplatsen.

Friluftsanordning

Olika typer av byggda inslag i naturen benämner Bengt Schibbye som friluftsanordningar i sin bok *Friluftsanordningar – En vägledning för planering och förvaltning* från 2007. Friluftsanordningar kan användas för att exempelvis underlätta och förbättra människors rörelse, orientering och vistelse i naturen.

Landskap

Landskap kan betyda många olika saker beroende på sammanhanget och människors språkliga referenser. I detta arbete använder jag begreppet landskap för att beskriva det visuella sammanhang som en plats ligger i. Landskapet byggs upp av olika element så som öppet vatten, skog, vägar, bebyggelse osv.

Natur

I detta arbete använder jag natur som ett begrepp för miljöer utan, eller med mycket få, urbana inslag. Bergreppet används i en vidare och mer allmän bemärkelse än begreppet naturmiljö.

Naturmiljö

I detta arbete använder jag begreppet naturmiljö om områden som inte är tillrättalagda för att människan enkelt ska kunna vistas där. Naturmiljö står som motsats till den urbana stadsmiljön.

Platsens själ/Genius loci

Genius loci, platsens själ, innebär det som ger en plats sin karaktär och blir en tydlig upplevelse när man vistas på platsen.

Rastplats

Rastplatser är en typ av sidoanläggningar, vilket enligt Vägverkets guide för vägar och gators utformning, VGU, innebär anläggningar som finns inom det fastställda vägområdet, men utanför vägbanan. Rastplatsen ska erbjuda resenärer ett säkert sätt att stanna längs vägen och ta en paus.

Resenär

I detta arbete använder jag ordet resenär för att beskriva människor som färdas längs vägar med en destination som mål för sin resa.

Turistväg

Beteckningen turistväg är en typ av märkning på vägar i Norge. Turistvägarna löper genom landskap med unika naturkvaliteter. En vägsträcka får endast status som en turistväg när både sträckan och dess omgivning uppfyller kvalitetskraven. För att upprätthålla den höga kvaliteten ska varje turistväg omprövas vart femte år. Liknande beteckningar finns även i andra länder.

Turistvägsprojektet i Norge

Mellan åren 2000-2015 ska norska vägverket på uppdrag av stortinget och den norska regeringen utveckla arton vägsträckor genom den naturen till att ingå i turistattraktionen Nationella turistrutter. Tillsammans med vägförbättring ska olika tillägg göras längs med vägsträckorna så som utsiktsplatser, rastplatser, serviceanläggningar och sopstationer. Dessa ska alla ha en karaktärsfull gestaltning.

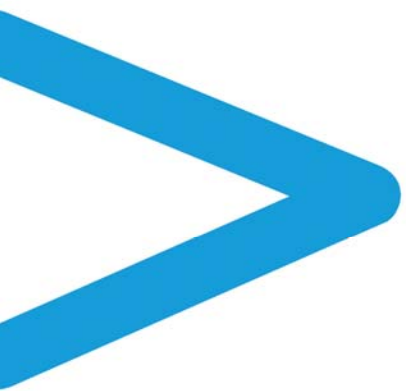
Vacker

I arbetet använder jag ordet vacker för att beskriva en miljö som av ett stort antal människor skulle beskrivas som attraktiv och estetiskt tilltalande. I de flesta sammanhang i arbetet beskrivs naturliga miljöer som vackra. Begreppet är partiskt och min användning starkt färgad av min egen värdering.

Vägverket

Medan detta examensarbete skrevs gick Vägverket ihop med Banverket för att bilda en ny myndighet under namnet Trafikverket. Namnet har dock fått vara kvar i denna uppsats eftersom samtliga referenser från Vägverket har det namnet angivet.

FÖRSTUDIE

Detta första kapitel är en inledande orientering i ämnet landskapsarkitektur i naturmiljö som ger en teoretisk bakgrund till de ställningstaganden som görs i programmet för gestaltningen.

Kapitlet inleds med att titta närmare på svenska landskap och vår allemansrätt som gör att vi i Sverige kan njuta av naturen på ett enkelt sätt. Vidare beskrivs och utreds vägarkitektur och rastplatsen som fenomen, landskapsanalyser och platsens själ. Sedan följer en studie av exempel på andra projekt i naturmiljö. Dessa ska ge inspiration och kunskap för hur man kan hantera platserns förutsättningar och möjligheter för att åstadkomma en spännande gestaltning.

Kapitlet avslutas med en genomgång av vilka krav som ställs på projekt i naturmiljö och vilka viktiga ställningstaganden som måste göras.

I anslutning till flera stycken finns mina egna kommentarer till texten. De är placerade under en egen rubrik och markerade med kursiv text.

Svenska landskap

Associationerna när man pratar om landskap kan vara många för oss människor. De beror på att begreppet är otydligt och tolkningen till stor del beror av människors intresse och språkliga uppfostran. Ofta blandas också begreppet ihop med ordet natur. Begreppet landskap har ett antal olika förklaringar. Den vanligaste definitionen innebär ett geografiskt område som betraktas som en enhet. Man kan också välja att se på landskap som en naturgeografisk enhet, alltså ett område med en tydlig naturtyp. Inom konsten har ordet lanskap innebörden att det är en målning eller teckning som avbildar levande eller död natur. (Sporrong 1995, s. 14 och 42)

I dagligt tal pratar vi ofta om landskap som en geografiskt sammanhållen helhet. Det är en miljömässig helhet där de ingående delarna inte har mer sammanhang än att de ligger placerade bredvid varandra i landskapet. (Sporrong 1995, s. 14)

Våra svenska landskap har stor variation och innehåller många olika landskapstyper. De har påverkats av inlandsisen och senare av människans bruk genom århundradena. Naturgivna förhållanden, landskapets historia och nutida användning är alla viktiga faktorer som avgör hur ett landskap ser ut och upplevs. (Sporrong 1995, s. 14)

Allas rätt till naturen

Allemansrätten är unik för Sverige, Finland, Island, Norge och Skottland. I Sverige innebär allemansrätten en demokratisk tillgång till naturen för alla. Du får röra dig i naturen så länge du inte stör eller förstör något. Detta är ett privilegium som tillsammans med den goda tillgången på naturmark gör att många av oss har en stark koppling till naturen. (Bengtsson 2004, s.7-8)

Man får ta sig fram i naturen och tillfälligt vistas i den om man inte riskerar att skada gröda, skogsplantering eller annan känslig mark. Man måste också respektera hemfriden och får inte passera över eller vistas på privat tomt. (Bengtsson 2004, s. 8)

Kommentarer

Den starka kopplingen till naturen gör att vi trivs att vistas i och ofta söker oss till den, under alla delar av året. Jag anser att även när man kör bil genom naturen för att kanske nå en plats för friluftsliv bör man kunna ta del av den. En rastplats för att stanna och vila under resan kan lämpligen ge en första kontakt med naturen på platsen och landskapet samt erbjuda en möjlighet till att ta sig ut i och upptäcka den.

Utevistelse positivt för hälsan

Vistelse i park och natur har en positiv inverkan på människors hälsa. Promenader och andra aktiviteter i naturliga miljöer påverkar hälsan på ett positivt sätt. Det leder även till minskad stress och minskar trötthets- och utmattningsreaktioner.(Grahn och Adelsköld 2006)

Vistelse i naturen aktiverar flera sinnen samtidigt. Informationen där kan enkelt hanteras i hjärnan och vi fattar snabbt beslut med hjälp av medfödda reflexer samt hjärnans känslocentrum och högre kognitiva centra. Rationella beslut kan alltså fattas enkelt utan att vi blir trötta. (Grahn och Adelsköld 2006)

I vårt moderna samhälle består informationen och synintrycken till största delen av komplexa intryck som kan vara svåra och komplicerade att tolka. Därför mår vi bra av att vistas i naturen med dess enkla information som vi enkelt kan tolka och förstå. (Grahn och Adelsköld 2006)

Forskning har visat att barn leker bättre när de får vistas

ute. De rör sig mer, får bättre koncentrationsförmåga och mår bättre. Även gamla och sjuka samt personer med stressrelaterade sjukdomar mår bättre av att vistas ute. Landskapsarkitekten Patrik Grahns teori är att naturmiljöer har en lugnande inverkan som sätter fart på tillverkningen av det avslappnande hormonet oxytocin, vilket i sin tur bidrar till återhämtning och tillfriskning. (Grahn och Adelsköld 2006)

Olika park- och naturmiljöer ger olika stor effekt på människors hälsa och särskilt oordnade miljöer med spontana inslag av växter har visat sig ha en positiv inverkan i Patrik Grahns forskning. (Grahn och Adelsköld 2006)

Kommentarer

Jag anser att detta är något som kan utnyttjas även i gestaltningen av rastplatser. Om en paus under en längre körning kan spenderas på en rastplats i naturmiljö där man under en kortare stund får vistas i naturen kan det leda till att resenärerna slappnar av och att stressen minskar. En lugnare och piggare förare är en bättre förare och det skulle kunna göra att trafiksäkerheten ökar.

Bilresor

Vägarna

Människans vägar är tillsammans med våra boplatser de största mänskliga byggnadsverken vi skapar. De flesta vägarna ligger längs sträckningar som är väldigt gamla, de äldsta vägarna i Sverige är 1000 år gamla. Våra vägar påverkar alltså landskapet på ett mycket varaktigt sätt. Vägarna påverkar också oss människor på ett tydligt sätt. Stora delar av vår uppfattning om en plats natur och kultur bygger ofta till stor del på observationer som vi gör från vägar eller gator. (Bucht m.fl. 1996, s. 13)

”Se landskapet som en vän som du ska skapa ett bra förhållande till”

Jörn Utzon, arkitekt
(Bigersson 2006, s. 23)

Vägen i landskapet

Landskapet upplevs idag allt oftare från bilfönstret. Från bilen har trafikanten stora möjligheter att ta in och förstå det landskap som hon färdas genom. Upplevelser vi får från vägen bidrar till vår kunskap om landskapet. Dessa upplevelser bidrar också till en bättre förståelse för var vi befinner oss samt ger en variationsrik och omväxlande resa. En sådan resa kan leda till ett trafiksäkrare beteende hos föraren och en trevligare resa för passagerarna. (Bucht m.fl. 1996, s. 7)

Människan upplever landskapet när man rör sig genom det på olika sätt. Men vid snabba hastigheter blir upplevelserna allt mer komplexa. En bilists upplevelse av ett landskap blir också olika i olika färdriktningar. Förståelse för landskapet och dess identitet samt en god orienterbarhet är viktiga för hur upplevelsen av resan blir. Variationen och rytmen i resan är också viktig. Om resan blir allt för monoton kan det också bli en trafikfara. (Bucht m.fl. 1996, s. 7-8)

Reskomfort och resupplevelse

Det som avgör hur god resek komfort en resa längs en väg får är hur väl vägen anpassats till terrängen, vägens linjeföring samt tillgång och utformning av rastplatser och service. Upplevelsen av att det finns väl planerad service i form av rastplatser, parkeringar och annat är avgörande för att resan ska kännas bekväm. Rastplatsernas karaktär och kvalitet har stor betydelse för hur väl de används. De måste, förutom att vara funktionella, vara vackra och trivsamma. Om de ligger i ett vackert landskap med en fin utsikt utgör det ett viktigt värde. (Bucht m.fl. 1996, s. 8-10)

Kommentarer

Enligt min mening har rastplatserna också en möjlighet att tillföra ett mervärde till resan om de kan anläggas så att de blir en plats med andra syften än att bara erbjuda möjligheter för de grundläggande behoven med toalett,

sopphantering och sittplats. Om de lyckas erbjuda en upplevelse av ett landskap eller naturen på platsen och dessutom göra detta på ett spännande sätt, i en intressant form får resenärerna ut mer av sina stopp längs vägen.

Vägarkitektur

Vägbyggnad är ett hantverk som vilket annat och det gäller att utföra det väl. Det handlar om att skapa väl utformade vägmiljöer som är till glädje för både trafikanterna och deras omgivning. (Bigersson 2006, s. 9)

Målet med god vägarkitektur är att ge trafikanten en säker, behaglig och intressant resa, samtidigt som landskapet och de som bor och lever där inte ska påverkas på något negativt sätt. (Bigersson 2006, s. 11)

Precis som inom all annan landskapsarkitektur rör det sig även i, vägprojekt om en plats och en idé. Dessa måste förhålla sig till varandra och landskapet, dess innehåll och anläggningen måste på något sätt existera tillsammans. (Hauxner 1991)

Vägverkets tradition

I mitten av förra seklet fanns hos Vägverket en särskild utbildning i vägestetik och formgivning vid vägbyggande. Vägarna skulle passas in i landskapet med respekt och vördnad. Dessa tankar förlorades sedan under en tid innan Vägverket under början av 1990-talet gjorde en stor satsning på vackrare vägar och vägmiljöer. Vägen var inte längre något som bara existerade för trafiken, utan ett byggnadsverk med en mycket lång livslängd. Eftersom vägarna påverkar sin omgivning och det landskap den löper genom för en mycket lång tid framöver blir utformningen oerhört viktig. (Mossige-Norheim 1991)

Vägverket ville göra vägarna vackrare för att kunna glädja

människor varje dag och lämna över ett gediget arv till kommande generationer. För att åstadkomma vackrare vägar tillkom Vägverkets råd för kultur och skönhet i slutet av 1980-talet. Rådet bestod av människor med kunskap kring estetik, så som landskapsarkitekter och arkitekter, som skulle se på vägprojekten med nya ögon. (Mossige-Norheim 1991)

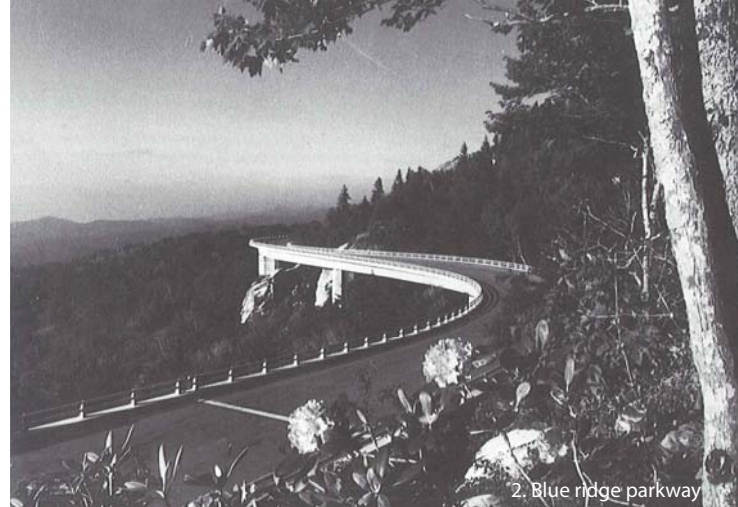
I samband med rådets tillkomst instiftade Vägverket också ”Vackra vägars pris” som delades ut för första gången 1991. Priset delas ut till en anläggning som blivit klar de senaste tre åren och som i sin utformning och placering i landskapet uppvisar särskilt goda estetiska kvaliteter. (Mossige-Norheim 1991)

En vacker väg ska harmonisera med landskapets former. Den kan underordna sig landskapets former eller dominera, men den ska göra det på ett självklart sätt. Även vägens detaljer, kringservice och möblering påverkar vägens estetiska värde och måste också planeras och genomföras på ett genomtänkt sätt. (Mossige-Norheim 1991)

En väg med allt vad den för med sig i form av kringservice innebär alltid ett ingrepp och en förändring i landskapet. Men vägen är också platsen från vilken vi upplever stora delar av landskapet. En vacker väg kan därför vara en upplevelserik väg. Vägen måste ha ett lagom tempo och en rytm. (Mossige-Norheim 1991)

Länder som USA, Tyskland, Frankrike, Italien och Danmark har alla jobbat mycket med vägarkitektur och har varit en inspirationskälla till svenska Vägverkets arbete. Strävan efter att finna en rytm som förenar den moderna vägens krav med det svenska landskapets karaktäristiska drag var viktig. Vägsträckan mellan Huskvarna och Gränna, den så kallade Vätternleden, är ett exempel på när svensk vägprojektering lyckats finna en god rytm. (Mossige-Norheim 1991 och Nilsson 1991)

Vägarkitekturens historia

Tyska motorvägar

I Tyskland byggde man på 1930-talet stora riksmotorvägar på ett sätt som gjorde att den tekniska anläggningen skulle utgöra en naturlig del av landskapet. Man började tidigt arbeta med vägarnas linjeföring för att bättre passa in dem i sina omgivningar. (Nilsson 1991)

Byggandet av de nya riksmotorvägarna skulle inte innebära att landskapets skönhet och särprägel förstördes för att göra plats för tekniska vägar. (Hauxner 1991)

Alwin Seifert var den som fick ansvaret att som rikslandskapsförvaltare tillsammans med trettio anställda arbeta med landskapsplaneringen för vägprojekten. Man tog hänsyn till landskapet och lät det diktera villkoren som vägen fick finna sig vid. Längs med hela det tyska motorvägsnätet planterades inhemska växter efter naturliga principer för att ytterligare inpassa och förankra vägen i landskapet. (Hauxner 1991)

Parkways i USA

Amerikanska parkways byggdes i USA i början av 1900-talet under en tid då landskapet skulle upplevas genom bilrutan. En parkway var en ny sorts park för bilåldern. Tanken var att det skulle vara en linjär park som omger en väg som är avsedd särskilt för nöjeskörning. En parkway skulle erbjuda en vilsam körupplevelse i måttlig fart genom ett landskap som ständigt skiftar karaktär. Yrkestrafik och särskilt tyngre trafik var förbjuden. (Rainey 1991)

Inom en parkway finns många olika möjligheter till att stanna och vistas i landskapet och naturen. Rastplatser med utsiktspunkter, vandringsleder och historiska minnesmärken är några exempel. (Rainey 1991) Bensinstationer och annan service längs en parkway byggdes på ett sådant sätt att de passade

in i omgivningen. Inspiration togs från omgivande bebyggelse och materialval gjordes för att stämma överens med platserna. (Rainey 1991)

Blue Ridge Parkway är ett exempel på en parkway som sträcker sig längs med toppen av södra Appalacherna. Den passerar genom en följd av platser med storslagna utsikter och ger resenären en rik och ständigt växlande landskapsupplevelse. Längs med Blue Ridge Parway finns flera tältplatser och övernattningsstugor, museum, appalachiskt folkkonstcentrum, visningsgårdar från 1800-talet, en kvarn och flera stora parker. Alla dessa planerades in för att erbjuda resenärerna en rikare upplevelse och kunna upplysa om traktens historia. (Rainey 1991)

Fenomenet rastplats

Rastplatser är en typ av sidoanläggningar, vilket enligt VGU innebär anläggningar som finns inom det fastställda vägområdet, men utanför vägbanan. Det kan förutom rastplatser röra sig om serviceanläggningar, driftvändplatser och kontrollplatser. (Birgersson 2006, s. 148)

För Vägverket är ett viktigt inslag i deras trafiksäkerhetsarbete att erbjuda trafikanterna rastplatser, som ger möjlighet till vila under resan. Deras funktion är främst till för att undvika olyckor som inträffar på grund av trötta förare. Trötthet och insomning vid ratten är lika farligt som rattfylleri. Därför är det oerhört viktigt för förarna att ha möjlighet att stanna till på ett säkert sätt nära vägen. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 7)

En rastplats ska vara en vilsam plats där resenärerna kan koppla av från trafikmiljön. De ska anläggas där de gör en nytta, på lämpliga platser utmed en vägsträcka. Det tillför ett mervärde om man hittar en plats som i sig har

ett egenvärde och anlägger rastplatsen där. (Birgersson 2006, s. 148)

På rastplatsen rör man sig och upplever miljön på ett långsamt sätt och därför är omsorg om detaljerna viktig. Slitaget är ofta högt, vilket gör att utformningen och materialen måste vara slitstarka. (Birgersson 2006, s. 149)

Att utgå från naturen på platsen är viktigt för att få ett gott resultat. När man rastar vill man komma bort en bit från vägen. Rastplatsen bör, enligt Vägverket, vara en del av landskapet snarare än en del av vägen. En inbjudande miljö, tillgänglighet, funktionalitet och trafiksäkerhet är viktiga faktorer för Vägverkets alla rastplatser. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 7)

Placeringen av byggnader, sittplatser och annan utrustning ska passas in i naturen på ett trovärdigt sätt. Fria ytor behöver inte fyllas utan kan nyttjas för fri aktivitet. Tillgängligheten är viktig att planera för och möjligheten att sitta i både sol och skugga. (Birgersson 2006, s. 149)

Historia

När bilismen bredde ut sig var kraven på rastplatser i början väldigt låga. På en del platser byggdes hotell och restauranger i direkt anslutning till vägarna. Men det vanligaste var att man tog rast när man passerade en stad eller tätort. Under andra världskriget började så kallade slagningsplatser dyka upp längs vägarna. Där kunde gengasaggregaten till bilarna tömmas och tas om hand. En del av de rastplatser som finns idag har sitt ursprung i dessa platser. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 11)

Under åren som följde efter andra världskriget ökade trafiken kraftigt och det svenska vägnätet byggdes ut för att matcha behoven. I samband med detta blev

möjligheten att få service utanför städerna viktigare och många motorhotell byggdes. Det var dessa som fick stå för möjligheterna att ta en rast under resan. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 11)

I början av 1970-talet, i samband med kommun-sammanslagningarna, tog byggandet av rastplatser läng vägarna fart på allvar. Bilturismen hade blivit större och många kommuner ville ge information och locka besökare att stanna till. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 11)

Därefter har Vägverkets engagemang i rastplats-utbyggandet ökat och de har byggt och tagit ansvar för ett stort antal rastplatser. I samband med att många tungt trafikerade vägar flyttas ut från tätorterna blir behovet av rastplatser nära vägarna allt större. Idag finns 339 rastplatser (Rastplatskartan 2009) av varierande kvalitet och utseende runt om i landet. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 12-13)

Vägverkets grundkvaliteter för rastplatser

Under slutet av 1990-talet förändrades Vägverkets rastplatser och blev bättre. Vägverket har också velat skapa så kallade naturrastplatser som innebär att de är väl avskiljda från vägen och bättre utrustade. För dessa naturrastplatser har Vägverket ställt upp ett antal grundkvaliteter som de ska uppfylla. Målet är att eftersträva att varje rastplats ska uppnå så många som möjligt av grundkvaliteterna. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 13-14)

Framtidens rastplatser ska uppfylla följande grundkvaliteter:

- Avskild från vägen
- Inbjudande med behaglig miljö
- Tillgänglig för alla
- Funktionellt utrustad
- Trafiksäkert utformad

- Miljöanpassad
  - Namnsatt och vägvisad
- (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 15)

Att välja plats för Vägverkets rastplatser

Utformningen av en rastplats ställer andra krav än när man projekterar en väg. Det omgivande landskapets formationer ska ingå i den blivande rastplatsen så terrängen på platsen är viktig. Rastplatsens skala är också mycket mindre än vägens och den upplevs i ett lägre tempo, därför blir omsorgen om detaljer mycket viktigare. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 19)

Det är viktigt att välja att bygga på platser som verkligen tål det. Om man vill anlägga en rastplats på en plats med känslig miljö bör man tänka sig för och kanske placera byggda delar till närliggande ytor som tål exploatering. Det gäller att hitta platser som tål att exploateras, och som med små medel kan göras vackrare. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 19)

Arbetet med att hitta en lämplig plats för en rastplats kräver att de som jobbar med projektet har en god känsla för natur och landskap, samt kunskaper om hur man kan utnyttja en naturmiljö och samtidigt skydda den så att den inte påverkas på ett negativt sätt. (Avd. för vägutformning och trafik 1999, s. 19)

Kommentarer

Jag anser att det för turister och resenärer som rör sig längs med vägarna i Sverige är värdefullt att kunna komma till platser som på olika sätt representerar sveriges natur. De får då komma ifrån motorvägens monotona miljö och introduceras till den svenska naturen och dess särprägel. Rastplatserna kan vara lokaliserade till platser i landskapet som på ett starkt sätt representerar en del av den svenska naturen. Där finns en möjlighet att skapa en plats som visar upp naturen på ett spännande sätt och lockar besökare att utforska den vidare.

De nya rastplatserna kan fungera som reklampelare för Sverige och för det aktuella landskapet och kommunen. De kan visa upp naturen och landskapet på platsen, ge ett första intryck och göra besökaren nyfiken på att vidare upptäcka.

Turistvägsprojektet i Norge

Nedan följer ett exempel från Norden på ett lyckat projekt som involverat både vägarkitektur och ett flertal rastplatser. Turistvägsprojektet i Norge har blivit uppmärksammat i medier de senaste åren som ett intressant projekt och är en stark inspirationskälla i mitt examensarbete.

Mellan åren 2000-2015 ska norska vägverket på uppdrag av stortinget och den norska regeringen utveckla arton vägsträckor genom den norska naturen till att ingå i turistattraktionen Nationella turist rutter. Projektet är en del av ett större samarbete för att utveckla attraktiviteten hos de norska turistvägarna. Utöver körupplevelsen och naturen ska en förädling av upplevelsen genomföras och vara i fokus. Tillsammans med vägförbättring ska olika tillägg göras längs med vägsträckorna så som utsiktsplatser, rastplatser, serviceanläggningar och sopstationer. De ska alla kännetecknas av djärv konceptutveckling och hög kvalitet i genomförandet. Norska vägverkets ambitioner är att genom Turistvägsprojektet förstärka, förädla och ge en särprägel åt körupplevelsen. (Berre 2008, s.3,11)

I Turistvägsprojektet ingår ett antal platser utmed vägsträckningarna som norska arkitekter, landskapsarkitekter och designers gestaltar. Det har varit viktigt att hitta innovativa lösningar och hög kvalitet eftersträvas genomgående. I Norge har man en lång tradition av att bygga i topografiskt komplexa miljöer. Denna tradition har formgivarna omdefinierat och förädlat i detta projekt. (Berre 2008, s.3)

Stark identitet

De arton olika vägsträckorna ska alla ha sin egen identitet, men samtidigt vara en del av den helhet som de samtliga arton vägsträckor utgör tillsammans. Berg, fjordar och kustlinjen är starka och återkommande element i alla vägsträckor och ska kompletteras med olika typer av innehåll för att förstärka varje sträckas särprägel. Dessa innehåll måste omväxla så att upplevelsen av vägsträckorna inte blir för lika. (Berre 2008, s.12)

De estetiska utmaningarna ska lösas med utgångspunkt i situationen och stämningen på varje plats. Både funktion och spännande lösningar måste skapas så att de har uthållighet och kan åldras med värdighet. För att kunna försäkra sig om att detta uppnås har norska vägverket anslutit två arkitektråd till projektet, bestående av arkitekter och landskapsarkitekter. (Berre 2008, s.12)

Beteckningen turistväg är en typ av märkning som redan existerar och alla turistvägar löper genom landskap med unika naturkvaliteter. En vägsträcka får endast status som en turistväg när både sträckan och dess omgivning uppfyller kvalitetskraven. För att upprätthålla den höga kvaliteten ska varje turistväg omprövas vart femte år. (Berre 2008, s.12-13)

Möte med Norge

Upplevelsen av att resa genom norsk natur är det värde som odlas inom Turistvägsprojektet. Vägarna blir upprustade och nya faciliteter byggs längs med sträckorna. Allt för att göra resan mer bekväm för resenärerna. Den rika naturupplevelsen blir förstärkt och resenärernas möte med Norge blir mer mångsidigt. (Berre 2008, s.14)

Platserna har ett värde i sig

De praktiska kraven som måste uppfyllas är enkla. Det handlar om bilparkeringar som kan hantera extra

trafik under sommaren, parkeringsfickor som gör det möjligt att fotografera höjdpunkterna under resan, informationsplatser, rastplatser med möjlighet för övernattning, platser att äta ett mål mat och tända en eld, sopstationer och allmänna toaletter. Men ambitionerna har varit att de olika faciliteterna också ska förmedla ett värde i sig själv och ge en bild av det moderna Norge genom att representera den bästa arkitektur och design som landet har att erbjuda. Detta är det mervärde som ska åstadkommas genom projektet som tillägg till upplevelsen av naturlandskapet som alltid funnits där. (Berre 2008, s.14-15)

Tillrättaläggandet och skapandet av rastplatser inom Turistvägsprojektet kommer alltid att vara en form av kultivering av naturen. I många exempel blir denna kultivering styrd av ambitionen att skapa plats. Alltså inse en potential som alltid funnits där men som få har sett och få har använt. Tilläggen ger platsen ett namn och en särprägel. I andra fall är utmaningen att tolka en välkänd plats som redan har sin egen identitet. Till exempel genom att berätta om en plats historia. Det handlar ofta om att stärka platsens kännetecken och utveckla berättelsen. (Berre 2008, s.15-16)

Arkitektur och design

Norsk och nordisk design har traditionellt varit präglad av funktionell omsorg. Intentioner om hållbarhet och återanvändning har lett till att naturliga material använts i stor utsträckning. En stark tradition av hantverk kan också ses inom arkitekturen. (Berre 2008, s.17)

Det finns en stark koppling mellan den nordiska traditionen och projekten som har valts ut och byggts inom Turistvägsprojektet. Traditioner i användande av material och vikten av funktionalitet har genomsyrat Turistvägsprojektet men uttrycken och gestaltningen har betytt mycket mer. Samarbetet mellan arkitekter, landskapsarkitekter och designers har berikat projektet

och resulterat i bättre lösningar. (Berre 2008, s.17-18)

Målen har varit minimala naturingrepp, användande av naturliga material, hållbara och robusta lösningar. Samt försiktigt användande av effekter om det inte finns goda anledningar att framhäva, förstärka och synliggöra. (Berre 2008, s.19)

Att analysera landskapet

Landskapet finns ständigt kring oss som en bakgrund till vårt dagliga liv. Begreppet används i flera olika skalor och omfattar både naturliga och av människan anlagda landskap. Landskapet är ett resultat av flera olika faktorer som har samverkat för att skapa det. Faktorerna är både naturgivna, så som geologi, jordarter, flora, fauna och kulturgivna, markanvändning, bebyggelse och annan mänsklig påverkan. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 7)

I den Europeiska landskapskonventionen defineras landskap som “ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer.” Konventionen lyfter fram landskapets sociala betydelse samt understryker vikten av att människor som lever i landskapet får möjlighet att aktivt delta i värdering och förvaltning av landskapet. (Riksantikvarieämbetet 2010)

När man arbetar med projekt som förändrar landskapet är det viktigt att tidigt göra en analys av det aktuella landskapet att använda som grund för den tidiga planeringen. Samtidigt ger analysen en förståelse för landskapet och platsen man ska arbeta med. Det finns många olika typer av landskapsanalyser och de har sina rötter i olika traditioner. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 8).

Nedan följer en redovisning av de vanligast förekommande analystraditionerna och en beskrivning av hur de kan användas.

Analys-traditioner

Inom den naturvetenskapliga traditionen gör man en rationell analys av olika data, främst naturgeografiska och ekologiska, för att komma fram till en objektiv bild av vilka delar av landskapet som lämpade sig för vilken typ av markanvändning. Den amerikansk-skotska landskapsarkitekten Ian McHargs bok ”Design with nature” från 1971 beskrev tidigt denna tradition och blev viktig för planerare på 1970- och 1980-talen. Kritiken mot den naturvetenskapliga traditionen har varit att den inte innehåller några värderingar vilken ses som en brist. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 8)

Inom kulturminnesvården har man jobbat enligt en *konsthistorisk tradition*. Den typen av analys går ut på att studera bebyggelsens utformning, de intentioner som fanns vid bebyggelsens skapande samt den tid de skapades i för att få en bild av en viss tid. Den typen av analys används främst för att avgöra bevarandevärden hos äldre bebyggelse och stadsdelar samt även för att anpassa ny bebyggelse till den äldre. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 8)

Visuella analyser har en lång tradition och tar samtliga sin utgångspunkt i visuellt observerbara fenomen. Visuella analyser används främst för att kartlägga estetiska kvaliteter i det urbana och tätbebyggda landskapet. Platserna betraktas som bilder, till exempel stadsbild och landskapsbild, och beskrivs med olika begrepp som rum, skala, distrikt och struktur. Gordon Cullens bok *Townscape* från 1959 samt Kevin Lynchs bok *The Image of the City* från 1960 är två viktiga böcker inom denna tradition. Den kritik som riktas mot de visuella analysmetoderna har främst fokuserat på att de är allt för ytliga och inte ger någon förklaring till varför det ser ut

som det gör. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 8) *Strukturalismen* utvecklades under 1960-talet inom många vetenskaper. Inom arkitekturen försökte man finna metoder för att beskriva arkitekturens inre och logiska sammanhang genom att hitta principerna bakom det konkreta uttrycket. På så vis kan man förklara en plats utseende, utan att bedöma eller värdera. Analysmetoden används främst på bebyggda miljöer. En beskrivning av historisk utveckling ingår i analysmetoden. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 8)

Inom *dekonstruktivismen* har en landskapsanalys utvecklats av bland andra Eisenman, Libeskind och Tchumi. Den tar sin utgångspunkt i ”the urban sprawl” och det stadsliv som människor lever i de av tillväxten sönderdelade städerna. Analysmetoden försöker kartlägga olika strukturer i staden som ligger lagrade ovanpå varandra samt hur dessa påverkar varandra. Det är mötespunkterna mellan olika strukturer som är intressanta och innehåller möjligheter. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 9)

Den *fenomenologiska traditionen* som grundats genom Christian Norberg-Schulz är en metod för att tolka en plats identitet. Schultz har identifierat tre mänskliga behov som han menar att människor relaterar till platser beroende av; orientering, identifikation och minne. Tillsammans bildar de tre behoven ”stedsbruk”, det sätt som vi använder platsen samt hur vi uppfattar den som en helhet, både de naturgivna och människoskapta delarna. Samspelet mellan de naturgivna och människoskapta delarna är viktiga att studera i analysen och kallas tolkning av stedskarakter eller kvalitativ stedsanalys. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 9)

Vilken vetenskaplig tradition varje analysmetod hör samman med spelar ingen avgörande roll för resultatet. Det är däremot viktigt att fundera över vilken typ av analysmetod man använder i det aktuella projektet

eftersom olika analysmetoder har olika fokus och tar upp olika frågor. Analystraditionen kan påverka vad vi ser och hur vi ser på landskapet. Om man inte väljer analysmetod på ett medvetet och noggrant sätt finns risken att någon information om platsen går förlorad. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 9)

Varför gör man landskapsanalyser?

Landskapsanalyser görs av flera olika anledningar i olika typer av projekt och olika skeden i projekten. Schibbye och Pålstam listar fyra motiv för att göra en landskapsanalys:

1. Redovisa och förtydliga kulturhistoriska, ekologiska och/eller visuella sammanhang. Man strävar efter att förklara varför landskapet ser ut som det gör, vilken betydelse de olika delarna har samt vilka samband som finns.
2. Lyfta fram värden för att avgöra hur värdefull eller bevarandevärd en miljö är. Man strävar efter att besvara frågor om något på platsen är sällsynt, typiskt, viktigt att bevara.
3. Arbetet med landskapsanalysen som en kunskapsprocess. Under arbetet skapa en medverkan från olika experter, invånare och andra berörda på en plats. Genom att ha en interaktion med andra kan kunskap hämtas in från nya håll och landskapsanalysen kan påverka och påverkas av berörda människor.
4. Landskapsanalysen kan användas som konfliktlösning. Om en exploatör och en myndighet är oense om värdet av en viss miljö kan en gemensam landskapsanalys hjälpa till att ge klarhet om värdet samt vara en bas för konfliktlösningen. Samtliga inblandade parter hjälper till vid framtagningen av landskapsanalysen vilket leder till ökad förståelse om platsen samt för varandras argument. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 9)

Landskapsanalyserna kan ha olika innehåll och fokusera på olika saker. Vanligt är att analyserna är tematiska, det

vill säga att de fokuserar på ett speciellt tema, till exempel historiska, ekologiska eller visuella analyser. De görs i den skala som lämpar sig bäst för det specifika projektet, allt ifrån globalt ner till mycket detaljerad skala. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 10)

Landskapsanalyserna kan också vara områdesanalyser. Då ligger fokus på ett avgränsat område och dess landskap som helhet. Landskapet delas då in i olika homogena områden och beskrivs och förklaras. Områdesanalyserna görs också i olika skalor beroende på projektet. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 10)

Beskrivning av använda analysmetoder

Nedan beskrivs två analysmetoder lite utförligare. Anledningen till att just de analysmetoderna beskrivs är på grund av att de kommer att användas för analys av områden och platser inför gestaltningen av de nya rastplatserna. Analysmetoderna har valts med tanke på deras lämplighet för just detta arbete. Natur- och landskapsanalys lämpar sig bra eftersom de behandlar obebyggda områden med naturkaraktär på ett bra sätt. De ger en förståelse för landskapet som helhet och hur de olika delarna hänger samman. Kevin Lynchs metod för visuell analys lämpar sig bra på så vis att den tar vara på de visuella värdena på ett bra sätt, även i ett naturlandskap. De begrepp som ingår i analysmetoden är lätta att förstå och idag väl använda. Båda analysmetoderna är också lämpliga att använda i ett tidigt skede då arbetet är idébaserat så som det kommer att vara i detta arbete. På så vis blir de tillsammans en bra grund för gestaltning av rastplatserna.

Flera andra analysmetoder finns tillgängliga, bland annat kulturmiljöanalys, kommunatlas, estetisk byform, realistisk byanalys, landscape character assessment (LCA) och Gordon Cullens Townscape-analys.

Det ska dock tilläggas att de använda analysmetoderna

kommer att bli subjektiva och resultaten färgade av mina egna åsikter. Analyserna är gjorda utifrån mina egna observationer och undersökningar och en del information faller då oundvikligen bort trots en strävan efter att täcka in så många olika värderingar som möjligt.

Natur- och landskapsanalys

Natur- och landskapsanalys fokuserar på landskapet som natur, form och kultur. I analysen beskrivs dessa aspekter som en helhet. Landskapets karaktärer dokumenteras och förmedlas. Analysen fokuserar på betydelsen av obebyggda och glest bebyggda delar av landskapet och beskriver alltså inte bebyggelsen. Denna typ av analyser utförs i samtliga skeden och är ofta en komplettering till andra analysmetoder. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 11-12)

Landskapsanalysen har sin tradition inom landskapsarkitekturen. Den bygger på Kevin Lynchs metod men förståelse för historien och landskapets dynamik är också viktiga beståndsdelar. Det som är speciellt med landskapsanalysen är att den kombinerar de visuella aspekterna med de naturgivna aspekterna, så som geologi, klimat, flora och fauna. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 12)

Analyserna kan ha olika upplägg och innehåll. Vanligast är analys av landskapskaraktärer som och analys av grönstruktur. Analys av landskapskaraktärer behandlar de visuella aspekterna av landskapet så som terräng, synlighet, orienterbarhet, områdestyper och speciella element. Analys av grönstruktur utförs vanligen inom tätbebyggt område och kartlägger och beskriver nätverket av stora och små grönytor, allt från privata trädgårdar till naturområden. Grönområdenas olika funktion och samband beskrivs och presenteras vanligen i en görnplan. (Schibbye och Pålstam 2001, s. 12)

Centrala begrepp inom natur- och landskapsanalyser är:

- Rumsstruktur
  - Skala
  - Enhetliga områden
  - Övergångszoner/gränser mellan enhetliga områden
  - Speciellt viktiga element/landmärken
- (Schibbye och Pålstam 2001, s. 12)

Visuell analys efter Kevin Lynch

Kevin Lynch beskriver i sin bok ”The image of the city” hur invånarna i tre amerikanska städer upplever sin stad och vilken betydelse stadens form egentligen har för invånarna. Lynch strävar efter att söka svar på frågorna om hur stadsplanerare kan göra för att anpassa staden bättre och mer levande för sina invånare. En viktig utgångspunkt är stadens visuella kvalitet, stadens läsbarhet. Med stadens läsbarhet menar Lynch hur väl stadens olika delar kan kännas igen och sambanden mellan dem förstås samt hur väl staden som helhet kan förstås. (Lynch 1960, s. 1-13)

För att beskriva städerna, deras form och upplevelsen av att vistas i dem introduceras i boken de fem begreppen stråk, nod/knutpunkt, distrikt, gränser och landmärken. (Lynch 1960, s. 46-49)

En viktig utgångspunkt i Lynchs arbete är hur människor upplever och varseblir sin omgivning. Varje invånare har en egen mental bild eller karta över sin stad och dess karaktärer. Men den bild av staden som är av intresse är den som stora delar av stadsinvånarna bär på, den offentliga eller allmänna bilden. Den mentala bilden av staden jämförs sedan med den faktiska visuella bilden. Analysmetoden studerar främst fysiska kvaliteter i landskapet men relaterar till upplevda och mentala kvaliteter. (Schibbye m.fl. 2001. s. 18)

Lynch skriver att bilden av vår omgivning kan analyseras i tre olika komponenter, nämligen identitet, struktur och betydelse. I det dagliga livet upplevs dessa tre alltid

tillsammans, men det är av intresse att skilja dem åt vid en analys. (Lynch 1960, s. 8)

Ett objekt måste kunna särskiljas från omgivningen och kunna identifieras som ett objekt, det är detta som kallas identitet. Objektet måste ha en struktur och ett rumsligt förhållande till den som observerar samt till andra objekt i omgivningen. Objektet måste också ha någon form av betydelse, praktisk eller känslomässig, för den som betraktar. (Schibbye m.fl. 2001. s. 18)

Landskapsarkitektur i naturmiljö

Landskapsarkitektur i naturmiljö har jag valt att beskriva som projekt där man gör gestaltade och byggda tillägg eller förändringar i naturmiljö genom att använda arkitektoniska uttryck. Det kan både röra sig om förädling av existerande miljöer utan att tillföra något nytt eller att göra tillägg i den naturliga miljön.

Ett gestaltat och byggt tillägg i en naturlig miljö leder till att det uppstår en kontrast mellan det byggda och det naturliga. Denna kontrast kan man använda sig av genom att förstärka eller försöka dämpa och tona ner beroende på hur man gestaltar, samt vilka material man använder sig av. Vilket av de två olika arbetssätten som passar beror dels på projektets natur och på vad landskapsarkitekten eller arkitekten representerar och står för.

Naturmiljö vill jag beskriva som områden där urbanitet saknas och naturen inte är tillrättalagd för att människan ska kunna vistas i den. Områden som innehåller biologiska, ekologiska och friluftsmässiga värden. Att arbeta med sådana områden ställer andra krav än när man arbetar med urban miljö. Det ställer krav på försiktighet och medvetenhet. Landskapsarkitekten bör ha kännedom om de lagar och förordningar som gäller

för känslig miljö och skyddsvärda arter. Även kunskap om hur de tillägg som man gör kommer att påverka naturen och upplevelsen av den.

Det krävs också en god känsla för natur och landskap samt insikt i hur det går att nyttja och samtidigt skydda naturen från ingrepp som kan komma att skada den (Avd. för värutformning och trafik 1999, s. 20).

Att använda landskapsarkitektur och arkitektur för att framhäva naturen

Att använda landskapsarkitektur för att framhäva naturen anser jag är ett effektullt sätt att arbeta. Det innebär att gestalta genomtänkta tillägg som på olika sätt hjälper till att visa upp och uppmärksamma naturen. Detta arbetssätt innebär inte att de arkitektoniska värdena får stå tillbaka på något sätt. Utan det innebär snarare att de existerar i samspel med naturen. Det kan vara både i harmoni med naturen eller i kontrast till den.

Tilläggen gestaltas också på ett sådant sätt att de är specifika för platsen och anpassade efter den och dess förutsättningar. Till exempel väljs material för att passa på platsen. Tanken med att göra tillägg i naturmiljö är ofta att underlätta för människor att vistas i naturen samt upptäcka den på nya sätt.

Projekt i naturen

På följande sidor följer ett antal exempel på landskapsarkitektur- och arkitekturprojekt i naturmiljö. De är utvalda eftersom att de innehåller byggda element av olika slag i en naturlig miljö.

Projekten är av varierande storlek och omfattning och har alla uppkommit av olika syften, till exempel som parker i områden som varit otillgängliga och som utsiktspukter i redan välbesökta områden. De har dock en del gemensamma inslag i hur de förhåller sig till naturen och landskapet de existerar i.

Syftet med att dessa projekt finns med i arbetet är för att visa på möjligheterna att gestalta platser i naturmiljö på ett intressant sätt. I några av projekten har man valt att göra få och diskreta inslag medan en del innehåller delar med starka arkitektoniska uttryck som kontrasterar mot naturen på platsen. Samtliga projekt har studerats utifrån ett antal frågor som alla finns besvarade för varje enskilt projekt. Informationen kommer dels från tryckta källor, dels från egna iakttagelser och analyser utifrån bildmaterial.

De projekt jag har valt ut är alla exempel där jag tycker att man lyckats bra med att få fram ett fokus på platsen och naturen samtidigt som man åstadkommit en spännande arkitektur med ett säreget uttryck. Samtliga projekt är utförda utomlands och detta är inte något medvetet val utan en slump. Det innebär dock inte att de skulle vara mindra användbara som inspiration och kunskapsbas än om de varit i Sverige.

Många av projekten är också spektakulära, medan de platser jag arbetat med i min gestaltning är mer vardaglig. Jag anser dock att detta inte heller innebär att de är sämre som inspiration eller kunskapsbas eftersom att problematiken ändå har många gemensamma punkter.

Puritama Springs i San Pedro de Atacama, Chile.

Av Germán del Sol 2000.

Vad?

Spänger i ett torrt ökenliknande landskap där det finns ett rekreationsområde. Spängerna är av behandlat trä med en röd ton, behandlingen sker för att skydda träet från solstrålningen. Den röda färgen symboliserar liv och kopplas samman med mänsklig bosättning. Det finns också två betongbyggnader på platsen med vit puts som innehåller omklädningsrum, duschar osv. (Sánchez Vidiella 2008, s.62)

Var?

Platsen kallas de heta källorna i Puritama och ligger i en dal i den chilenska öknen. Här finns varma källor som bildar ständigt fyllda bassänger mitt i den torra öknen. Platsen har sedan länge varit ett populärt område för rekreation. (Sánchez Vidiella 2008, s.62)

Vilket är syftet?

Ett samlat projekt för att lyfta hela området genomfördes 2000. Då gjordes en av de naturliga bassängerna större för att kunna rymma fler besökare. Träspänger löper genom hela området och kopplar samma de olika bassängerna och byggnaderna. (Sánchez Vidiella 2008, s.62)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

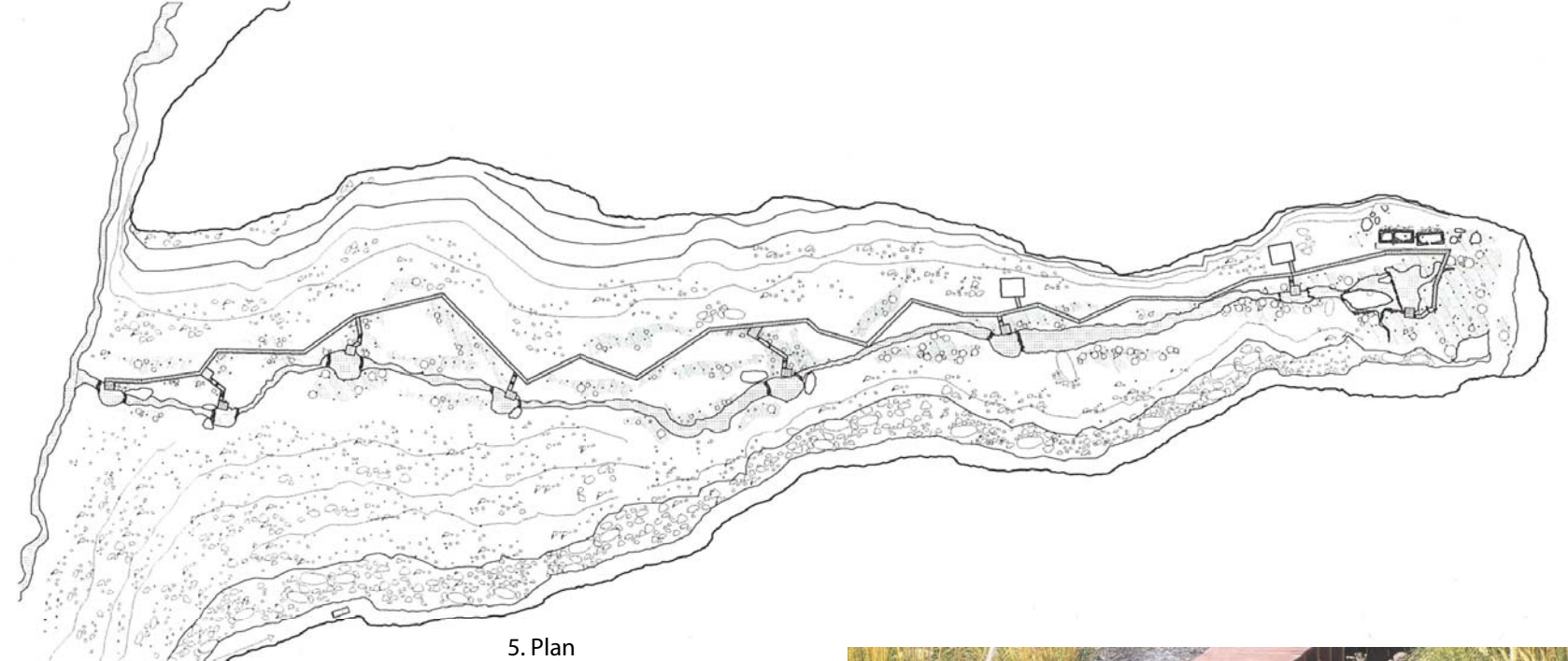
Spängerna löper genom vegetationen, nära men alltid en bit ovan mark för att inte skada de slitagekänsliga ekosystemen. (Sánchez Vidiella 2008, s.62) Det ger också en känsla av att gå på bryggor. Spängerna har en tydlig form och färg som kontrasterar mot naturen på platsen. Samtidigt leder den besökarna nära vegetationen och ger en intimare upplevelse med naturen på platsen.

Estetiskt uttryck?

Kontrasten mellan de röda spängerna och den avmattade och svagt färgade naturen är spännande. Färgen stämmer samtidigt bra överens med de omgivande bergen och känns därför inte allt för stark. Den geometriska formen på både spängerna och byggnaderna fungerar på ett fint sätt tillsammans med gräsvegetationen på platsen.

Material?

Målat trä, och putsade fasader. (Sánchez Vidiella 2008, s.62)

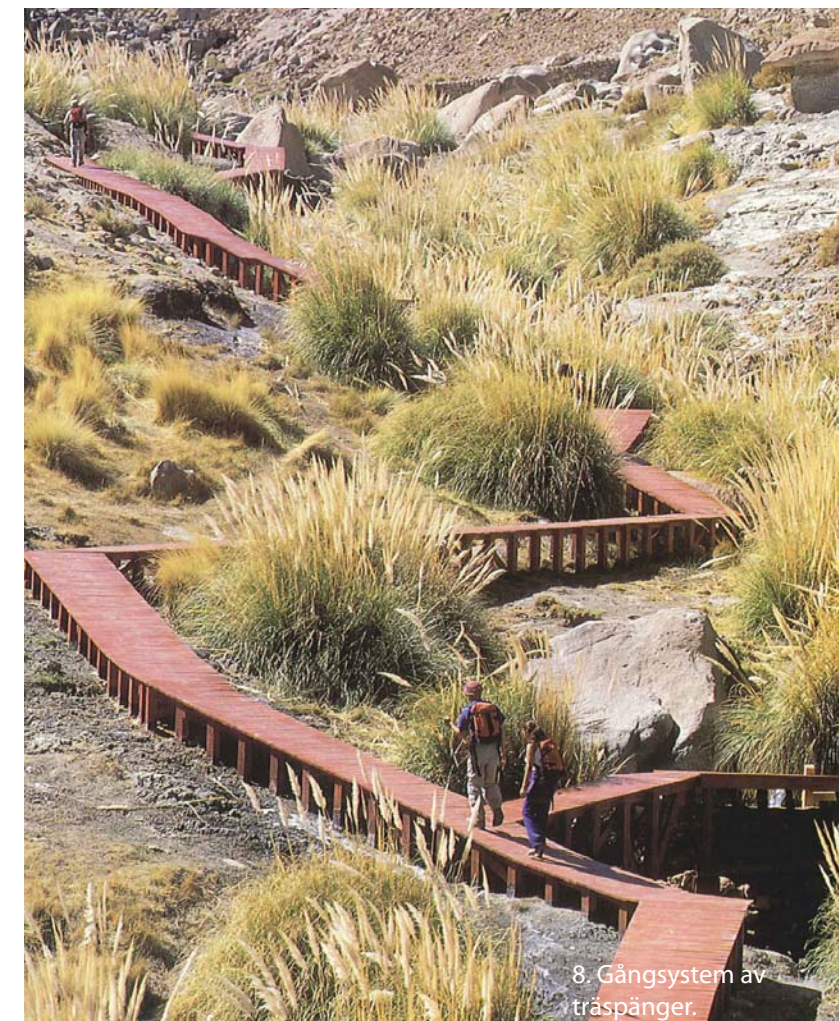
5. Plan

6. Rödmålade träspänger löper som bryggor genom vegetationen.

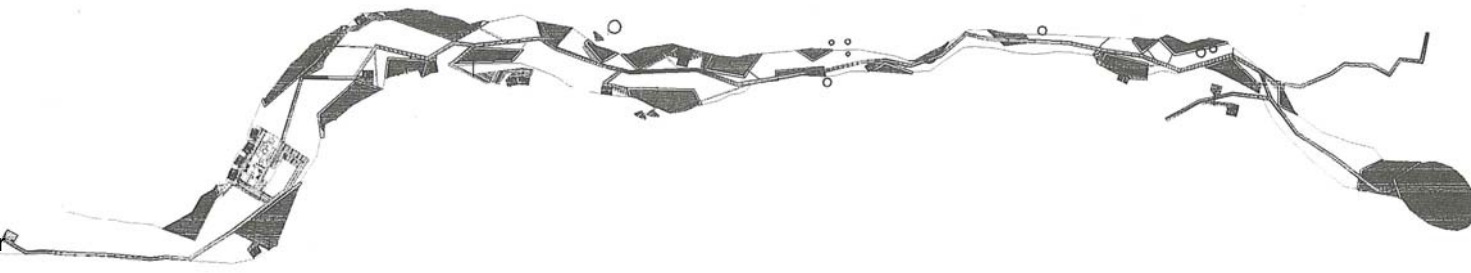
7. Den röda färgen kontrasterar mot omgivande vegetation och berg.

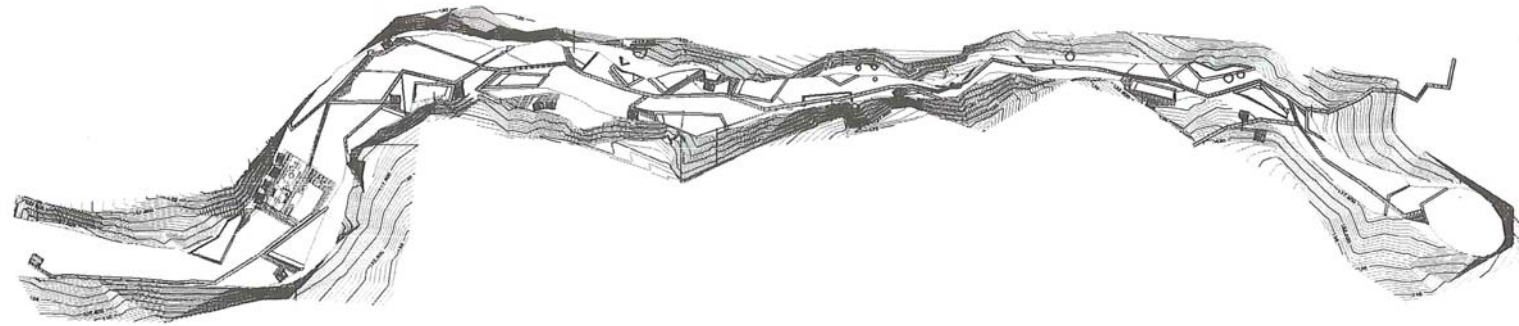
8. Gångsystem av träspänger.

9. Plan över gångvägar

10. Plan

11. Rödmålade träspänger med räcken löper mellan de olika bassängerna.

12. Bassängernas kanter har förstärkts och klänts med lokal sten.

13. Rödmålade träspänger står som kontrast mot den frodiga vegetationen och bergväggarna.

14. Bevuxna gröna tak täcker samtliga byggnader.

Geometrical Thermal Springs i Villarrica National Park, Chile.

Av Germán del Sol 2004.

Vad?

Spänger och trappor som tar besökaren ner i en stenig ravin med heta källor. Det finns även ett antal mindre byggnader för omklädning och umgänge vid en öppen eld, dessa har fått gräs på taket. (Sánchez Vidiella 2008, s.54)

Var?

Källorna i nationalparken i Villarrica ligger i en ravin i parkens skogar. De består av omkring sextio vattenforsar med vatten som har en medeltemperatur på 80 grader Celsius. Platsens dramatiska terräng består av två extremt branta bergssidor som bildar en ravin där vattnet flödar. (Sánchez Vidiella 2008, s.54)

Vilket är syftet?

På en plats som tidigare var oåtkomlig, har nu skapats en plats som kan nås och de heta källorna upplevas. (Sánchez Vidiella 2008, s.54)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

Vatten, berg och tät vegetation ger en ram till den gestaltade platsen, som med respekt mot landskapet lagts på plats. Formen på de olika byggda delarna har bestämts av de naturliga förutsättningarna.

Estetiskt uttryck?

Hela gångsystemet med dess tillhörande byggnader förhåller sig i sin form till den naturliga omgivningen och framhäver därmed naturen på platsen. Geometrin i gångbroarna tillsammans med deras tydliga röda färg och växtligheten på byggnadernas tak kontrasterar fint mot stenen. Vattenånga omger platsen och ger den ett drömskt uttryck.

Material?

Målat trä och vegetation. De naturliga bassängerna är förstärkta av betong som blivit klädd med sten från området. (Sánchez Vidiella 2008, s.54)

Pedra Tosca Park i Les Preses, Spanien

Av RCR Aranda Pgem Vilalta Arquitectes 2004.

Vad?

Park med stora naturliga inslag som ligger i ett vulkaniskt område. Sparsmakad gestaltning med ett gångsystem som byggs upp av ett fåtal gestaltade inslag i samma material. (Sánchez Vidiella 2008, s.46)

Var?

Pedra Tosca Park ligger i det vulkaniska området Garrotxa i Spanien. Den ligger i en naturlig miljö som är känd för en stenig utsträckning som formades av lava som kom från vulkanen Croscats senaste utbrott, nästan tiotusen år före Kristus. Platsen är bevuxen av ekar och har varit på väg att förstöras ett flertal gånger. Nu är parken skyddad. (Sánchez Vidiella 2008, s.46)

Vilket är syftet?

Genom att studera platsens geologi och geografi samt landskapet omkring hämtades inspiration till att skapa en park. Parken skulle på nytt stärka de gamla fält som odlades i kratrar för att förstärka det unika landskapets skönhet. (Sánchez Vidiella 2008, s.46)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

Områdets karga uttryck är det som ger karaktär och arkitekterna har gjort tillägg på ett minimalistiskt och försiktigt sätt. Terrängens former, färger och textur blir accentuerad av de tillägg som gjorts.

Estetiskt uttryck?

Designen av parken vill skapa en överraskande effekt för besökaren när den rör sig genom parken. Gångarna rör sig diagonalt genom området och byter ofta riktning så att besökaren upptäcker lite av parken för varje del man promenerar. Gångvägen omges av två stödmurar gjorda av rostbehandlat stål som med tiden kommer att få en färg och textur som stämmer överens med landskapet.

Material?

Rostbehandlat stål. (Sánchez Vidiella 2008, s.46)

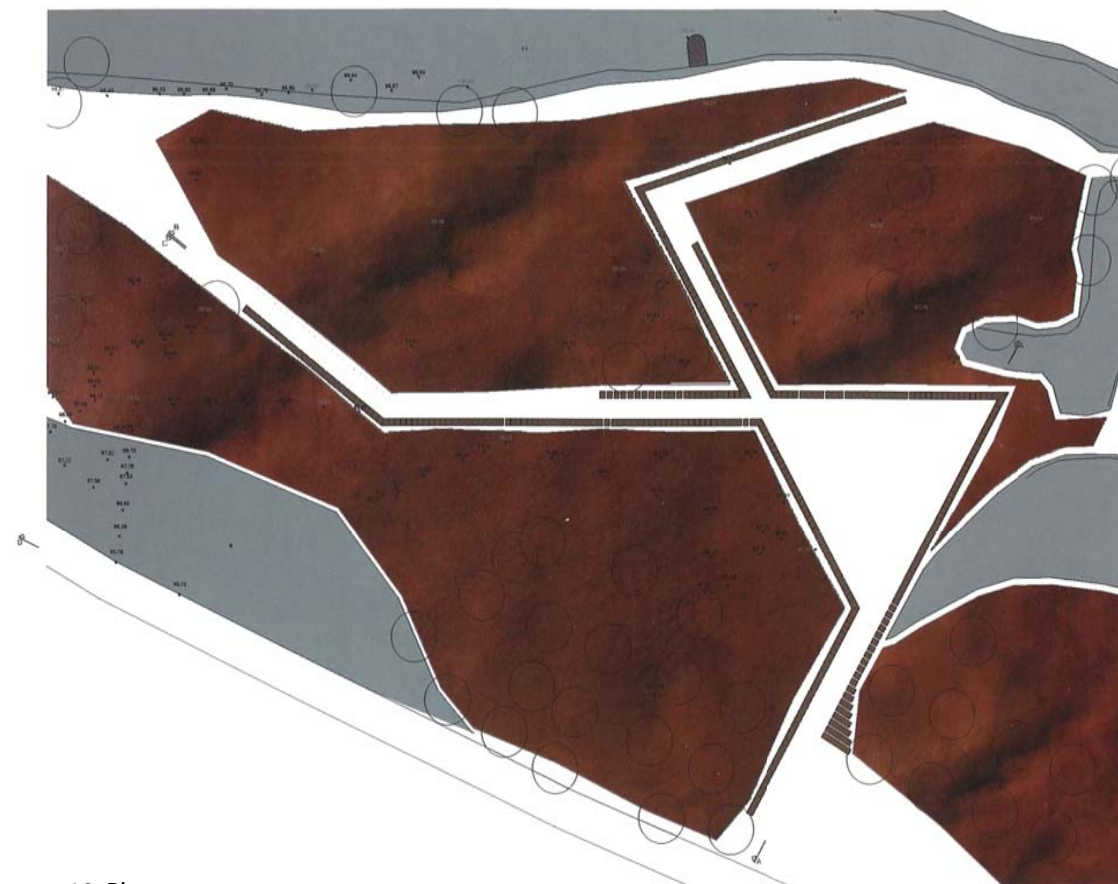
15. Stödmurar av rostbehandlat stål.

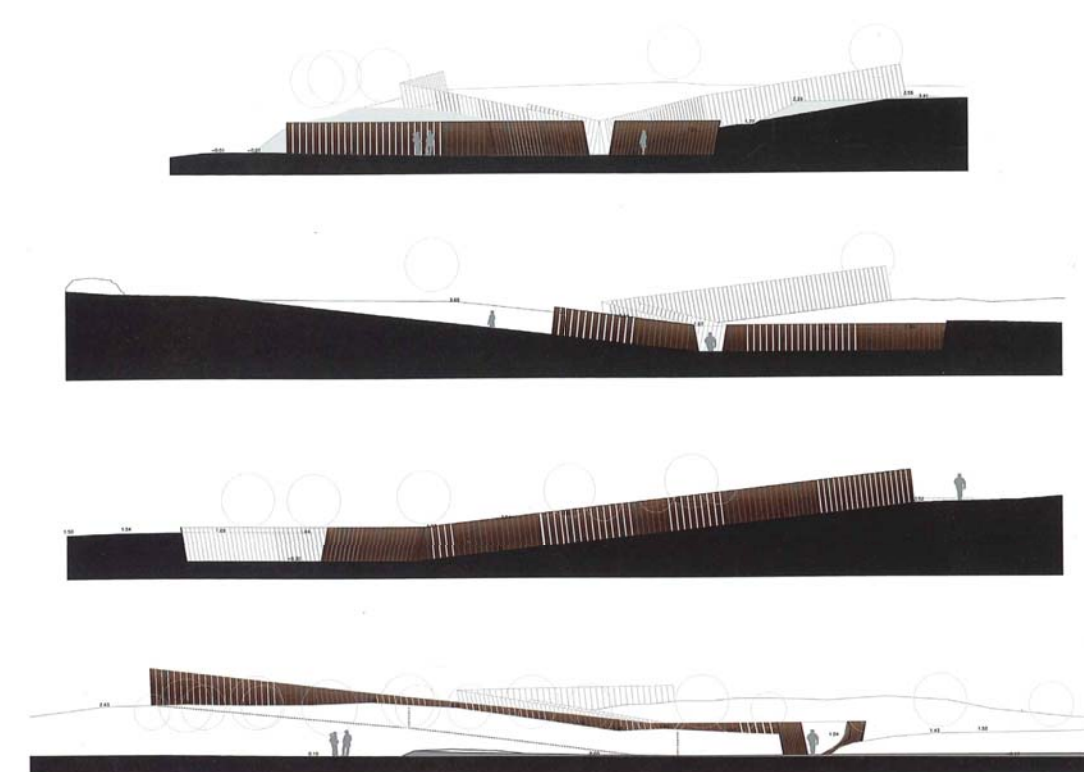
16. Gångsystemet ger nya utblickar vid alla riktningförändringar.

17. Gångsystemets geometriska former kontrasterar fint mot omgivningen.

18. Plan

19. Sektioner

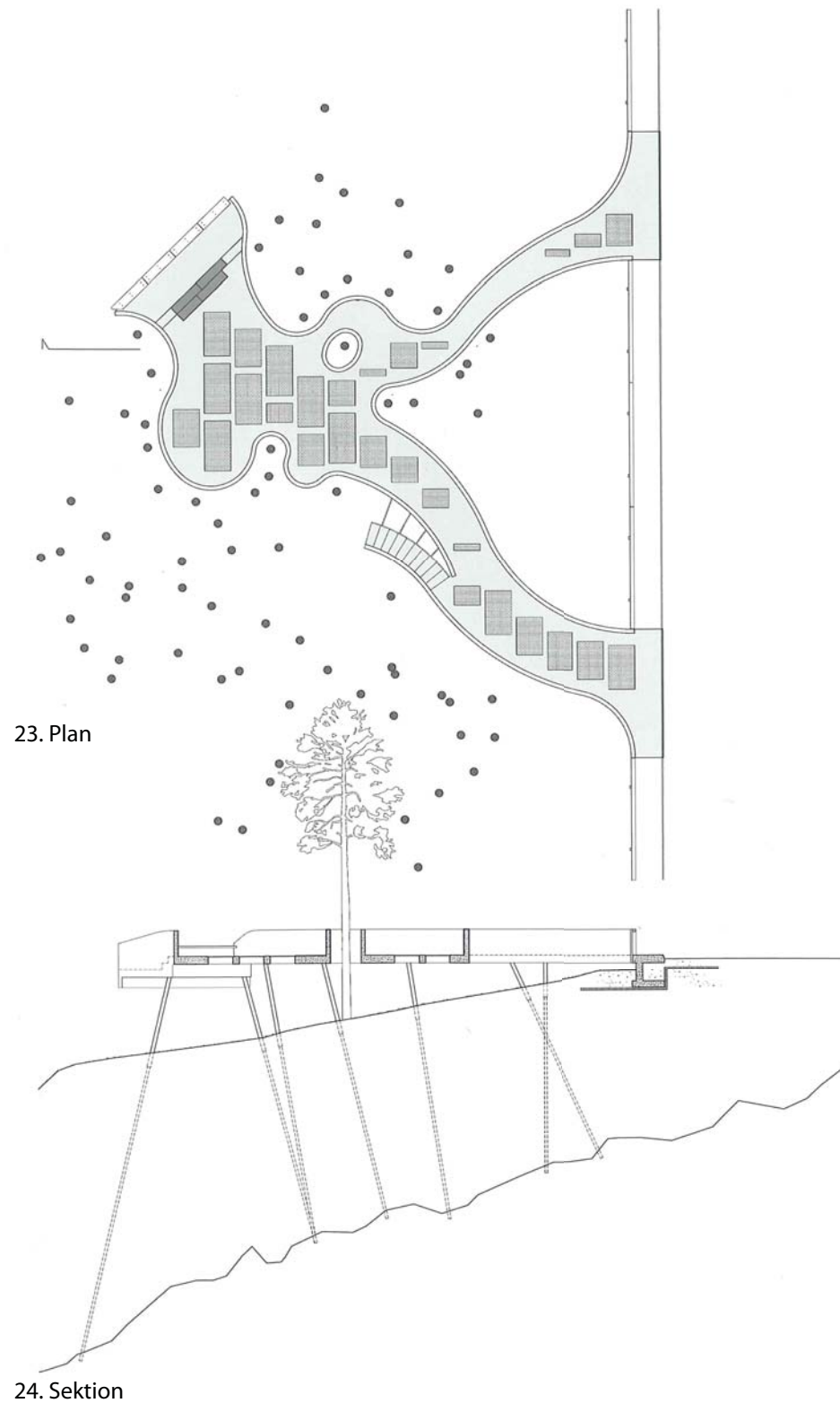

20. Gallerdurk är infälld i plattformens golv för att leda ner solljus till vegetationen som finns under.

22. Plattformen tar besökaren på en promenad uppe bland talltöpparna.

23. Plan

24. Sektion

21. Plattformens form anpassades för att bevara de befintliga tallarna.

Sohlbergsplassen i Stor-Elvdal, Norge

Av Carl-Viggo Hölmeback 2006.

Vad?

Utsiktsplats med en promenadslina uppe bland talltöpparna. Från plattformen leder en spiraltrappa ner besökaren till den omgivande naturen och sjön nedanför. (Sánchez Vidiella 2008, s.40)

Var?

Stor-Elvdal. Platsen är känd för sig förtrollande natur med magnifika utsikter mot både sjö och fjäll. (Sánchez Vidiella 2008, s.40)

Vilket är syftet?

Utsiktsplatsen i Stor-Elvdal gestaltades med enkelhet och försiktighet för att förhindra att besökarna skulle kunna slita på den känsliga miljön på platsen. (Sánchez Vidiella 2008, s.40)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

Formen på promenadslinan bestämdes efter hur träden stod och på vilka platser den bästa utsikten kunde erhållas. På det viset behövde inga tallar tas ned. I plattformens betonggolv har ett antal ytor med gallerdurk fällts in för att leda ner solljuset till marken under så att den vegetation som finns där inte skadas.

Estetiskt uttryck?

Plattformen är gjord av betong och är byggd en bit ovan mark på ett antal stålrör. Dessa är fästa i berggrunden och tack vare sin tunna profil tar de ingen uppmärksamhet från plattformens organiska form. På så vis ger plattformen uttryck av att sväva ovan marken. Vid utsiktsplatsen har en genomskinlig vägg av glas ersatt betongen för att utsikten inte ska brytas utan ges full uppmärksamhet. Från plattformen leder en spiraltrappa ner besökaren till den omgivande naturen och sjön nedanför.

Material?

Betong, gallerdurk, stålrör och glas. (Sánchez Vidiella 2008, s.40)

25. Plan

Gudbrandsjuvet i Gudbrandsjuvet, Norge

Av Jensen & Skodvin Arkitektkontor 2007

Vad?

Promenadslingsor ovanför forsar och fjordar. (Sánchez Vidiella 2008, s.32)

Var?

Gudbrandsjuvet ligger längs västra kusten i Norge och gränsar till nationalparken Reinheimen som är känd för sina spektakulära vattenfall. Området karaktäriseras av djupa raviner som kontrasterar mot vegetationen. (Sánchez Vidiella 2008, s.32)

Vilket är syftet?

Underlätta för besökare att ta sig nära forsarna och fjordarna och uppleva dem på ett starkare sätt. (Sánchez Vidiella 2008, s.32)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

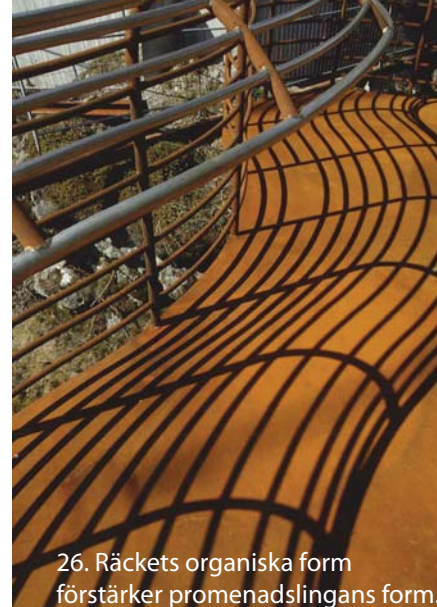
Vattnets dån och vattenångan ger tillsammans med den vackra utsikten en stark upplevelse. På platsen har skapats ett antal promenadvägar över vattenfallen med flera utsiktspunkter.

Estetiskt uttryck?

En del av promenadslingan har en organisk form som förstärks av räcket som består av parallella stålrör som böjts för att följa promenadvägens form. Den andra delen har en striktare form med raka linjer och skarpa vinklar. Räcket i denna del är av betong med partier av glas infällda. De två olika delarna binds samman av en gångbro. Gestaltningen är renodlad och innebär ett litet ingrepp i den naturliga miljön eftersom promenadvägarna är väl anpassade till topografin.

Material?

Betong, stålrör, rostbehandlat stål och glas. (Sánchez Vidiella 2008, s.32)

26. Räcket organiska form förstärker promenadslingans form.

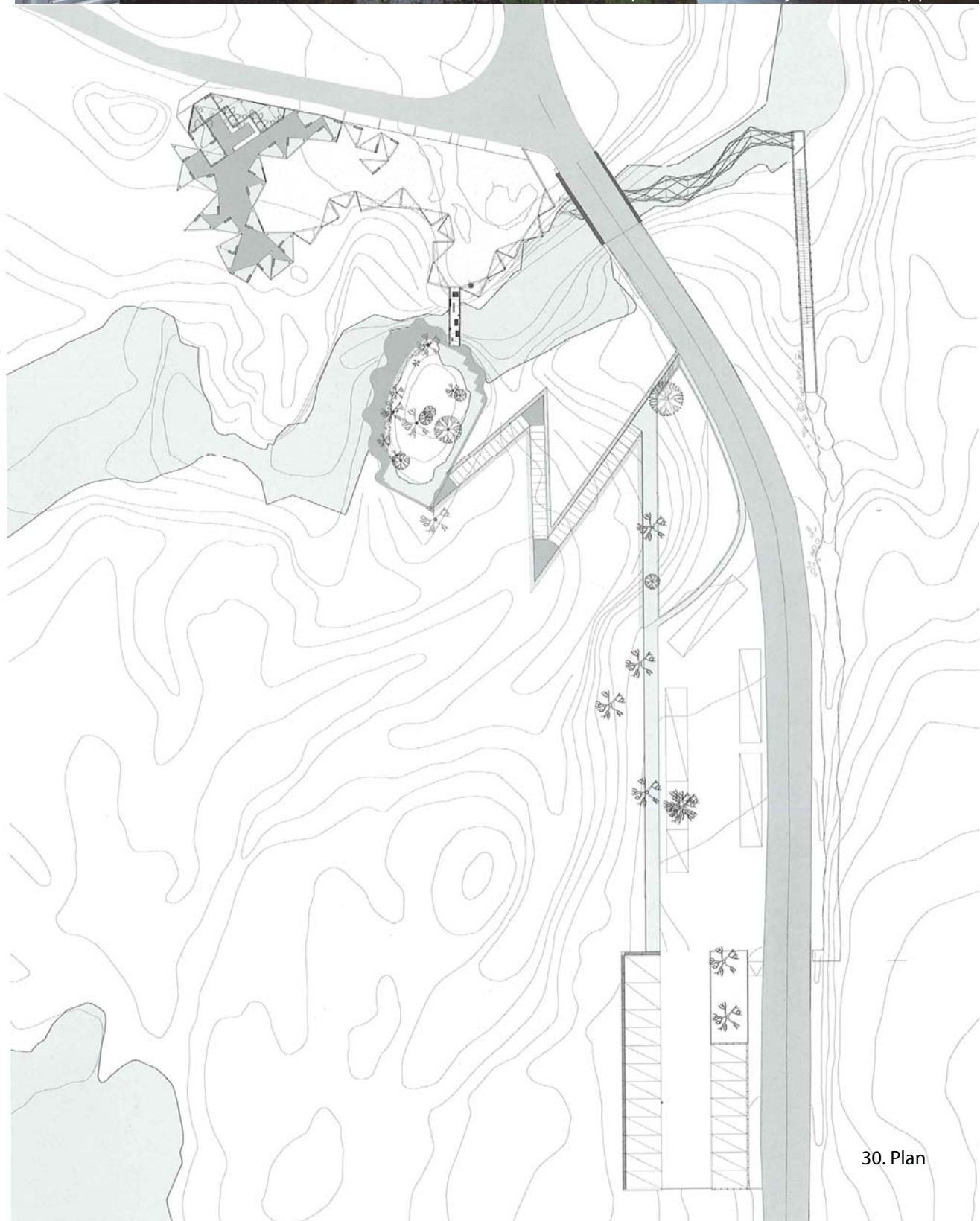
27. Möte mellan den orgaiskt och den strikt formade promenadslingan.

28. Längs med promenadslingorna finns plattformar som skjuter ut från klipporna.

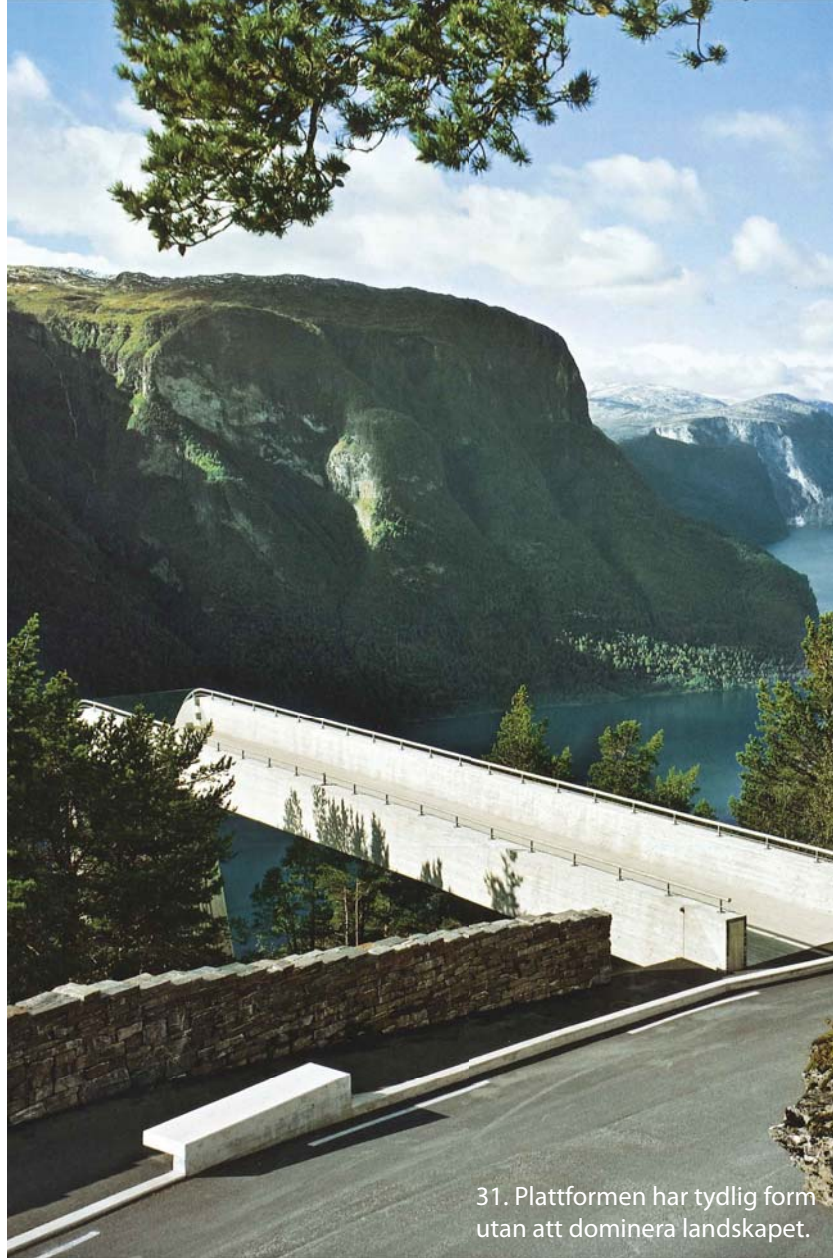

29. Den strikt formade geometriska promenadslingan med betongräcken.

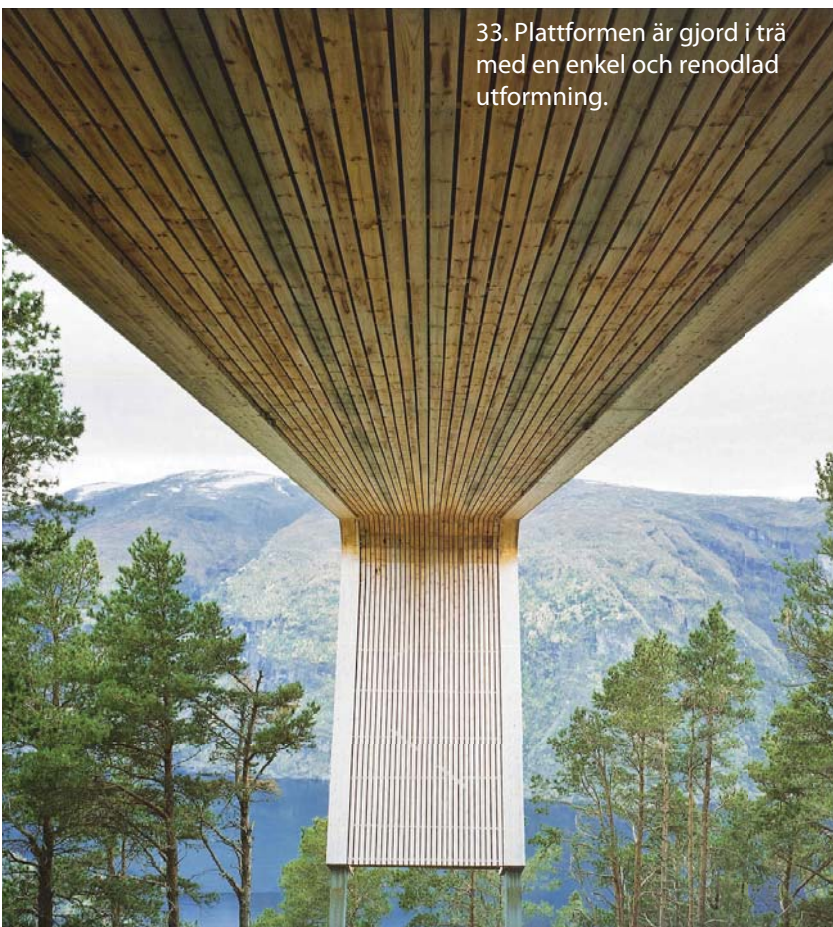

30. Plan

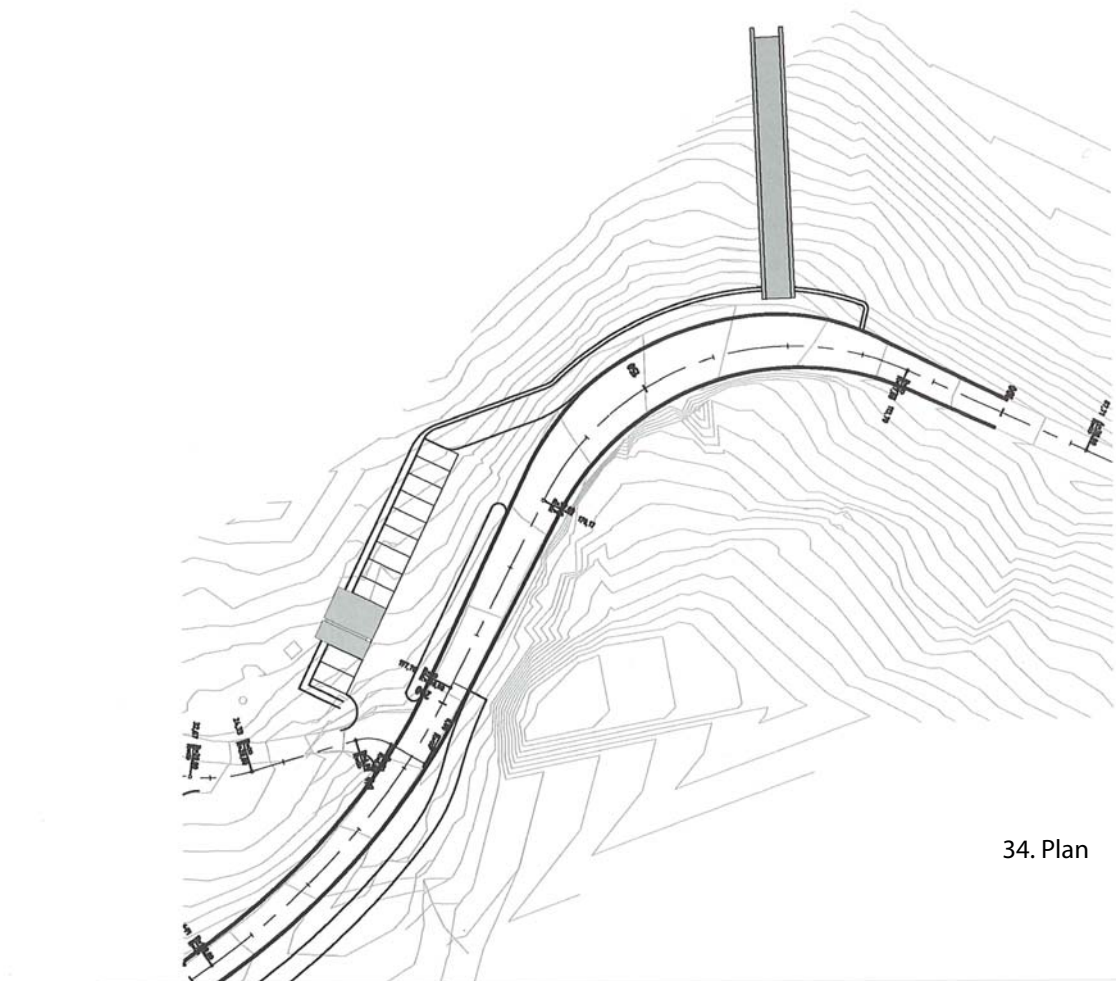
31. Plattformen har tydlig form utan att dominera landskapet.

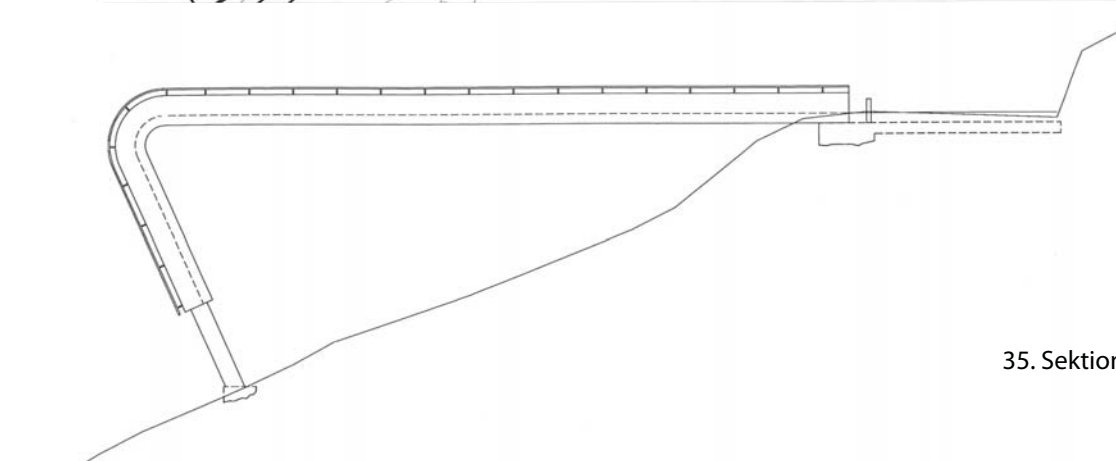
33. Plattformen är gjord i trä med en enkel och renodlad utformning.

32. Endast glasytan i slutet av plattformen skiljer betraktaren från den magnifika utsikten.

34. Plan

35. Sektion

Aurland utsiktspunkt i Aurland, Norge

Av Todd Saunders/Saunders architecture och Tommie Wilhelmsen/Sivilarkitekt MNAL 2005

Vad?

Utsiktsplats med en lång plattform ut över ett stup. (Sánchez Vidiella 2008, s.24)

Var?

Aurland utsiktsplats ligger i Aurland i västra Norge. Aurland är en liten ort och ligger vid en av Norges största och vackraste fjordar. (Sánchez Vidiella 2008, s.24)

Vilket är syftet?

Att ge människor möjlighet att ta in den vackra utsikten utan att det innebar en modifikation av landskapet, utan ett bevarande och begrundande av den existerande naturen. (Sánchez Vidiella 2008, s.24)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

Motto för gestaltningen har varit först natur, sen arkitektur. Att förstärka landskapets skönhet är inte möjligt. Det var istället viktigt att inte förstöra områdets unika atmosfär och fylla det med onödiga arkitekturinslag.

Estetiskt uttryck?

Utsiktsplattformen i trä är en byggd form i luften utan tydliga gränser. Den har en karaktäristisk form som blir tydlig i landskapet utan att dominera. Uttrycket är enkelt och dramatiskt. Glasyta i plattformens ände skiljer besökaren från den magnifika utsikten och visar att det är naturen som är i centrum för upplevelsen.

Material?

Trä, glas, sten och betong. (Sánchez Vidiella 2008, s.24)

36. Broar över hållarna

37. Trä och stål ger ett skirt uttryck.

38. Broarna har stilrena fästen i marken.

39. Skyltar i stål.

Boglösa hållristningsområde i Enköping, Sverige

Av White Arkitekter 2009

Vad?

Skyltar med information om hållristningarna samt bryggor som tar besökarna ut över hållarna så att de kan betrakta ristningarna på ett enklare sätt. (Nilsson, Peter 2009)

Var?

Boglösa hållristningsområde ligger i Enköping och består av ett antal berghällar med ristningar. (Nilsson, Peter 2009)

Vilket är syftet?

Lyfta fram och visa de unika hållristningarna, samt göra dem tillgängliga för människor med funktionshinder och samtidigt skydda hållarna från slitage. (Nilsson, Peter 2009)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

De byggda bryggorna samt skyltarna kontrasterar mot naturen i fråga om material och uttryck, utan att ta fokus från hållristningarna. Samtidigt smälter de väl in i den naturliga miljön på grund av deras läge och placering en bit ovan marken.

Estetiskt uttryck?

De byggda delarna har ett skirt uttryck som gör att de upplevs lätta och smälter på så vis in i naturen på ett bra sätt. Placeringen av bryggorna ovan hållarna bidrar också till att de upplevs lätta.

Material?

Stål och trä. (Nilsson, Peter 2009)

40. Entré väst med vistelsestolar och information.

Skuleskogens nationalpark i Örnsköldsvik, Sverige

Av Andersson Jönsson Landskapsarkitekter 2009/2010

Vad?

Nya entréer till Skuleskogens nationalpark. (Naturvårdsverket, *Invigning av ny entré till Skuleskogen* 2009)

Var?

Skuleskogens nationalpark ligger söder om Örnsköldsvik och är en del av Höga kusten i Ångermanland. Nationalparken representerar det kuperade norrländska skogsländets möte med Bottenhavet. (Naturvårdsverket, *Skuleskogen, Västernorrlands län* 2009)

Vilket är syftet?

Entréerna ska ha en gemensam gestaltning och bli mer attraktiva, välkomnande och informativa. De är också utformade för att vara tillgängliga för personer med nedsatt rörelseförmåga så att de ska kunna ta sig till entrén och vidare ut i nationalparken. (Naturvårdsverket, *Skuleskogen, Västernorrlands län* 2009)

Hur förhåller sig det byggda till naturen?

Materialen ska smälta samman med den naturliga miljön genom att ha en stark koppling till platsen. De byggda delarna är utformade med hänsyn till den befintliga miljön för att inte förstöra upplevelsen av den.

Estetiskt uttryck?

De byggda delarna har en enkel och tydlig gestaltning med en samlad färgskala som på ett bra sätt smälter samman med naturen på platsen. Den enkla gestaltningen gör också att det byggda inte tar fokus från naturen.

Material?

Trä och sten.

41. Grillplats vid entré väst.

42. Från entréområdet leder stigar och spänger besökaren vidare ut i nationalparken.

”Arkitektur är mer än nytta. Du tar sten, trä och betong, och med dessa material bygger du hus och palats. Det är konstruktion. Talangen arbetar. Men plötsligt rör du vid mitt hjärta, något händer med mig, jag är lycklig och säger: Detta är vackert. Då är det arkitektur. Konsten har gjort sin entré.”

Le Corbusier i *Vers une architecture* 1929. (Birgersson 2006, s. 109)

Vilka krav ställs vid projekt i naturmiljö?

När landskapsarkitekter och arkitekter arbetar med projekt i naturmiljö ställer det andra krav och ger andra förutsättningar än projekt i urban miljö. Kraven på kompetens och medvetenhet om vilka konsekvenser arbetet får, både för miljön och för upplevelsen av den blir särskilt viktiga då miljöerna ofta är känsliga för rubbning. Exempel på projekt i naturmiljö kan vara nationalparksentréer eller naturum. Naturvårdsverkets riktlinjer för hur entréerna till Sveriges nationalparker ska planeras och gestaltas betonar vikten av att naturen på platsen även ska återspeglas i gestaltningen av entrén. (Naturvårdsverket 2007)

Nationalparker och naturreservat

Nationalparkerna och naturreservaten utgör en viktig del i den svenska naturvården och representerar tillsammans våra mest skyddsvärda landskapstyper. Naturvårdsverket menar att nationalparkerna spelar en roll som flaggskepp för all skyddad natur i Sverige och därför är extra viktig. (Naturvårdsverket 2007)

Entréerna till våra natur- och friluftsområden är viktiga. Väl fungerande entréer har stor betydelse för hur områdena upplevs. Entréplatsen bör förmedla en första upplevelse av det som är områdets unika karaktär. Läget är viktigt och avgör vilken upplevelse besökaren får på väg till och vid områdets entré. Läget avgör också vilket ingrepp entréplatsen gör i naturen på platsen. När en entréplats är väl utformad lyckas den “inspirera, instruera och informera”(Thorbjörn Andersson, Naturvårdsverket 2007, s.11) nationalparkens besökare. (Naturvårdsverket 2007)

Om projekten är av den typ att liknande objekt finns på flera platser bör de alla ha en gemensam identitet som synliggörs i gestaltningen samtidigt som de även bör

ha en enskild karaktär. Det är denna enskilda karaktär som ska präglas av platsens unika förutsättningar och möjligheter. (Naturvårdsverket 2007)

Kommentarer

Dessa tankar och arbetssätt anser jag att kan användas även vid arbetet med rastplatser i naturmiljö. Att bygga i naturen ställer liknande krav oavsett vad det är man ska bygga och därför är det värdefullt att lära sig och inspireras av andra typer av projekt.

Byggda inslag i naturen

Friluftsliv har stor betydelse för människor. Det är därför viktigt att bevara och utveckla de goda förutsättningar för friluftsliv som Sverige har. (Schibbye 2007, s. 3)

Olika typer av byggda inslag i naturen, som Schibbye benämner friluftsanordningar, kan användas för att exempelvis underlätta och förbättra människors rörelse, orientering och vistelse i naturen. Friluftsanordningarna kan bidra till att styra besökarna för att undvika slitage och störningar om det rör sig om områden med känsliga biotoper. De ska också berika upplevelsen av området. (Schibbye 2007, s. 3)

Friluftsanordningarna kan delas in i tre typer som alla har olika syfte: (Schibbye 2007, s. 3)

1. Vid entréer och målpunkter. Denna typ innefattar olika lösningar för parkering, sophantering, toaletter, väderskydd, sittplatser, grillning .m.m.
2. Rörelse. Denna typ innefattar olika lösningar för rörelse i naturen. Det kan vara spänger, förstärkning av stigar samt passage av olika hinder.
3. Information. Denna typ innefattar all typ av informationsskyltning. De finns ofta på flera platser inom området och har som syfte både att informera och underlätta orienteringen.

Byggda inslag i naturen för att underlätta rörelse,

orientering och vistelse har som syfte att göra det möjligt och mer attraktivt för fler människor att komma ut i och uppleva landskapet och naturen. I ett område där man gjort sådana tillägg känner sig besökaren trygg och kan fokusera på sin egen upplevelse av naturen, djur- och växtlivet. (Schibbye 2007, s. 11-12)

Friluftsanordningar kan också gestaltas och byggas så att de blir målet för utflykten. De förmedlar en känsla, skapar nyfikenhet och fascination och står i sig själva för en upplevelse. (Schibbye 2007, s. 11-12)

Representera naturen och sig själva som form

Landskapsarkitektsprojekt presenterar och organiserar landskapet till viss del. Men framförallt presenterar de sig själva som form och aktiverar en upplevelse för besökaren. Vid projekt i naturen är det väsentligt att fundera över hur de avbildar, aktiverar eller producerar bilder av naturen för oss. (Berre, 2008, s.22)

En anläggning i naturen karaktäriseras av två saker: dess egen form och dess relation till omgivningen. Antingen drar den till sig uppmärksamhet för sin egen form eller så innehåller de en funktion. Platserna i det norska Turistvägsprojektet ger alla möjlighet till någon form av mänsklig aktivitet. De måste då överskrida sin egen form och även ha en funktion. Men de tar sig alla stora friheter med sin form och med utsikterna. (Berre, 2008, s.23)

Anläggningarna kan uppmuntra ett fokus på landskapet som något vi rör oss genom, använder våra sinnen för att upptäcka och befinner oss i. När de är lyckade bibehåller de våra vanor att vilja hitta den perfekta platser att sitta på, att gå en bit för att få en bättre utsikt, att söka skydd från väder och vind samt viljan att gå mot något mål. De ger oss möjligheten att stanna bilen och vistas i det landskap som vi annars bara skulle betrakta. De tar i beaktande att vi har en stark längtan efter naturen, formen och en längtan att vara en del av

den. När anläggningar i naturen slutar med att försöka representera landskapet blir de verkligen produktiva, de producerar sig själva som form och som en del av landskapet. Därigenom ger de oss en möjlighet att utveckla vår egen bild och produktion av naturen. Platserna betonar läget för personen som betraktar. Vi bjuds in att söka igenom deras form och naturen, deras form som naturen. (Berre, 2008, s.24,26)

Planeringen viktig

Alla typer av projekt måste ha genomtänkt planering som grund för att lyckas. Vid projekt i naturmiljö är detta oerhört viktigt eftersom projekten ofta har en liten förvaltningsbudget. Att genomföra ett projekt där ett tillägg ska göras i naturmiljö bör inledas med en övergripande plan för det aktuella området. (Schibbye 2007, s. 16)

Schibbye listar i Friluftsanordningar en rad frågeställningar som bör diskuteras med berörda inom projektet: (Schibbye 2007, s. 16-17)

- Vilket är syftet med åtgärderna? Tänk igenom detta noga. Det kan finnas flera olika sätt att nå målet.
- Vilka är målgrupperna? Vad vill och behöver de?
- Vilken grad av tillgänglighet vill och kan man skapa? Hur många besökande kommer att nyttja anordningarna? Dimensionera för det förväntade antalet besökare.
- Vilka är markägarna? Finns det utomstående intressenter som du vill involvera? Det är viktigt att tidigt ta kontakt med och involvera dessa i planeringen. Utan deras samtycke är det svårt att genomföra förslagen.
- Vilka regler gäller i området? I många fall krävs tillstånd av ansvarig myndighet. Inom natur- och kulturreseervat kan anordningarna regleras i föreskrifter och skötselplaner. I övriga friluftsområden kan det vara bestämmelser i kommunala planer, skärskilda frilufts- eller skötselplaner som reglerar vad som får göras och vem som beslutar om åtgärderna. För vissa anläggningar

krävs till exempel bygglov.

- Vilken livslängd ska anordningen ha? Vilka miljökrav ska ställas på den? Hur och vem kommer att underhålla den? Vem har förvaltningsansvaret?
- Vem är ansvarig för arbetena och vem ska genomföra dem? Organisation, tidsplan och budget.

Tillgänglighet, säkerhet och ansvar

I naturmiljö varierar tillgängligheten avsevärt. Med olika typer av byggda inslag i naturmiljön kan vi underlätta för människor med funktionshinder, barn, äldre och andra att vistas i naturen. Det är dock viktigt att tänka igenom vad våra tillägg får för konsekvenser för upplevelsen av naturen och det orörda. Kan vi gå för långt i tillrättaläggandet? När vi anpassar en miljö till att bli mer tillgänglig för människor går en liten del av den autentiska känslan förlorad. Fördelarna med ett byggt inslag bör vägas mot nackdelarna med förlusterna. (Schibbye 2007, s. 18-19)

Inom ett naturområde kan graden av tillrättaläggande och tillgänglighet variera. Entrén och den närmaste zonen bör vara tillgänglig medan andra delar kan lämnas mer orörda. (Schibbye 2007, s. 33)

I Sverige har människor fri tillgång till naturen tack vare allemansrätten. Det innebär också att om man skadar sig i naturen kan inte någon ställas till svars för detta, ansvaret vilar på den enskilde. Men när ett område får tillägg i form av byggda gångvägar, utsiktsplatser eller trappor förändras situationen. Då har de som tillför friluftsanordningen plikt att göra vad de kan för att undvika att människor skadar när de nyttjar anordningarna. (Schibbye 2007, s. 33)

Utformning och material

Historiskt sätt har man främst använt material som finns på platsen för att bygga olika typer av anordningar. Många av dagens anordningar har hämtat sin inspiration

från traditionella byggnader från området. Det kan också vara ett sätt att förankra tillägget till platsen. (Schibbye 2007, s. 26-27)

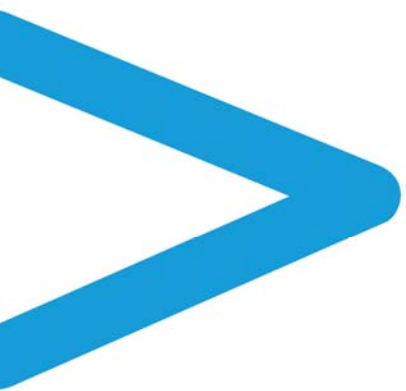
Människor söker sig till natur- och friluftsområden för att koppla av, motionera, nyttja det naturen har att erbjuda och få en naturupplevelse. När vi anlägger olika typer av anordningar för att underlätta för människors vistelse påverkar det upplevelsen av området. Vi måste därför vara medvetna och hantera våra tillägg i naturen på ett kompetent sätt. Om vi inte gör det riskerar vi att de naturliga kvaliteterna förstörs och positiva upplevelser försvinner. (Schibbye 2007, s. 28 och 38)

Vid utformningen bör hållbarhet vara en central fråga tillsammans med upplevelsen och användbarheten. Att ta hänsyn till platsens karaktär och historia är goda principer. Genom att göra det kan man finna inspiration och en förankring av gestaltningen till platsen. (Schibbye 2007, s. 37)

Materialval och konstruktion kan bestämma hur hållbar en friluftsanordning kommer att vara. Genom att medvetet planera för en önskad livslängd kan material och konstruktion väljas så att önskad livslängd uppnås. Materialen kan vara allt ifrån sten, till stål och betong. Trä har traditionellt använt mycket och då vanligast ek, fur, gran och lärk. Men även asp, alm och ask skulle kunna fungera väl. (Schibbye 2007, s. 37)

Kommentarer

Var vi väljer att bygga, med vilka material och vilken utformning påverkar, enligt mig, upplevelsen oerhört mycket. Det handlar ofta om att anpassa anordningarna till omgivningen men det är inte nödvändigt. De kan också ges en form som kontrasterar mot naturen på platsen och på det viset framhäver platsens karaktär. Det finns stora möjligheter, men medvetenheten måste finnas hos de som arbetar med projektet.

PROGRAM

Kapitlet ger min egen syn på hur man kan arbeta med landskapsarkitektur i naturmiljö. Det förklarar mitt förhållningssätt som jag sedan applicerar på de tre platserna i gestaltningsdelen.

Kapitlet inleds med en sammanfattning av kunskap från förstudien som jag anser relevant för mig att särskilt ta med in i gestaltningen. Sedan följer en redogörelse för hur jag ser på estetik i denna typ av projekt och vilket angreppssätt jag kommer att använda.

Avslutningsvis finns en beskrivning av mitt tillvägagångssätt för hur jag har genomfört gestaltningsförslagen för de tre platserna.

FUNKTION ———> UPPLEVELSE

SE FRÅN BILEN ———> VISTAS I

Slutsats från förstudie

Att arbeta med att gestalta rastplatser i den svenska naturen är spännande, men kräver en god kunskap som bas för att kunna fatta väl avvägda beslut och förstå hur det man planerar och gestaltar påverkar den omgivande miljön.

Projekt som befinner sig i naturmiljö innebär andra krav än projekt i urbana miljöer. Det behövs en djupare förståelse för projektets omgivning och miljö eftersom den ofta är känslig för förändring och rubbning. Det behövs också en medvetenhet för vilka konsekvenser ett tillägg i landskapet på platsen får för upplevelsen.

Underlagsmaterial är ofta svårare att få tag på, vilket innebär en stor skillnad jämfört med urbana projekt inom detaljplanlagt område.

När man arbetar med att gestalta för naturmiljö gäller att man bestämmer sig för hur ens tillägg ska förhålla sig till naturen. Ska de smälta in eller kontrastera? Ska de dominera eller underordna sig naturen? Vilket är deras syfte?

Att tillföra byggda inslag i en i övrigt icke tillrättalagd miljö innebär en stor förändring för platsen. Om det byggda inslaget innehåller någon form av funktion blir de lättare accepterade och deras existens på platsen berättigad på ett tydligare sätt.

Förhållningssätt

I förstudien har jag tagit del av Vägverkets intentioner och mål med sina rastplatser, men också skapat mig en egen bild av vilken typ av rastplatser jag själv vill skapa.

Jag vill gestalta en ny typ av rastplatser i den svenska naturen. Mitt förhållningssätt i arbetet med mina rastplatser har varit att ha naturen i fokus. Med det menar jag att mina gestaltade inslag finns till för att lyfta fram och uppmärksamma naturen på platsen. Jag vill att besökarna ska få vistas i det landskap som de annars bara skulle uppleva genom bilrutan.

För mig har det varit viktigt att skapa en spännande plats med möjlighet till parkering, vila, upptäckande och överraskning. Platsernas unika karaktär ska ta plats och förstärkas och ett mål har varit att väcka besökarnas nyfikenhet inför landskapet och få dem att vilja upptäcka det vidare.

Mina rastplatser ska vara intresseväckande. De ska ha en lekfull form som kontrasterar till vägmiljön och väcker besökaren ur sin "bilkoma". En genomgående tanke för alla platser har varit att besökarna ska lämna bilen och sedan uppleva platsen i ett lägre tempo och med alla sinnen. Det ger en möjlighet att uppfatta detaljer och ger en rikare upplevelse av landskapet på platsen.

Målet med detta examensarbete är att visa på hur man på ett nytt sätt kan gestalta rastplatser i den svenska naturen. Jag har valt att inte fokusera på konstruktion och dimensioner, utan istället angripa frågan om rastplatserna från en annan vinkel. Genom gestaltningen av rastplatserna vill jag lyfta fram naturen och landskapet på platsen och samtidigt skapa en plats för människor att, i anslutning till vägen, ta en rast i sin resa. Jag har velat tänka nytt och inte låsa mig vid hur dagens rastplatser fungerar och används.

De tre rastplatser jag arbetar med och ger gestaltungs-förslag för ska inspirera och visa på ett nytt sätt att angripa frågan. Tanken är inte att omvandla samtliga existerande rastplatser till att vara på detta sätt. Det handlar istället om att välja ut ett antal lämpliga platser där man har rätt förhållanden och möjligheter att verkligen skapa en ny typ av rastplats. En rastplats där naturen är i fokus.

Estetiska ideal

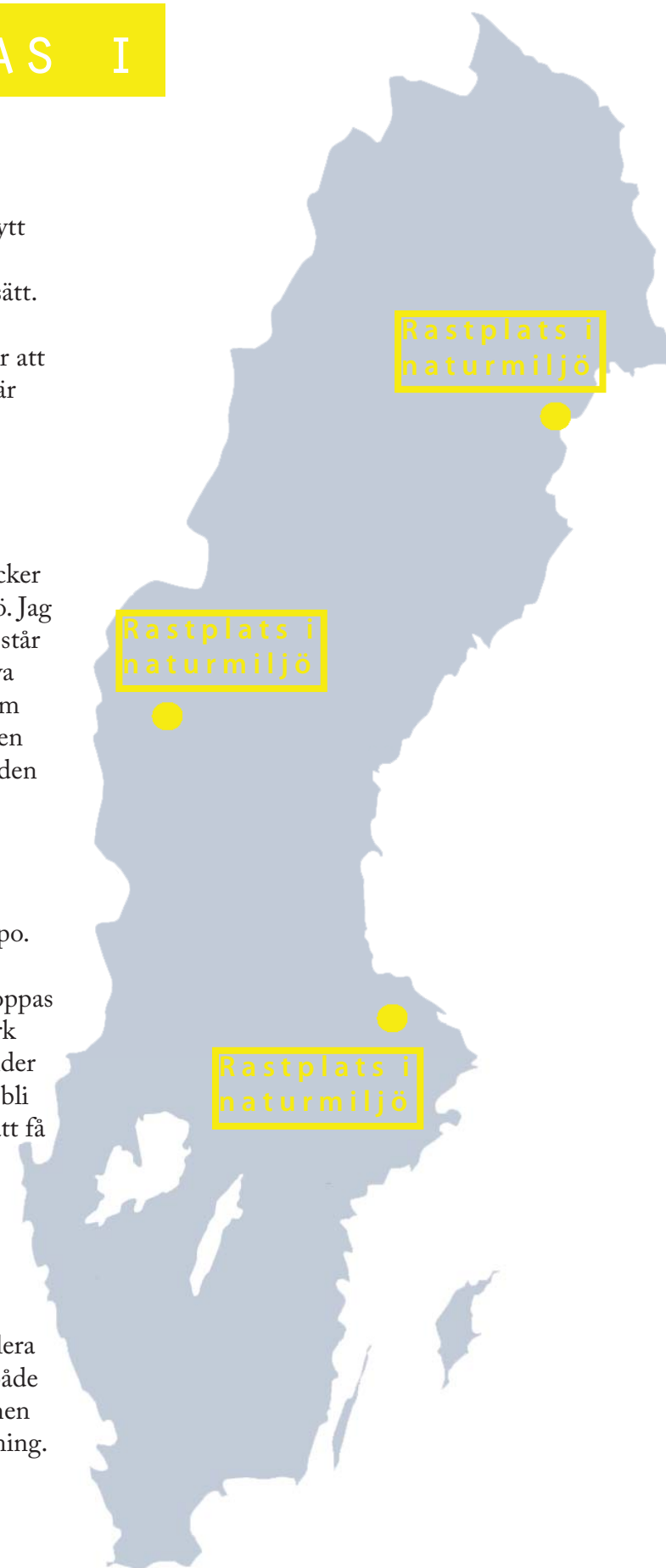
De estetiska ideal jag har jobbat utifrån är vad jag tycker är ett vackert sätt att gestalta på i projekt i naturmiljö. Jag tycker mycket om att utnyttja de kontraster som uppstår mellan det naturliga och det byggda. Jag vill framhäva denna kontrast, snarare än att överbrygga den. Genom att utnyttja kontrasterna kan man tydligare visa på den unika naturen på platsen, samt väcka ett intresse för den hos besökaren.

Mina rastplatser ska vara ett tydligt avbrott från vägmiljön. De ska ha en högre detaljeringsgrad och främja att besökaren vistas och rör sig i ett lägre tempo.

Genom att gestalta på ett lekfullt och oväntat sätt hoppas jag kunna skapa överraskande platser som ger en stark upplevelse hos besökaren som den kan ta med sig under sin fortsatta resa. Jag hoppas att platserna ska kunna bli självklara delmål på resan som innebär mer än bara att få möjlighet att uträtta basala behov.

Val av platser

För att kunna använda min gestaltning av rastplatser till att föra en allmän diskussion kring nya typer av rastplatser vill jag i mitt examensarbete arbeta med flera platser. Detta för att kunna få med en större bredd, både vad gäller platsens möjligheter och förutsättningar men också vad gäller mina lösningar och idéer för gestaltning.

Det ger bättre förutsättningar för en vidare diskussion om en ny typ av rastplatser. Jag vill att det ska vara möjligt att lära sig av mina erfarenheter och inspireras av mina lösningar.

Jag har valt att arbeta med tre olika platser som ligger i olika delar av Sverige, samt har olika förutsättningar och möjligheter. Tidigt i arbetet beslutade jag att de tre platserna skulle representera tre olika typer av svensk natur: Skogen, vattnet och det öppna landskapet. Utifrån dessa tre typer har jag sedan sökt efter lämpliga platser.

De platser som jag har valt att arbeta med ligger alla i naturmiljö, där närvaron av urbana inslag är låg och där landskapet har en stark karaktär. Jag har velat hitta platser som inspirerar mig och som har potential att bli spännande stopp längs vägen. På grund av detta har jag valt att inte låta mig styras av Vägverkets krav och önskemål om att rastplatserna ska ingå i ett system med viss sträcka emellan. Jag har istället försökt hitta intressanta platser där det finns ett behov av att stanna och ta en rast i kombination med att platsen har en särskild karaktär och ett spännande uttryck.

Platserna som jag sedan valde har en del gemensamma drag, men också en stark särprägel. De är exempel på tre olika problemställningar och sedan förslag för lösning på problemen.

Två av platserna är befintliga rastplatser i Vägverkets regi och en plats är en spontant uppkommen rastplats. Alla är de inspirerande för mig och jag såg möjligheter hos dem som inte tagits tillvara.

Tillvägagångssätt

Gestaltningen av mina tre platser har gjorts enligt följande tillvägagångssätt.

Inventering

Genom att inventera på plats samt studera olika kartmaterial, flygbilder och andra bilder har jag bildat mig en uppfattning om varje plats unika förutsättningar och möjligheter. Jag har också försökt identifiera platsens värden.

Landskaps- och platsanalys

Analys av platserna har skett både ur en stor skala för att se platsen i sitt sammanhang samt i en mindre skala för att identifiera de olika komponenterna och deras betydelse samt värde för platsen.

Behovsanalys

För att få en uppfattning om vilka behov som fanns på de olika platserna ställde jag upp en enkel tabell för samtliga platser. Där ville jag identifiera kvaliteter, behov, samt vad man kunde tänkas vilja göra.

Gestaltningsprogram

Innan jag gick in i detalj på gestaltningen och förslagen ville jag göra ett övergripande program för varje plats där jag fastställde åtgärder och mina intentioner för varje plats.

Gestaltning

Gestaltningen har rört sig mellan inventering, analys och förslag och genom en mängd olika skisser slutligen landat i en fungerande lösning.

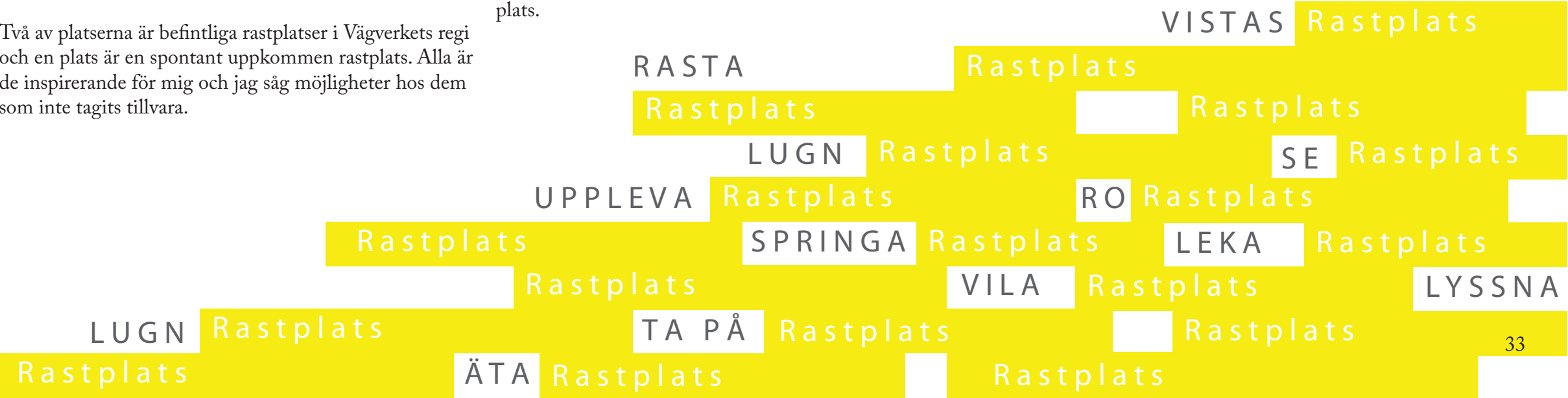
Presentation

Samtliga förslag presenteras genom plan och sektion samt ett antal bilder för att ytterliggare förtydliga förslagen.

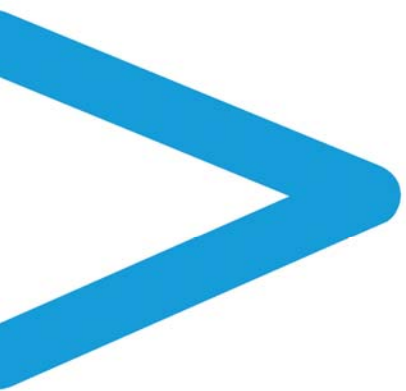
Diskussion

Efter presentationen av de olika förslagen diskuteras de samt blir till en grund för diskussion av ett vidare arbete med fler nya rastplatser.

För alla tre platserna har varje steg sett lite olika ut, vilket är helt naturligt och en följd av deras skillnader. Mitt tillvägagångssätt har inte varit någon linjär rörelse från ett skede till nästa, utan snarare rört fritt sig mellan dem. Både framåt och bakåt. Skissandet har varit en hjälp för mig i flera skeden för att både förstå platserna samt prova min gestaltning.

FÖRSLAG

I detta kapitel följer gestaltungsarbetet med de tre utvalda platserna och förslagen för dem.

Kapitlet är uppdelat i tre delar som behandlar varje plats för sig. Delarna inleds med en beskrivning av platsen med inventering. Sedan följer analys, gestaltungsprogram och slutligen förslag.

1. FLATRUET

Beskrivning

Presentation

Flatruetvägen går över fjällplatån Flatruet i nordvästra Härjedalen. Den är Sveriges högst belägna allmänna väg och har sin sträckning mellan Ljungdalen och Funäsdalen. Vägen har nummer 531 hos Vägverket och når som högst 975 meter över havet. Från vägen har man en vidsträckt utsikt över fjällen åt alla håll och kan se höga fjäll i bakgrunden. Vägens dragning genom landskapet är till största delen rak och ger en särskild upplevelse när den löper som en linje över fjället.

Längs med vägsträckan finns ett antal spontant uppkomna rastplatser, bestående endast av öppna grusbelagda ytor. Den aktuella platsen är en sådan spontan rastplats och ligger i anslutning till vägen. Den är till största del plan och öppen. Vegetationen består främst av ljung, fjällbjörk, vide samt en del annan lägre vegetation. Mittådalens sameby har en renskiljningsplats inte långt ifrån platsen och renar vandrar fritt över området.

Typ av plats

Platsen ligger på kalfjället i ett öppet landskap med vacker och milsvid utsikt. Utsikten sträcker sig långt åt samtliga håll och man ser bland andra Miesjehkentjahkes tre toppar.

En del mindre vattendrag, sjöar och våtmarker finns i området. Vegetation är karg och låg och området är väldigt vindutsatt. I mitt examensarbete kommer Flatruet att få representera det öppna landskapet och dess egenskaper och potential.

Motivering till valet

Platsen är inspirerande med sitt karga intryck och den milsvida utsikten. Dagens rastplats består endast av en enkel grusad parkeringsyta och skulle kunna göras väldigt mycket mer intressant. Den är dock väl använd då många som passerar längs vägen vill stanna och vila, samt uppleva denna speciella plats.

Genius loci

Det som är karaktärsfullt på platsen är den vida utsikten och den platta terrängen med sin låga växtlighet. Det är värt att lyfta fram denna vegetation och visa upp den på ett tydligare sätt. Den raka och tydligt avgränsade vägen som skär genom landskapet är också väldigt karaktärsfull och bör därför inte störas av gestaltningen av rastplatsen. Platsen har också en vildmarkskaraktär som bör bevaras.

Målet med gestaltningen

Målet med gestaltningen av rastplatsen på Flatruet är att skapa en plats som överraskar, skapar ett utropstecken i den milsvida flacka terrängen, samt bjuder in till rast och vila. På rastplatsen ska besökarna få möjlighet att uppleva fler delar av landskapet genom att vistas nära ljungen, videt och renarna.

Platsen ska erbjuda vindsydd, mulltoalett, möjlighet att kasta sopor, sittplatser och bord för fika samt intressanta inslag som sysselsätter människor medan de befinner sig på platsen. Eftersom vägen är avstängd under delar av vintern vid dåligt väder kommer även servicen i form av toalett och soptömning att stängas av under den tiden.

Behovsanalys

Vad vill man göra på platsen?	Vad behövs på platsen?
- Vila	- Parkering
- Äta	- Sittmöbler
- Röra sig	- Toalett
- Se sig omkring	- Vindsydd
- Uppleva platsen	- Sopkärl
	- Information

FLATRUET

Analys

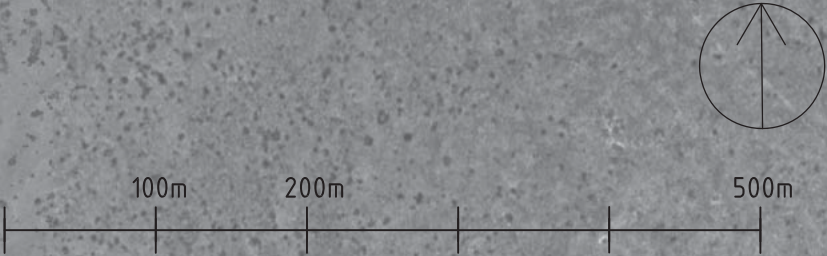
- Huvudstråk av betydande storlek
- Stråk av mindre storlek, promenadstråk
- Knutpunkt
- Siktlinje, betydelsefull
- Öppet vatten, tydlig karaktär

Platsen ligger i ett öppet landskap med utblickar åt samtliga håll. Mindre vattendrag och sjöar med öppet vatten utgör tydliga avvikande karaktärer i det annars homogena landskapet.

Vägen utgör huvudstråk och vid platsen sammanlöper också ett antal mindre stråk i form av stigar. Platsen blir en tydlig knutpunkt i landskapet.

Två viktiga siktlinjer finns markerade på analyskartan. I de riktningarna har man utsikt mot höga fjäll, Miesjehkentjahkes tre toppar i öster och Bockhammaren och andra toppar i norr.

Ytor som inte är markerade är öppen terräng med lägre vegetation.

Gestaltningprogram

Visuell avgränsning

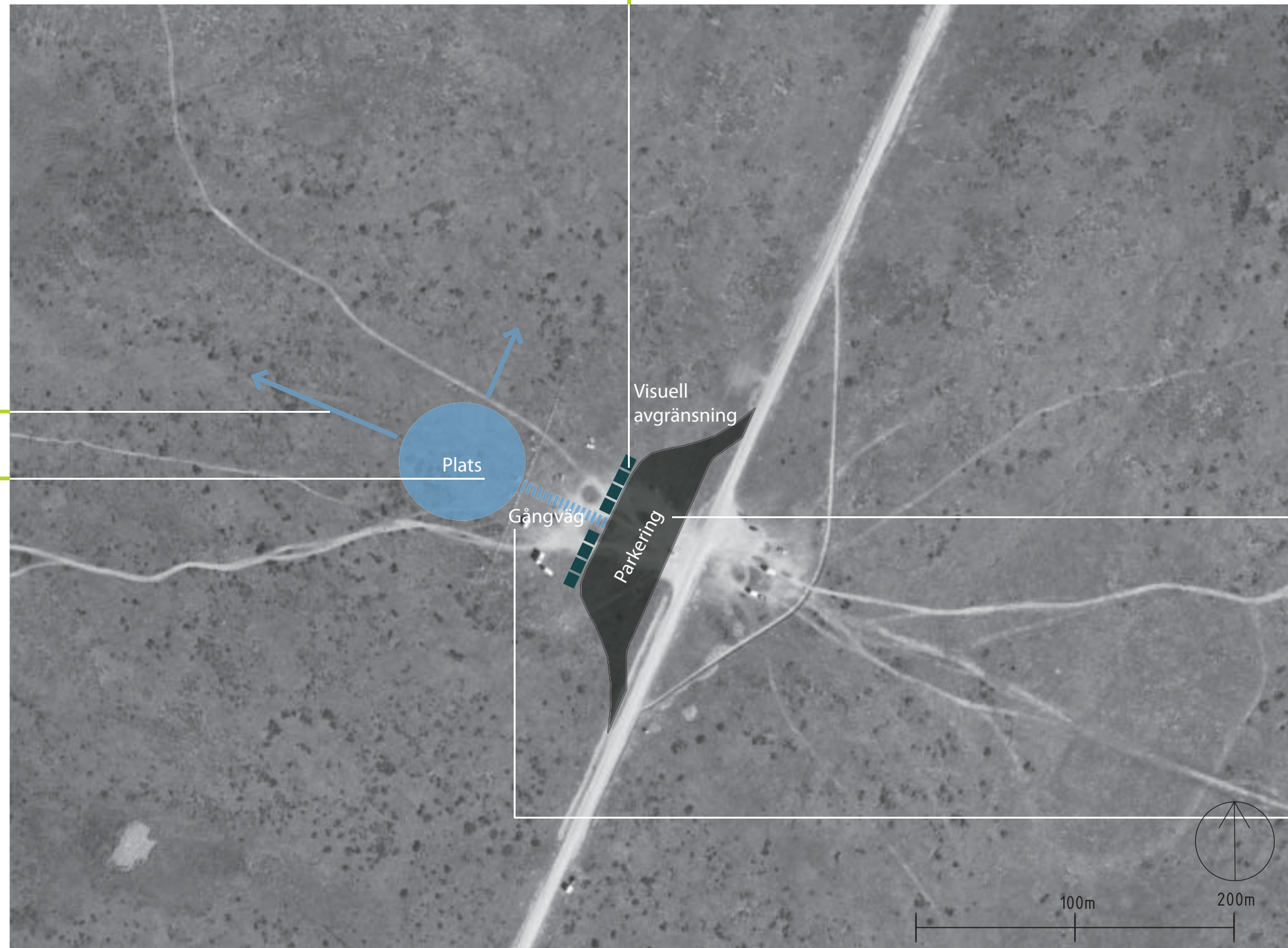
En visuell avgränsning som skärmar av parkeringen från den nya rastplatsen. För att minska de parkerade bilarnas intryck i landskapet behövs en avgränsning. När man kör längs vägen eller vistas på rastplatsen ska bilarna inte vara dominerande. Den visuella avskärmningen bör också vara något som man går igenom när man rör sig från parkeringen mot platsen. På det viset öppnar sig nya vyer för besökarna när de träder in genom avskärmningen.

Utsikt

Platsens utformning ska vara på ett sådant sätt att viktiga utsiktspunkter och siktlinjer tas tillvara.

Plats

En plats med vistelseytor placeras en bit ifrån parkeringen. Avskildheten från vägen och parkeringsytan gör att platsen blir lugnare och rummet tydligare. På platsen ska finnas sittmöjligheter och möjlighet till aktivitet.

Parkering

Parkeringen av bilar ska inte vara framträdande på rastplatsen. Lösningen blir därför att besökarna lämnar sin bil i anslutning till vägen och upplever därefter rastplatsen till fots.

Gångväg

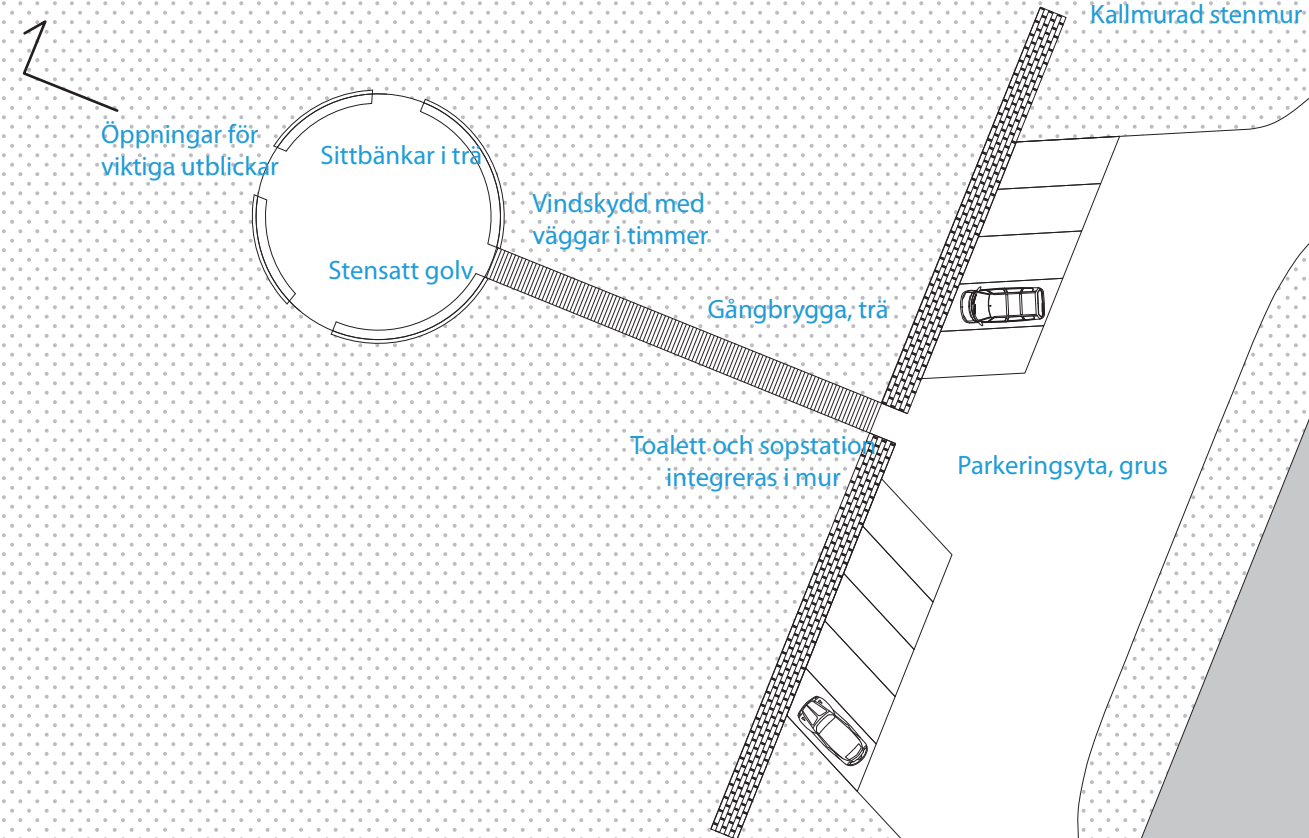
Besökarna lämnar sin bil på parkeringen och promenerar sedan längs med gångvägen ut till platsen där de kan vistas. Längs med promenaden får de möjlighet att uppleva landskapet och naturen på platsen på ett tydligare sätt, i lägre hastighet och med fler sinnen.

Skala 1:3000

Förslag RAM KRING NATUREN

FLATRUET > FÖRSLAG

BESKRIVNING
ANALYS
GESTALTNINGSPROGRAM
> FÖRSLAG

Sektion A - A1

20m

40m

Plan, skala 1:400 39

Förslag RAM KRING NATUREN

Trägången binder samman parkeringsytan med vindskyddet och leder besökaren in i naturen och landskapet. Här kommer man nära alla de naturliga invånarna på platsen. allt från ren till ljun.

Rastplatsen på Flatruet får en finstämd gestaltning som inte tar för mycket uppmärksamhet av det naturliga landskapet. Rastplatsen ska synas på avstånd och ge ett uttryck för mänsklig närvaro, utan att dominera landskapet.

Rastplatsens parkering förläggs intill vägen. Parkeringen avgränsas mot det öppna landskapet och vindskyddet av en hög stenmur. Den skymmer bilarna och blir en tydlig form i landskapet. Integrerad i muren finns toalett med mulltoa samt sopstation.

Sedan besökaren har parkerat sin bil stiger hon genom muren och lämnar därmed vägens och bilens rum. Nu befinner hon sig i det vida fjälllandskapet och rör sig längs med gångvägen mot vindskyddet. Utmed promenaden finns möjlighet att lyssna till vindens sus och känna den mot sitt ansikte. Platsens alla detaljer blir tydliga, hon kan se ljungens blommor och videts ludna löv. En och annan nyfiken ren släntrar förbi.

När hon sedan närmar sig vindskyddet och kliver in i det är det som att kliva in i ett rum i det stora vida landskapet. Siktlinjerna genom öppningarna erbjuder vackra utblickar och en kontakt med landskapet utanför. Inne i vindskyddet finns sittplatser på flera sidor, beroende på vindens riktning kan man välja att slå sig ned på lämplig plats. Vindskyddets öppningar bildar ramar kring naturen utanför och framhäver den som en tavla att betrakta och kunna kliva in i.

Vindskyddets öppningar erbjuder utblickar över det omgivande landskapet. De blir även en port mot de stigar som löper mot platsen.

Från parkeringen promenerar man längs med trägången för att komma till vindskyddet. Längs vägen ser man ljun, videt och renarna.

Sektion A - A1, Skala 1:200

2. HARRBÄCKEN

Behovsanalys

Vad vill man göra på platsen?	Vad behövs på platsen?
- Vila	- Parkering
- Äta	- Sittmöbler
- Leka	- Toalett
- Röra sig	- Lekmöjlighet
- Upptäcka	- Möjlighet att nå vattnet
- Komma i kontakt med vattnet	- Visuell avskärmning mot vägen
- Studera fåglar	- Sopkärl
	- Information

Beskrivning

Presentation

Rastplatsen är en av Vägverkets befintliga rastplatser och ligger omkring en mil norr om Piteå. Det finns rastplats i både norr- och södergående riktning. Gestaltningen kommer dock att innefatta endast rastplatsen i södergående riktning. Rastplatsen är populär och har fått pris som populäraste rastplatsen i region norr.

Platsen ligger i anslutning till Harbäcksfjärden och består idag främst av parkeringens stora hårdgjorda ytor som angränsas av ett skogsparti som sluttar ner mot vattnet. En yta med klippt gräs ligger i anslutning till parkeringen och där finns ett antal bänkbord. Skogen är en blandskog som domineras av björk, tall och gran med inslag av rönn och vide nere vid vattnet.

Harbäcksfjärden har många intressanta fåglar och vid stranden står idag ett fågelskådningstorn. Detta utgör en naturlig målpunkt och bör bevaras.

Typ av plats

Rastplatsen ligger i anslutning till både en blandskog och ett öppet vatten med vassvegetation i strandkanten. Det är närheten till vatten som ger platsen dess starkaste karaktär och gör platsen populär för besökare samtidigt som det är ett vackert inslag. Vattnet är även en möjlighet till aktivitet. I mitt examensarbete kommer Harbäcksen att få representera en vattennära plats och dess egenskaper och potential.

Motivering till valet

Rastplatsen ligger på en vacker plats med stora potential som tyvärr inte är utnyttjade så väl som de skulle kunna vara. Genom att på ett tydligare sätt framhäva platsens

karaktär med fjärden och blandskogen och ge den en gestaltning som gör det möjligt för besökare att ta del av vattnet och skogen skulle den kunna bli ännu bättre.

Genius loci

Harbäcksfjärden samt skogen som rastplatsen ligger i anslutning till ger en tydlig karaktär. Det är en lugn plats med flera olika naturinslag som tillsammans skapar en intressant miljö att vistas i. Vattnet, skogen och fågellivet ger alla potential till aktivitet.

Målet med gestaltningen

Målet med gestaltningen är att skapa en rastplats som tar tillvara på de unika förutsättningar som platsen har. Gestaltningen ska på ett tydligare sätt ta in vattnet och göra det mer tillgängligt för besökarna. Besökaren ska kunna komma i kontakt med vattnet och vistas ovan det och i det.

Gestaltningen ska främja att besökaren vistas i skogen och vid vattnet snarare än vid parkeringsytorna.

För att minska parkeringens stora yta bör placeringen av toalett och sopstation i dess ena ände omstruktureras. En avskärmning från vägmiljön är önskvärd, men denna behöver främst vara visuell. Avskärmningen ska hjälpa till att flytta fokus för rastplatsen från vägmiljön till naturen.

Analys

- Huvudstråk av betydande storlek
- Stråk av betydande storlek
- Stråk av mindre storlek, promenadstråk
- Tydlig rumskaraktär
- Gräns mot skogsparti med sluten karaktär
- Siktlinje, betydelsefull
- Öppet vatten, tydlig karaktär
- Sluten skog, tydlig karaktär

Harrbäcksfjärden och skogarna ger platsen en tydlig karaktär. E4an som löper förbi platsen samt de andra vägarna utgör huvudstråk och mindre stråk. På platsen löper också en stig ned mot vattnet och är ett viktigt stråk för rastplatsen.

Rastplatsens parkering samt en yta med klippt gräs och sittmöbler utgör två tydliga rum. Skogen blir en gräns som förstärker dessa.

Utblicken från rastplatsen mot Harrbäcksfjärden är värdefull.

Ytor som inte är markerade är öppna ytor eller ytor med skog av öppen karaktär.

Skala 1:5000

Gestaltningssprogram

Stigsystem

För att få ut besökarna i naturen anläggs ett stigsystem i skogen. När besökarna rör sig längs stigarna kan de uppleva naturen i ett lägre tempo samt med fler sinnen. Stigsystemet tar också in vattnet och erbjuder besökarna att få kontakt med det på ett tydligare sätt. I anslutning till stigsystemet placeras sittmöjligheter och bord.

Signalera

Visuellt signalera för resenärer att rastplatsen finns och ligger här. Detta för att göra resenärerna nyfika och välkomna dem till rastplatsen.

Förstärka kontakten med vattnet

Kontakten med vatten är ett stort värde på platsen och bör tas tillvara. Möjlighet att se vattnet samt komma nära och uppleva det bör ges.

Yta återförs till naturen

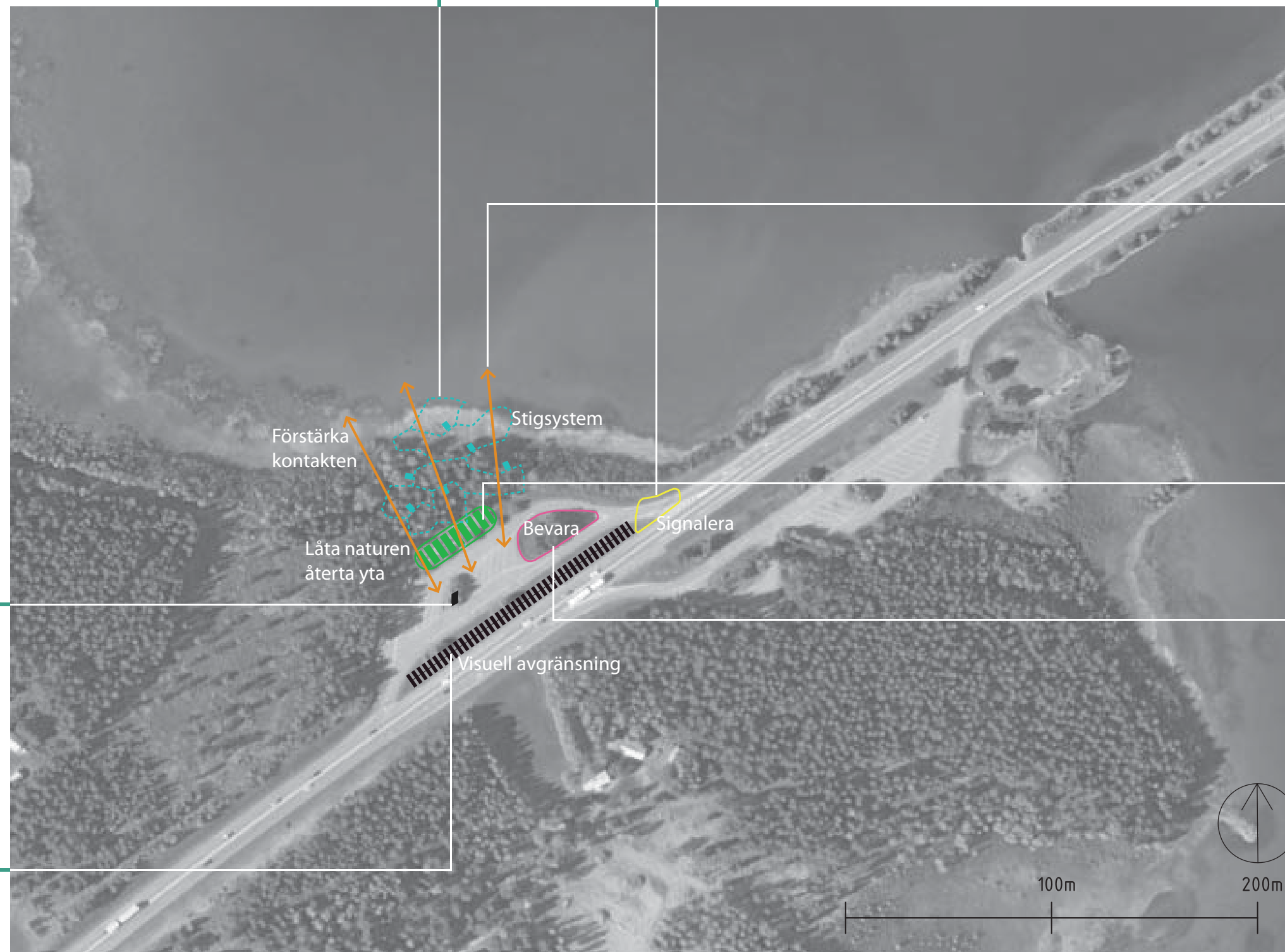
En yta med klippt/slaget gräs som återplanteras med träd och buskar från skogen intill. Med tiden kommer ytan att återtas av naturen och då kommer skogen att nå fram till parkeringen.

Nytt läge för toaletter

För att minska intrycket av byggnaden samt ge den ett mer centralt läge bör den flyttas. Den bör placeras i anslutning till träd- och buskplanteringen samt få en ny fasad.

Visuell barriär

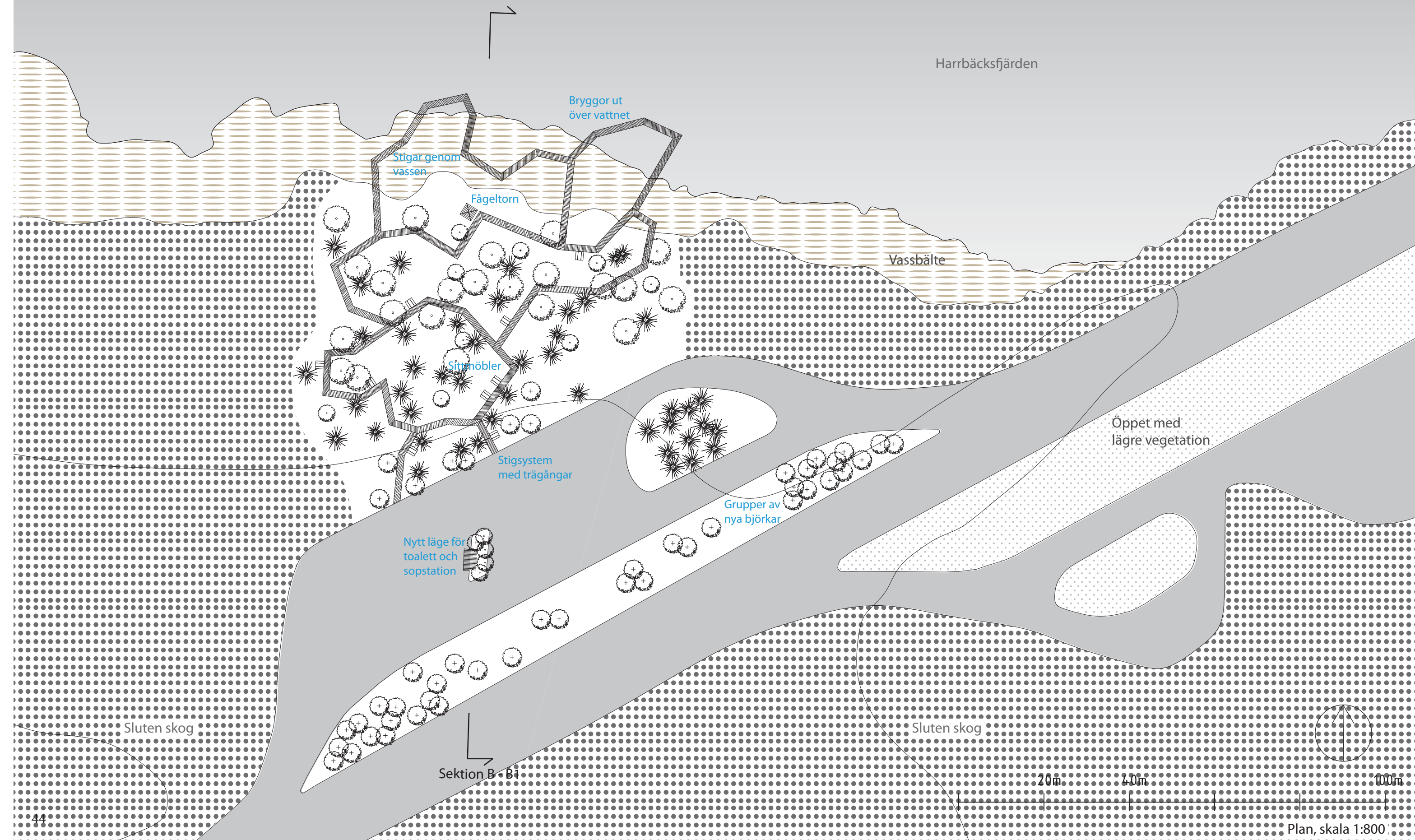
För att minska intrycket av vägrummet samt flytta fokus från vägen till naturen behövs en visuell barriär.

Stora tallar bevaras

En yta med ett tiotal stora uppvuxna tallar som bevaras. Ytan är värdefull för att minska intrycket av den stora asfalterade parkeringen.

Skala 1:2500

Förslag STIG NED TILL VATTNET

Stigsystemet tar besökaren genom vassen och ned till vattnet.

Rastplatsen vid Harbäcksen får en ny gestaltning som tar vara på närheten till vattnet och det vackra vattenbrynet med vass. Rastplatsens fokus flyttas från parkeringen och vägen till skogen och vattenbrynet.

Uppe på parkeringen har servicehus med toalett och sopstation fått en ny placering i anslutning till en befintlig plantering. De befintliga träden och buskarna i planteringen gallras och kompletteras med nya björkar.

Ut mot vägen planteras ett antal nya björkar som en visuell barriär och samtidigt en signalverkan för resenärer. De planteras tätt i entré- och utfartszonerna och glesare mot mitten. Den yta som tidigare bestod av slaget/klippt gräs planteras med björk, tall och rönn för att återföras till naturen.

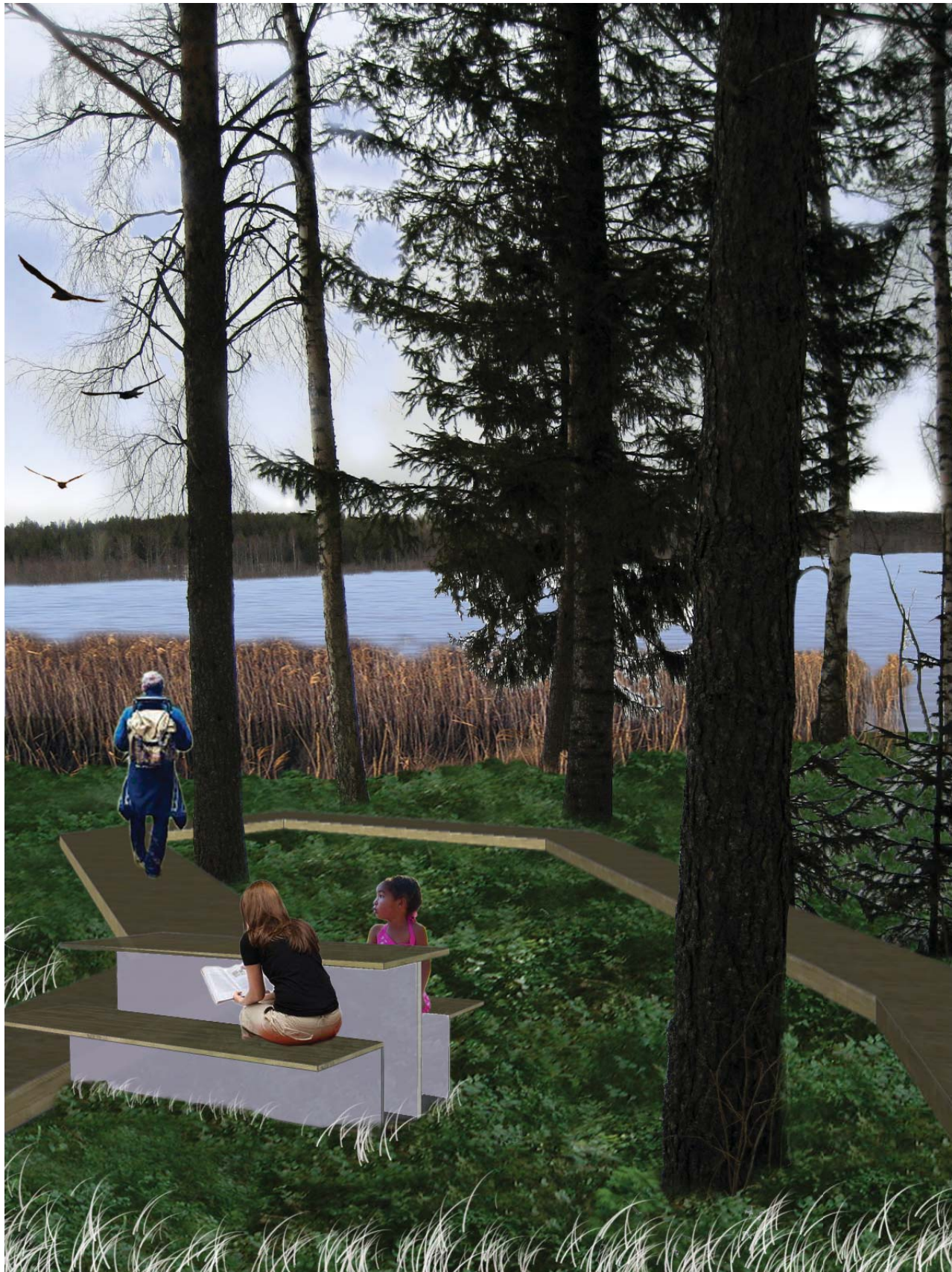
Genom skogen och ned till vattnet löper ett stigsystem som tar besökaren på en promenad genom skogen med dess uppvuxna träd, in i och genom vassen och ned till vattnet.

Vid vattnet övergår gångvägarna till bryggor som tar med besökaren ut över vattnet i Harbäcksfjärden. Här kan man bada tärna, fiska och njuta av utsikten.

Sektion B - B1, Skala 1:400

Inne i skogen rör sig stigarna mellan de höga träden och tar besökaren på en promenad genom blåbärsriset.

Stigsystemet har gångvägar av trä som ligger som ett skikt ovan markytan. I skogen blir promenaden en spännande vandring bland blåbärsris och stenar. Stigarnas riktningsförändringar tvingar besökarna att välja väg och gör att promenaden sker i ett lägre tempo. De erbjuder också möjligheten att hitta enskilda platser att vistas på. Läget för de olika stigarna är inpassade i skogen så att så många befintliga träd som möjlig kan bevaras.

Flera bord finns utplacerade på olika platser i anslutning till stigsystemet. De har sitttor av trä ovanpå en stålbas. Sittytorna och borden sitter samman som en hel möbel och ger även en plats att sätta fötterna. Vissa av sittmöblerna har tak som skydd mot dåligt väder.

Nere vid vattnet står det befintliga fågeltornet i en ny skepnad för att bättre passa ihop med den nya gestaltningen. Det höjer sig i skogsbrynet för att erbjuda god sikt för fågelskådning samt en vacker utsikt. Fågeltornet blir ett självklart utflyktsmål som förser platsen med besökare.

Sittmöbler av trä med en bas av stål. En del bord har tak för att kunna erbjuda besökarna skugga och skydd från dåligt väder. Taken är gjorda av trä i samma utförande som bordsskivor och gångstigarna. På så vis blir taken som en del av gångstigen som vikt sig upp för att ge skydd.

3. MORA STENAR

Beskrivning

Presentation

Mora stenar är en befintlig rastplats som ligger längs med riksväg E4 i norrgående riktning. Rastplatsen ligger söder om Uppsala i Knivsta kommun. Den anlades i samband med ombyggnationen av E4 och blev klar 2007. Rastplatsen ligger i en tallskog och platsen har gallrats hårt även om flera stora tallar har sparats. Det är mycket trafikbuller från motorvägen som är störande.

Rastplatsen består idag av stora parkeringsytor i anslutning till en skogsyta som inte är utnyttjad för vistelse. Vid parkeringsytorna finns ett stort antal belysningsarmaturer på stolpar som dominerar intrycket av platsen. Belysningen av platsen bör omstruktureras i förslaget.

Typ av plats

Platsen ligger i en tallskog och har inga utblickar. Istället är den ett väl avgränsat rum med den täta omgivande tallskogen som vägg.

Mora stenar kommer i mitt examensarbete att få representera den svenska skogen och dess egenskaper och potential.

Motivering till valet

Rastplatsen Mora stenar är en relativt nyanlagd rastplats som till stor del innehåller påkostade material och har en hög kapacitet för att ta emot besökare. Dock är rastplatsen relativt traditionellt utförd och har inte fullt ut tagit vara på de unika värden som platsen erbjuder. Att lyfta fram de höga tallarna och den omgivande täta skogen skulle ge rastplatsen en egen och stark karaktär.

Det vore även av värde att ta vara på skogsrummet och ge det större fokus än parkeringarna. Där kan besökarna uppleva platsens karaktär på ett tydligare sätt.

Genius loci

Platsens starkaste karaktär är de höga tallarna som bildar en pelarsal med sina stora, raka stammar. De många stubbarna från alla nedtagna tallar ger också en tydlig karaktär till platsen. Kontrasten mellan den lägre vegetationen och det som sker i mänsklig höjd samt de höga träden är fin och bör bevaras.

Målet med gestaltningen

Målet med min gestaltning av platsen kommer att vara att skapa en plats som är spännande och erbjuder något lekfullt som överraskar och bryter av mot vägmiljön. Från att färdas i den tekniska höghastighetsmiljö som motorvägen utgör ska man kunna komma till rastplatsen och uppleva något som gör att besökarna vaknar till.

Ett mål är att få besökaren att på ett tydligare sätt vistas i tallskogen och uppleva den, på så vis flyttas fokus från vägen och vägmiljön till tallskogen.

Parkering, toalett, sittplatser, bullerskydd är alla viktiga beståndsdelar i gestaltningen. Även möjlighet till lek är viktig och den bör integreras med övrig gestaltning.

Behovsanalys

Vad vill man göra på platsen?

- Vila
- Äta
- Röra sig
- Leka
- Bli överraskad
- Få avbrott från vägmiljön

Vad behövs på platsen?

- Parkering
- Sittmöbler
- Toalett
- Lekmöjlighet
- Visuellt avskärmning och ljuddämpande bullerskydd mot vägen
- Intressanta och överraskande inslag
- Sopkärl
- Information

Analys

- Huvudstråk av betydande storlek
- Stråk av betydande storlek
- Stråk av mindre storlek, promenadstråk
- Tydlig rumskaraktär
- Gräns mot skogen med sluten karaktär
- Buller
- Sluten skog, tydlig karaktär
- Öppet odlingslandskap, tydlig karaktär

Den slutna tallskogen ger platsen en tydlig karaktär och kontrasterar mot de öppna landskap vägen också löper genom.

Motorvägen utgör huvudstråk och kompletteras av mindre vägar som också är stråk av betydande storlek. Två stigar på rastplatsen leder in i skogen och till platsen Mora stenar som rastplatsen fått sitt namn ifrån.

Motorvägen är tungt trafikerad och ger upphov till mycket buller på rastplatsen.

Rastplatsens parkering samt skogsytan utgör två tydliga rum. Den täta tallskogen blir en gräns som förstärker dessa rum.

Ytor som är inte markerade är ytor med öppen karaktär med visst inslag av träd och buskar.

Skala 1:5000

Gestaltningprogram

Sluta rummet

Parkeringsytorna är stora och ger ett trist intryck. Åtgärder bör tas för att minska rummets storlek visuellt samt sluta och koncentrera rummet vid mitten.

Signalera

Visuellt signalera för resenärer att rastplatsen finns och ligger här. Detta för att göra resenärerna nyfika och välkomna dem till rastplatsen.

Visuell avgränsning och bullerskydd

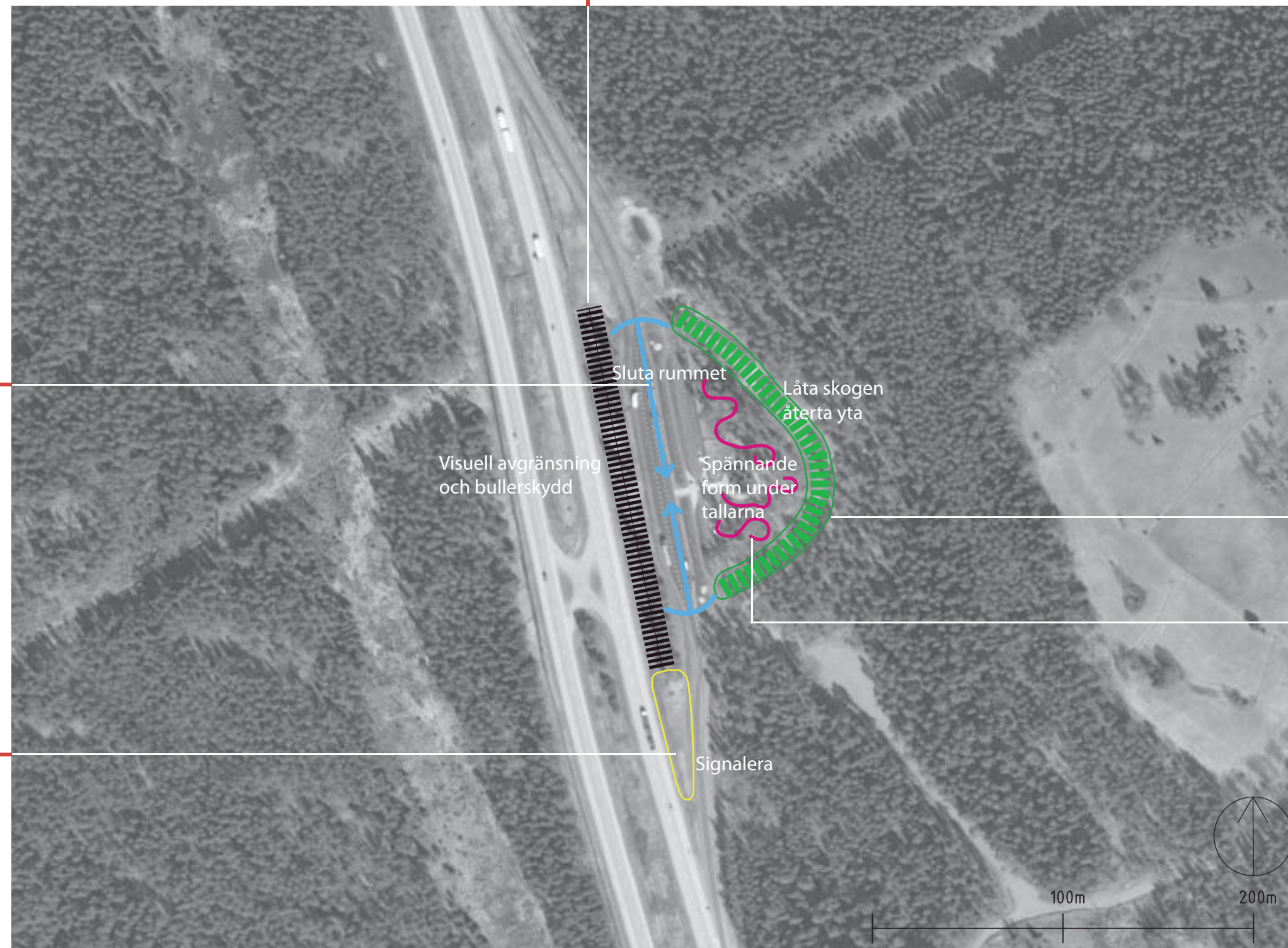
För att minska motorvägens intryck på rastplatsen bör en visuell avskärmning samt bullerskydd placeras ut mot vägen. Den kan med fördel placeras in med hänsyn till befintliga träd så att de kan behållas.

Yta återförs till naturen

En yta med en asfaltsbelagd väg för bilar. Vägen fyller ingen värdefull funktion och bör avlägsnas. Ytan bör istället återplanteras med träd och buskar av arter från skogen intill. Med tiden kommer ytan att återtas av naturen.

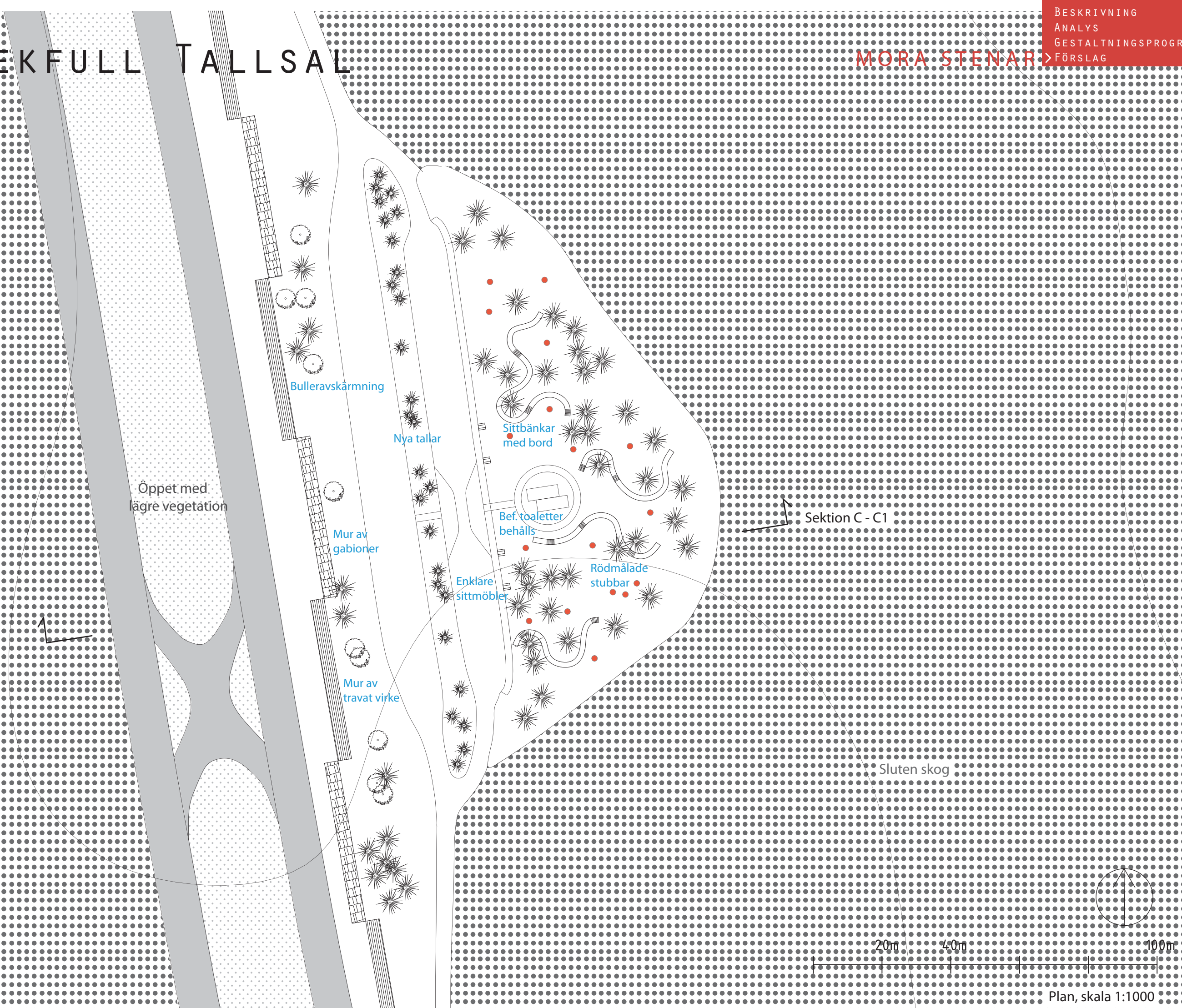
Spännande form under tallarna

För att åstadkomma en lekfullhet och något överraskande på platsen ska en form löpa genom platsen under tallarna. Sittmöjligheter och bord ska integreras i formen.

Skala 1:2500

Vy från parkeringen ut mot skogen och en av sittmöblerna.

Förslaget till rastplats Mora stenar vill tydligt bryta mot den monotona vägmiljön och erbjuda besökarna en lekfull och intressant plats. De höga tallarna på platsen bildar en fin tallsal som skapar ett rum på platsen. Under dessa löper organiskt formade sittmöbler med integrerade bord. De har en lekfull form som på ett tydligt sätt kontrasterar mot motorvägens miljö. Sittmöblerna är av betong och har trä som yta.

Det stora öppna parkeringsrummet behåller sin storlek men det visuella intrycket förminskas genom att tallarna får återta planteringsytan i mitten av parkeringen. Där planteras nya tallar i grupper.

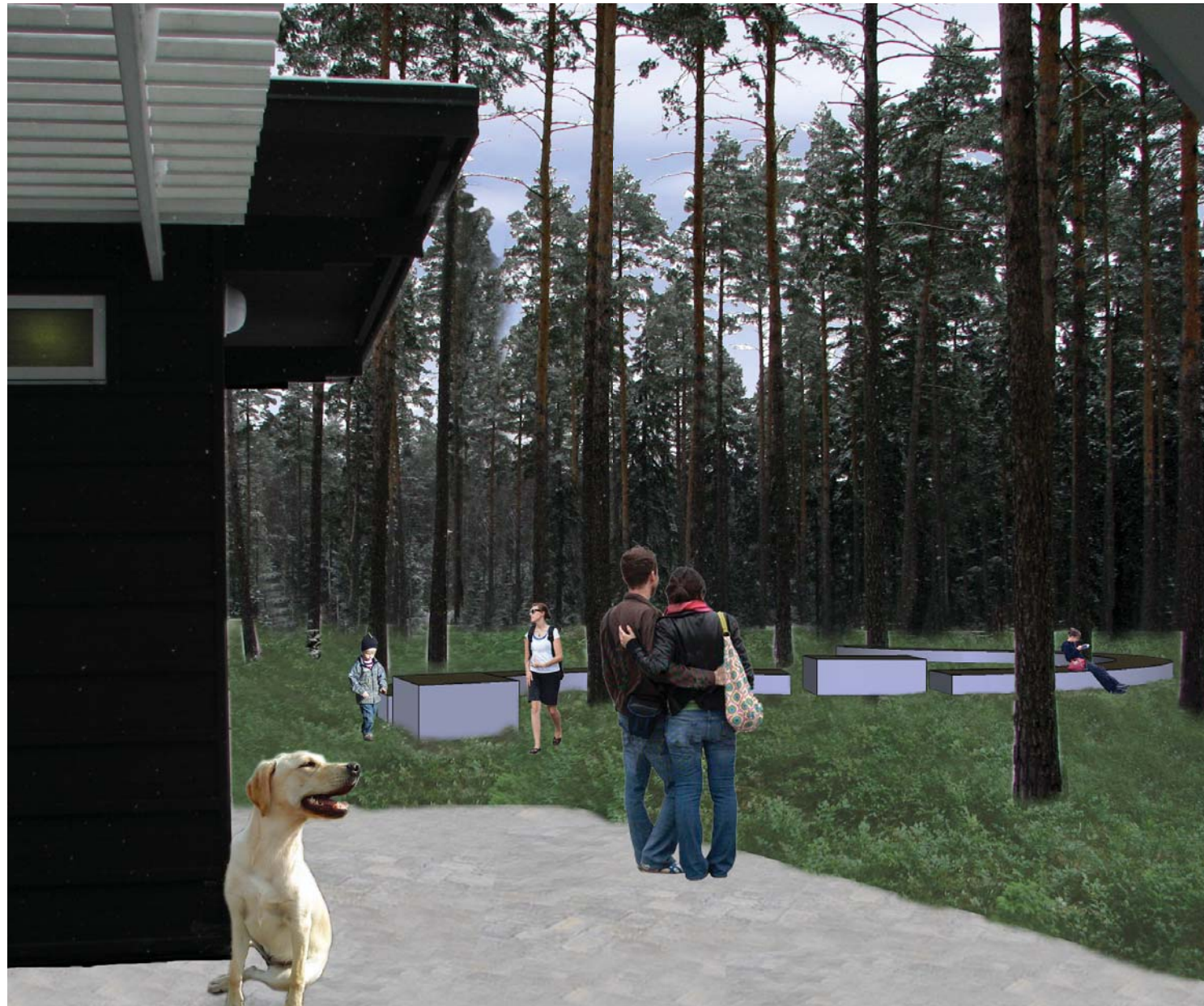
Belysningen på platsen görs om genom att stolpbelysningen avlägsnas till stor del och

ersätts av effektbelysning på tallarna för att framhäva dem även under de mörka timmarna av dygnet. Ny stolpbelysning placeras i anslutning till gångvägar och trottoar.

Den befintliga servicebyggnaden med toaletter, sopstation och informationstavlor behålls i sin nuvarande form och placering i mitten av rastplatsen. Från denna tar sittmöblerna sin början och löper sedan ut under tallarna. På ett antal platser längs med sittmöblerna stiger de upp och bildar bord.

Den vägslinga som finns idag avlägsnas och ytan återförs till den omgivande skogen genom att nya tallar planteras. Därmed kommer den täta tallskogen att bli rastplatsens granne och en vacker fond.

Från den befintliga toalettbyggnaden kan man ta sig ut till sittmöbeln under tallarna.

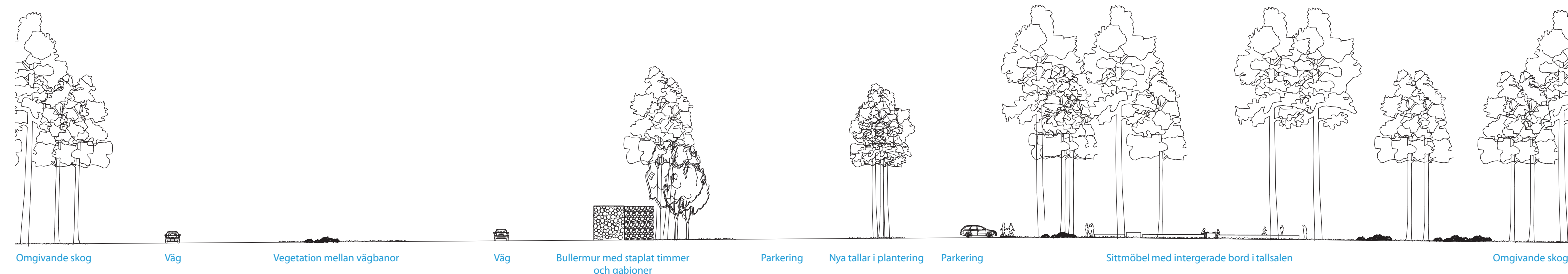
För att minska buller på rastplatsen byggs en bullermur av staplat timmer och gabionmurar ut mot vägen.

Ut mot vägen placeras en mur av travar med timmer samt gabioner för att ta bort buller från vägen och verka som en visuell barriär. De integreras bland befintliga träd.

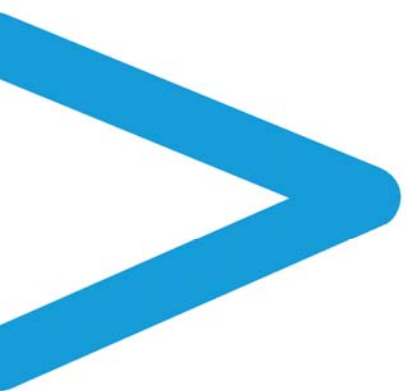
Från de många tallar som har avverkats på platsen finns stubbarna kvar. Dessa tas inte bort utan bevaras och snittytan målas röd för att tydligare visa var det en gång stått ytterligare en fullvuxen tall. Ytan kommer då att fyllas med flera röda stubbar som blir som utropstecken i skogen. De kan fungera som sittplats samt för lek.

De många stubbarna på skogsytan tas tillvara. De målas röda och blir till lekfulla inslag på rastplatsen.

AVSLUTNING

Kapitlet innehåller diskussion och reflektion som avslutar examensarbetet.

Kapitlet inleds med en diskussion kring förslagen för rastplatserna samt på vilket sätt de kan tjäna som inspiration för vidare arbete med rastplatser i den svenska naturen.

Diskussion och slutsats tar upp syfte och problemformulering igen och diskuterar och besvarar frågeställningarna.

Reflektionen behandlar arbetet med examensarbetet och hur det har fungerat. Den tar även upp frågor som uppkommit under arbetets gång samt vad som hade kunnat arbetas vidare med ifall mer tid funnits.

Sist följer källangivelser.

Vidare arbete

Tankesätt

Att gestalta rastplatser i den svenska naturen på ett nytt sätt har visat sig både utmanande, spännande och roligt. Det finns enorma potentialer i våra svenska naturmiljöer där vägarna transporterar människor genom vackra landskap som endast upplevs genom bilrutan. Att få ut människor i dessa landskap, få dem att uppleva naturen på platsen och andas ut innan resan tar sin fortsättning har ett stort värde.

Jag har i detta arbete valt att arbeta med tre olika typer av landskap, skogslandskapet, det vattennära landskapet och det öppna landskapet. De olika platserna har ställt olika krav och gett mig olika utmaningar för hur de ska få en god gestaltning. Men det finns också gemensamma nämnare som alltid återkommer. En rastplats, oavsett hur den ligger i landskapet, kommer alltid att ställa ett antal basala krav så som möjlighet att sitta och vila eller äta, gå på toaletten och möjlighet att kasta sopor. När väl dessa krav är uppfyllda finns ett stort utrymme för att erbjuda något mer till besökaren.

Att ta in naturen och ge besökare en upplevelse av den medan de tar sin rast har många fördelar. Men kort sagt det är också oerhört mycket mer spännande än att ta en rast på en asfaltsyta intill vägen.

De förslag för nya rastplatser som jag har tagit fram i detta arbete visar på att även till synes enkla miljöer kan erbjuda något extra och ge besökaren en stakare upplevelse.

Mina rastplatser

Öppna landskapet

Längs med denna vägsträcka fanns inga anlagda rastplatser, men ett antal spontana hade dykt upp. Platsen är spännande och har en väldigt stark karaktär i sig. Syftet med min gestaltning var att inte förta för mycket av landskapets karaktär, utan snarare skapa något som

kunde stå i kontrast med landskapet och därigenom framhäva det. Jag ville att människor skulle stanna upp och uppleva platsen genom att röra sig långsammare och använda fler sinnen. På det viset flyttas fokus från vägrummet till naturrummet. Valet att förlägga rastplatsens vistelseytor till ena sidan av vägen motiverar jag med att jag ville att besökarna skulle få lämna sin bil och uppleva rastplatsen till fots. En annan viktig anledning var att jag inte ville störa vägens karaktär i landskapet genom att förlägga ytorna närmast vägen.

Vattennära

Min tanke på denna plats var att ta in kontakten med vattnet. Människor söker sig ofta till vatten och fascinerar av det. Det var därför viktigt att tillgängliggöra detta värde och erbjuda ett tydligare umgänge med vattnet. Även skogen med sina stora träd och siktlinjerna ner mot vattnet var ett värde som jag ville ta tillvara. Så istället för att låta vistelseytorna befinna sig intill vägen och parkeringen valde jag att förlägga dem i skogen och även dra ner gångsystemet till vattnet. På det viset flyttas fokus från vägrummet till naturrummet. Gångsystemets ständiga riktningsförändringar kom till för att ytterliggare få ner tempot samt ge besökarna nya vyer och upplevelser längs med promenaden.

Skogen

På denna plats var det de höga tallarna samt den täta väggen som skogen utgjorde runt rastplatsen som var de största värdena. Platsen är en relativt alldaglig skogsmiljö utan utblickar och med ett fokus kring sig själv. För att få liv i denna plats ville jag tillföra något lekfullt som kunde ge ett avbrott mot den annars så tekniska vägmiljön. Jag ville att människor skulle vistas i skogen och uppleva den på ett tydligare sätt och med fler sinnen. Av den anledningen skapade jag en form som rör sig under och mellan de höga tallarna och integrerade sittmöjligheter i denna. På det viset flyttas fokus från vägrummet till naturrummet. Att få besökarna ut i skogen var en viktig tanke, men den står också till viss del i kontrast till

tillgängligheten av rastplatsen. Jag har haft tillgänglighet i åtanke, men i just detta fall valt att behålla sittmöblerna i skogen och som komplement placerat ett antal enklare sittmöbler i direkt anslutning till parkeringen. De kan också vara ett alternativ för besökarna vid sämre väder och snö.

Fortsättningen

Vid ett fortsatt arbete med andra platser, andra karaktärer och andra förutsättningar och möjligheter är det allra viktigaste att fundera över vad som är karaktären på platsen. Vilka beståndsdelar i landskapet är det som ger platsen sin identitet? Och hur vill man uppleva platsen?

För att arbetet ska bli mer strukturerat och inte missa någon viktig del föreslår jag att arbetet följer tre steg: 1. Värdebeskrivning. *Identifiera de värden som platsen innehar i utgångsläget samt vilken betydelse de har för upplevelsen av platsen. Fundera över hur dessa värden kan bevaras.* 2. Behovsanalys. *Beskriv vilka behov människor som vistas på platsen kommer att ha, både för basala behov och kopplat till den specifika platsen.* 3. Hur löser vi behoven? *Hitta en lösning som tillfredställer de identifierade behoven samt tillvaratar värdena på platsen.*

Det handlar om att behandla alla rastplatser som unika projekt. De ska erbjuda möjligheter till de basala behoven vi har när vi vill ta en rast under bilresan, men vilken form dessa tar sig är upp till tolkning. Varje projekt kan ha sitt uttryck och förmedla sin egen känsla eftersom det är så landskapet fungerar. Rastplatserna ska ta sin identitet från naturrummet, inte vägrummet.

Arbetet med att bilda en ny typ av rastplats måste ske på en lämplig plats med rätt förutsättningar, med ett genomtänkt och medvetet arbetssätt samt med en glädje och känsla för platsen.

1. Värdebeskrivning

2. Behovsanalys

3. Hur löser vi behoven?

Checklista med viktiga steg för vidare arbete med nya rastplatser.

Diskussion

Syftet med detta examensarbete har varit att fördjupa mig i ämnet landskapsarkitektur i naturmiljö samt undersöka möjligheterna att skapa en ny typ av rastplatser i naturmiljö i den svenska naturen. Rastplatser där naturen är i fokus. Jag har velat belysa vilka ställningstaganden man ställs inför samt vad som är viktigt att tänka på.

Inledningsvis under examensarbetet ställde jag upp ett antal frågeställningar för mitt arbete. De har fungerat som riktlinjer och ramar för mitt arbete och hjälpt mig behålla fokus. Frågorna har varit ett stöd för mig genom hela arbetets gång.

Mitt examensarbets olika delar har tillsammans hjälpt mig att söka svar på de frågeställningar jag haft. En del har jag funnit svar på genom mina litteraturstudier, medan en del snarare har besvarats under gestaltningsarbetet.

Hur kan man på ett vackert och funktionellt sätt skapa platser i naturmiljö som människor kan betrakta, nå och vistas på?

Hur man kan skapa platser i naturmiljö som människor kan betrakta, nå och vistas är en svår fråga att svara på. Som i alla landskapsarkitekturprojekt är det varje plats unika förutsättningar och möjligheter som styr hur och vad man kan skapa på platsen. I naturmiljö blir detta mycket tydligt eftersom tillrättaläggande och tidigare ingrepp ofta saknas och miljön är känsligare. Men i sådana miljöer finns också stora möjligheter som inte blivit utnyttjade tidigare.

En utav de viktigaste uppgifterna man har när man arbetar med likande projekt är att tolka och förstå platsen man arbetar med. Förstå platsens identitet och fundera över vad som är karaktären på platsen. Vilka beståndsdelar i landskapet som ger platsen dess unika identitet. När man vet detta blir nästa steg att besluta hur man ska förhålla sig till det.

Göra tillägg som framhäver det naturliga landskapet och använda landskapsarkitekturen för att framhäva platsens natur och karaktär.

Att ta tillvara på en plats unika karaktär kan ske på många olika sätt. Man kan välja att göra stora tillägg eller endast mindre förändringar för att uppnå sitt mål. Men ett viktigt val blir om man ska försöka smälta samman olika tillägg till platsens karaktär eller använda sig av de kontraster som uppstår. Det är två olika arbetssätt med olika resultat, men som båda kan bli mycket framgångsrika. Man kan även se de olika arbetssätten som två ytterligheter på en skala, där man kan välja att lägga sitt arbetssätt på en passande grad av båda delarna.

Det är också viktigt att fundera över hur mycket man kan gestalta eller förändra innan landskapsarkitekturen och arkitekturen tar över landskapet och naturen. De exempel som har studerats i detta arbete innehåller alla olika stora tillägg och förändringar i den naturliga miljön. En del förhåller sig mer dämpat till omgivningen medan andra tar över uppmärksamheten. I mina förslag till rastplatserna har jag velat skapa något som tydligt kontrasterar mot naturen, men ändå behålla fokus på naturen i sig. Hur man väljer att arbeta är något som man måste ta ställning till i varje enskilt projekt. Det beror till stor del på eget tycke och smak samt projektets art och syfte.

Vilka gestaltningsuttryck och material lämpar sig för sådana projekt?

De gestaltningsuttryck och material som är lämpliga att använda i naturmiljö är många. Varje projekt i naturmiljö innehåller en del liknande förutsättningar, men många skiljer sig också åt. Det som fungerar på en plats behöver därmed inte nödvändigtvis fungera på en annan plats. Vilka material och gestaltningsuttryck man använder sig av beror till stor del på vad man vill uppnå, till exempel beroende på ifall man eftersträvar att vara subtil eller kontrasterande.

I de projekt jag studerat i detta arbete samt i mina egna gestaltningar har en mängd olika material dykt upp. Det

har varit allt från trä till betong och stål. Viktigast är att valet av gestaltningsuttryck och material sker på ett medvetet sätt. Man måste vara tydlig med vad man vill uppnå, samt medveten om vilka konsekvenser de olika valen kan få för upplevelsen. Projekt där samtliga val är medvetna och genomförda på en gedigen kunskapsgrund har bättre förutsättningar för att bli lyckade.

Vilka är möjligheterna att skapa ett antal arkitektoniskt intressanta och vackra platser längs med Sveriges vägar?

Möjligheterna att skapa arkitektoniskt intressanta, vackra och funktionella platser längs med vägarna i Sverige är stora. Flera av de befintliga rastplatserna kan omvandlas till att bli den nya typen av rastplatser likt de två gestatningarna av Harrbäckens och Mora stenars rastplatser. Andra platser som idag inte är rastplatser kan också finnas och göras till om till den nya typen av rastplatser, likt Flatruets rastplats. Genom att söka och finna lämpliga platser kan sedan tankesättet appliceras och fler nya rastplatser skapas som är platsspecifika och där gestaltningen styrs av varje plats unika förutsättningar och möjligheterna. Då kan rastplatserna utföras på ett sådant sätt att de bevarar och tillvaratar karaktären på platsen.

Hur ska dessa gestaltas för att ta vara på platsens unika värden men ändå vara funktionella?

Att gestalta rastplatser för naturmiljö handlar främst om att identifiera varje plats unika karaktär och behandla alla rastplatser som unika projekt. De ska erbjuda möjligheter till de basala behoven vi har när vi vill ta en rast under bilresan, men vilken form dessa tar sig är öppet för tolkning. Varje projekt kan ha sitt uttryck och förmedla sin egen känsla. Rastplatserna ska ta sin identitet från naturrummet, inte vägrummet.

Mina gestaltningar är tre exempel, men för de aktuella platserna det hade kunnat vara fler lösningar som sett ut på andra sätt. Det finns många olika goda lösningar som fungerar väl och därför är tankesättet det viktigaste.

Reflektioner

Syftet med mitt examensarbete har varit att undersöka om och hur man kan gestalta rastplatser i den svenska naturen på ett nytt sätt.

Att arbeta med landskapsarkitektur i naturmiljö är spännande och ger andra typer av utmaningar och möjligheter. Det är inspirerande och lustfyllt. Som landskapsarkitekt har vi en god relation till och ofta även en kärlek till naturen och att arbeta med den i mer orörd form är väldigt roligt.

I förstudien till mitt examensarbete kom jag över en hel del litteratur om naturvård. En stor del av den litteraturen kändes direkt användbar för mig i mitt arbete med rastplatser. Min tanke med den nya typen av rastplatser var att få folk att uppleva naturen på platsen under sin rast och mitt tankesätt stämde överens med mycket av resonemangen i litteraturen. Det visade sig att likheterna mellan ett naturvårdsområde och en rastplats i naturmiljö var fler än jag från början trodde.

De olika platserna jag har valt att arbeta med ligger samtliga utanför detaljplanelagt område och utanför centrala orter. Det har inneburit att jag har haft svårt att få tag på bra underlagsmaterial. Att hitta ritningar på de befintliga rastplatserna visade sig också vara svårare än jag trott. De olika platserna har gett mig olika förutsättningar vad gäller fakta, underlagsmaterial och annan information. Det har under arbetets gång känts både frustrerande, men också inspirerande. Jag har till stor del fått ändra mina vanor och tillvägagångssätt för inventering och analys och det har varit otroligt lärorikt. En stor förändring har varit att jag fått förlita mig mer på mina egna observationer i fält än jag gjort i andra fall. Mina egna inventeringar har varit en stor hjälp och tillsammans med det underlagsmaterial jag hade att tillgå har det fungerat. Hade detta varit ett verkligt projekt hade inmätningar och korrekta underlagsmaterial varit ett måste och förmodligen inget problem.

De analysmetoder jag har använt mig av har fungerat väl och gett mig en bra grund att stå på i mina analyser. Det har varit viktigt för mig att tolka och förstå varje plats och dess särprägel och göra analyser som jag hade nytta av. Genom att först studera varje plats i en större skala och sedan mer ingående har jag kunnat förstå dem bättre. Analysmetoderna har hjälpt mig beskriva och kategorisera de olika delarna i landskapen på ett enkelt sätt. Natur- och landskapsanalys gav mig verktyg att beskriva och förstå de stora landskapet varja plats låg i. Medan visuell analys enligt Kevin Lynch hjälpte mig att beskriva och förstå platsens delar och sammanband med omgivande landskapet. Tillsammans gav de mig alltså en god analys av samtliga tre platser.

Valet jag gjorde i början av mitt examensarbete angående antalet platser jag ville arbeta med tycker jag har varit ett framgångsrikt val. Det har varit både roligt och jobbigt att ha tre helt olika platser med unika förutsättningar och möjligheter att sätta mig in i och förstå. Om jag endast arbetat med en plats hade min diskussion kring ett fortsatt arbete med rastplatser i naturmiljö inte haft en lika bred grund att stå på. Det hade inte varit möjligt att jämföra de olika platserna och därigenom visa på en bredd av landskap och miljöer. Samtidigt hade jag om jag bara haft en plats hunnit gå djupare i gestaltningen och på ett konkretare sätt presentera min idé.

Den gestaltning som jag gjort inom ramen för detta examensarbete har varit idébaserad och fokuserat på att lyfta fram möjligheter och prova dessa på de aktuella platserna. Det har inte funnits utrymme för mig att fördjupa mig i konstruktioner, material, dimensioner och annat som vore ett naturligt nästa steg. Jag anser dock att de gestaltningar jag har gjort fungerat väl för att lyfta fram de potentialer och möjligheter som finns hos dessa rastplatser i naturmiljö. Men om mitt examensarbete haft mer tid hade jag velat fortsätta utforska mina gestaltningar i en mer detaljerad skala.

Källor

Tryckta källor:

Abelin, Lars (2008). *Naturresevat & nationalparker – pärlor i den svenska naturen*. Naturvårdsverket. Stockholm. Designförlaget.

Avdelningen för Vägutformning och Trafik, Kontoret för Vägutformning (1999). *Naturrastplatser – en idéskrift*. Borlänge. Vägverket publikation.

Berre, Nina & Lysholm, Hege (2008). *Omveg – arkitektur og design langs 18 nasjonale turistvegar = Detour – Architecture and Design along 18 national tourist routes in Norway*. Oslo. Norsk form.

Birgersson, Benny (2006). *Vägen – En bok om vägarkitektur*. Borlänge. Vägverket publikation.

Bucht, Pålsta & Wingren (1996). *Trafikantupplevelse på väg*. Alnarp. Movium.

Cullen, Gordon (1959). *Townscape*. London. Architectural Press.

Lagerlöf, Selma (2003). *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Tryckt i Finland. Bonnier Carlsen.

Lundell, Ylva (2005). *Tillgång till naturen för människor med funktionshinder*. Jönköping. Skogsstyrelsens förlag.

Lynch, Kevin (1960). *The image of the city*. Cambridge, Mass. M.I.T Press.

McHarg, Ian (1971). *Design with nature*. Garden city, New York. John Wiley & Sons.

Norberg-Schulz, Christian (1999) Fenomenet plats. *Arkitekturteorier*. Skriftserien Kairos, nummer fem. Stockholm. Raster förlag. "The Phenomenon of place" Första gången publicerad i Architectural association quarterly 8, 1976. Översättning av Sven-Olov Wallenstein.

Sánchez Vidiella, Álex (2008). *The sourcebook of contemporary landscape design*. New York. Collins design och Loft publications.

Schibbye, Bengt (2007). *Friluftsanordningar - en vägledning för planering och förvaltning*. Stockholm. Naturvårdsverket.

Schibbye, Bengt. Pålsta, Ylva (2001). *Landskap i fokus – Utvärdering av metoder för landskapsanalys*. Stockholm. Riksantikvarieämbetet.

Sektion Utformning av vägar och gator (2004). *Vägar och gators utformning, VGU – Sidoanläggningar*. Borlänge. Vägverket.

Sporrong, Ulf (1995). *Svenska landskap*. Solna. Statens naturvårdsverk.

Elektroniska källor:

Bengtsson, Bertil (2004). *Allemansrätten – Vad säger lagen?* (Elektronisk)Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Documents/bokhandeln/620-8161-6.htm> . Solna. Naturvårdsverket. (2010-02-23)

Lisinski, Tomas (2007). *Norge är på rätt väg*. (Elektronisk) *Dagens nyheter*, 29 augusti. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/film-tv/norge-ar-pa-ratt-vag-1.683446>. (2010-01-21)

Grahn, Patrik och Adelsköld, Nora (2006). *Oordnad trädgård ger harmoni*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.slu.se/?id=551&puff=14>. Senast uppdaterad 2006-03-06. (2010-04-15)

Nilsson, Peter (2009). *Enköping visar upp sina unika hållristningar*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.white.se/>. Senast uppdaterad 2009-05-20. (2010-06-06)

Naturvårdsverket (2009). *Skuleskogen, Västernorrlands län*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.swedishepa.se/Att-vara-ute-i-naturen/Nationalparker-och-andra-fina-platser/Nationalparker/Skuleskogen>. Senast uppdaterad: 2009-09-23. (2010-06-07)

Naturvårdsverket (2009). *Invigning av ny entré till Skuleskogen*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.swedishepa.se/sv/Att-vara-ute-i-naturen/Nyheter/Invigning-ny-entre-Skuleskogens-nationalpark/>. Senast uppdaterad: 2009-09-23. (2010-06-07)

Riksantikvarieämbetet (2010). *Europeiska landskapskonventionen*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/europeiska_landkapskonventionen.html. Senast uppdaterad 2010-04-01 (2010-05-05)

Vägverket (2009). *Väg 531, Ljungdalen till Mittådalen och broar över Skärkan, Rutjärnsbäcken och Kojebäcken*. (Elektronisk)Tillgänglig: <http://www.vv.se/vagarna/Vagprojekt/Jamtlands-lan/Vag-531-Ljungdalen-till-Mittadalen-broar-over-Skarkan-Rutjarnsbacken-och-Kojebacken/> . Senast uppdaterad 2009-08-19. (2010-02-22)

Tidsskrifter:

Mossige-Norheim, Randi (1991). *Om vägar vore smycken*. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund.

Hauxner, Malene (1991). *Vägval*. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund.

Nilsson, Kjell (1991). *En titt i backspegeln*. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund.

Rainey, Reuben M. (1991). *Park på längden*. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund.

Göransson, Sten (2003). *Livet i staden - utemiljö för livskvalitet och hälsa*. Gröna fakta, nummer 8, 2003. Alnarp. Movium, Sveriges lantbruksuniversitet.

Bildkällor

1. Blue ridge parkway, s.38 i Rainey, Reuben M. (1991). Park på längden. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund. Foto: Reuben M. Rainey.	16. Pedra Tosca park, s. 51 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Eugeni Pons.	Perlmutter.
2. Blue ridge parkway, s.41 i Rainey, Reuben M. (1991). Park på längden. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund. Foto: National Park Service.	17. Pedra Tosca park, s. 53 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Eugeni Pons.	32. Aurland utsiktsplats, s. 28 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Todd Saunders och Michel Perlmutter.
3. Gammalt fotografi, okänd fotograf.	18. Pedra Tosca park, s. 48 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Eugeni Pons.	33. Aurland utsiktsplats, s. 30 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Todd Saunders och Michel Perlmutter.
4. Trist rastplats, s. 11 i Mossige-Norheim, Randi (1991). Om vägar vore smycken. Utblick landskap, nummer 2, 1991. Temanummer Väg. Stockholm. Landskapsarkitekternas riksförbund. Foto: Sven Westerlund.	19. Pedra Tosca park, s. 50 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Eugeni Pons.	34. Aurland utsiktsplats, s. 26 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Todd Saunders och Michel Perlmutter.
5. Puritama springs, s. 64 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). <i>The sourcebook of contemporary landscape design</i> . New York. Collins design och Loft publications. Foto: Guy Wemborne.	20. Sohlbergsplassen, s. 44 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Carl-Viggo Holmeback, Rickard Riesenfeld, Ellen Ane Krog Eggen och Helge Stikbakke.	35. Aurland utsiktsplats, s. 26 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Todd Saunders och Michel Perlmutter.
6. Puritama springs, s. 66 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	21. Sohlbergsplassen, s. 40 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Carl-Viggo Holmeback, Rickard Riesenfeld, Ellen Ane Krog Eggen och Helge Stikbakke.	36. Boglösa hållristningsområde, ur Nilsson, Peter (2009). Foto: Bo Gyllander.
7. Puritama springs, s. 65 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	22. Sohlbergsplassen, s. 41 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Carl-Viggo Holmeback, Rickard Riesenfeld, Ellen Ane Krog Eggen och Helge Stikbakke.	36. Boglösa hållristningsområde, ur Nilsson, Peter (2009). Foto: Sofia Eskilsdotter.
8. Puritama springs, s. 67 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	23. Sohlbergsplassen, s. 42 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Carl-Viggo Holmeback, Rickard Riesenfeld, Ellen Ane Krog Eggen och Helge Stikbakke.	36. Boglösa hållristningsområde, ur Nilsson, Peter (2009). Foto: Sofia Eskilsdotter.
9. Geometrical thermal springs, s. 56 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	24. Sohlbergsplassen, s. 42 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Carl-Viggo Holmeback, Rickard Riesenfeld, Ellen Ane Krog Eggen och Helge Stikbakke.	36. Boglösa hållristningsområde, ur Nilsson, Peter (2009). Foto: Bo Gyllander.
10. Geometrical thermal springs, s. 56 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	25. Gudbrandsjuvet, s. 34 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Jensen & Skodvin Arkitektkontor.	40. Skuleskogens nationalpark, www.naturumhögakusten.se (2009). Foto: Carolina Hillerdal.
11. Geometrical thermal springs, s. 60 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	26. Gudbrandsjuvet, s. 39 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Jensen & Skodvin Arkitektkontor.	41. Skuleskogens nationalpark, http://webnews.textalk.com/se/article.php?id=395243&context=59912 . Foto: Karin Eliasson.
12. Geometrical thermal springs, s. 61 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	27. Gudbrandsjuvet, s. 39 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Jensen & Skodvin Arkitektkontor.	42. Skuleskogens nationalpark, http://webnews.textalk.com/se/article.php?id=395243&context=59912 . Foto: Karin Eliasson.
13. Geometrical thermal springs, s. 55 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	28. Gudbrandsjuvet, s. 32 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Jensen & Skodvin Arkitektkontor.	
14. Geometrical thermal springs, s. 59 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Guy Wemborne.	29. Gudbrandsjuvet, s. 33 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Jensen & Skodvin Arkitektkontor.	s. 37 och 38 Flygfoto från Lantmäteriet, hämtat 2010.03.11. © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055.
15. Pedra Tosca park, s. 51 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Eugeni Pons.	30. Gudbrandsjuvet, s. 38 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Jensen & Skodvin Arkitektkontor.	s. 42 och 43 Flygfoto från Lantmäteriet, hämtat 2010.04.20. © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055.
	31. Aurland utsiktsplats, s. 27 i Sánchez Vidiella, Álex (2008). Se ovan. Foto: Todd Saunders och Michel	s. 48 och 49 Flygfoto från Lantmäteriet, hämtat 2010.04.07. © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055.

Kartor och flygbilder

